ఆంధ్ర హితోపదేశ చంపువు

'మహోపాధ్యాయ'
'కళాప్రపూర్ణ'
వేదము వేంకటరాయశాస్త్రి.

THE ANDHRA BOOK HOUSE
Sultan Bazar, Hyderabad-(A.P.)

ప్రకాశకుడు:
వేదము వేంకటరాయన్,
4, మల్లికేశ్వరపేఠ, జి. టి. మదరాసు.

౧౯౩౦

సర్వస్వామ్య సంకలితము

PRINTERS

Forms 1 to 18 and Appendix

INDIA PRINTING WORKS, MYLAPORE, MADRAS,

Preface and Title Page

PEERLESS PRESS, 13, THAMBU CHETTY ST., MADRAS.

శ్రీ

అస్మత్పితామహులు, బ్రహ్మశ్రీ వేదము వేంకట రాయశాస్త్రులుగారు బహుకాలముక్రిందట రచియించిన యీ యాంధ్రహితోపదేశ చంపువు ముద్రణచరిత్ర మను నామూలము శ్రీ గునుపాటి యేనాదిరెడ్డిగారు తమ 'విన్నపము'న వ్రాయుచ్చి యున్నారు. మరల నది యంతయుఁ జేరుకొనుట చర్వితచర్వణము.

నేఁటికీ గ్రంథము ముద్రితమగుచు యిట్లు వెలయుటకు సాహాయ్యమొనరించిన భాషారాధనవ్రతుల కందఱకు నా కృతజ్ఞతను సవినయముగఁ దెలుపుకొనుచున్నాఁడను. మహనీయులగు వారెల్లరు నీ ప్రకారము వాణీసేవచే నిరంతరము వెలుఁగొందుదురు.

మా తాతగారి వెనుకటి గ్రంథముల నాంధ్రలోక మాదరించినది. అట్లే యీ క్రొత్తకృతిని సయుత మాదరింప నభిలషించెదను.

చెన్నపురి
౧౫-౬-౧౯౩౭. } వేదము వేంకటరాయఁడు.

విన్నపము

కళాప్రపూర్ణ శ్రీమద్వేదము వేంకటరాయ శాస్త్రిగారు "హితోపదేశ చంపువు" అనుపేర హితోపదేశమును ఆంధ్రమున వారను రచించి కీర్తిశేషులైరి. దానిని వారు రచించు చుండగా వారి పాదములకడ శుశ్రూషించుచున్న యాయుష్మంతుడు [illegible] వేంకటేశ్వరులు దానింగూర్చి విని, సమకాలముననే రచితమును, [illegible] మానమును అగు ఆముక్తమాల్యదా సంజీవని వ్యాఖ్యా [illegible] ములు గొప్ప గ్రంథములు - బహుధనము కావలసినవి - ముద్రణమును అపేక్షించుచుండగా వాని పోషణ [illegible] ణము ఎప్పుడెట్లు సంపాదితమగునో అని ఆలస్యము సేయక, [illegible] భక్తిశ్రద్ధలను సదృశమగు సేవ గోరయు, "[illegible]" [illegible] మున ధనమునకు దాతల నన్వేషింపగా [illegible] కాగోలు గ్రామవాస్తవ్యులు, శ్రీ [illegible] వేంకట[illegible] గారి తోబుట్టువు, శ్రీ జక్కా బలరామశాస్త్రిగారి ధర్మపత్ని

శ్రీమతి సౌభాగ్యవతి వేంకటశేషమ్మగారు,

విద్యారసగ్రహణ పారీణురాలు నాయనుగారపత్యములను, [illegible] వాస్తవ్యులు శ్రీమతి సౌభాగ్యవతి చివుకుల [illegible] మీనాక్షమ్మగారు తమ యనుంగు గారాబు పుణ్యశేషురాలు

శ్రీ తూములూరు త్రిపురసుందరమ్మగారి

జ్ఞాపకముగా ఆ పేరున ఈ గ్రంథప్రస్తావనయందు [illegible] సేయుమని నాయనుగారపత్యములను [illegible] ఆ [illegible] గొని [illegible] చిరంజీవి [illegible] శ్రీ శాస్త్రిగారి [illegible] ర్పించి ఏతన్ముద్రణమును తొడంగుడని [illegible] వేలు ముద్రణవ్యాపారముచే [illegible]

యక్కఱను అప్పటికి ఆ ధనమును వ్యయము సేసికొనుటకు ఆతనిని, తజ్జనమును ఒడంబఱిచి, ఆ యాముక్త ముగియఁగానే దానివలనను, ఇతరమార్గమునను రాఁగలధనముతో ఆ హితోపదేశచంపువు ముద్రణమును నెఱవేర్తునని సెల విచ్చిరి. అంతలో శ్రీ వారు పరమపదించిరి. గ్రంథము సమగ్రముగ రచితమై ముద్రణమునకు సిద్ధముగ నుండుటయు, అందులకు ధనము పైన పేర్కొన్న వదాన్యులవలన శ్రీ శాస్త్రుల వారికి చెందియుండుటయు, మఱి యీముద్రణము అనివార్యావశ్యకముగ నుండుటయు తలపోసికొన్న యీ సౌభాగ్యవతులకేమి, వారి నిందఱ కభిముఖులం జేసికొన్న యీ యోరుగంటి వేంకటేశ్వరులకేమి, ఇట్టి క్రొంగైసేఁతను ఆసాసప్రతీక్షించుచున్న యాంధ్రసాహిత్యవిదులకేమి ఆశా భంగమువలని కొందలపాటు గలుగకుండునా?

నేను నాను ఆప్తులును, శాస్త్రులవారికి వశ్యులునగు ప్రముఖులం గొందఱి సాయముగూర్చుకొని కడ్డిదొరలను పెక్కండ్రను ఇంకను నెల్లూరునందలియు, గ్రామాంతరములందలియు, మదరాసునందలియు నాఢ్యులం బలువుర నాశ్రయించి శ్రీ శాస్త్రులవారు జీవిత చరమ దశలో లోకులకు పడియున్న యప్పును, బహుసహస్ర పరిమితమును, తీర్పఁదివిరి ఒక్కనిధిని కూర్చి అట్లే ఆ యప్పులనెల్ల తీర్చి అప్పటికి శ్రీ శాస్త్రులవారికి చిత్తశాంతింగూర్చి సేవించుకొన్నవాఁడను, ఆ నిధి లోని పరిశిష్టమునుండి శ్రీ శాస్త్రులవారి కుటుంబమునకు మఱి తీఱు నుపాయములేని అక్కఱలను ఇంచించుకగా తీర్చుచున్నవాఁడను. ఈ యాంధ్రహితోపదేశచంపూ ముద్రణమును శ్రీ శాస్త్రులవారు లోకులకు పడిన గొప్పయప్పుగా పరిగణించి దానిని సైతము వారికై అంగీకరింపఁ దలఁపుఁగొన్నవాఁడనై ఏతన్ముద్రణమును ఇన్నాళ్లకు ముగింపఁ

గంటిని. కావున ఇవి పూర్వోక్తలగు శ్రీ జక్కా.. వేంకట శేషమ్మ గారు తనకోసమును శ్రీ చివుకుల మీనాక్షమ్మగారు తన ప్రియపుత్రి కామణి, శ్రీ తూములూరు త్రిపురసుందరమ్మగారికోసమును అభిలషించిన సుకృతమును వారు తొలుత సంకల్పించుకొన్న భంగినే వారికి సమకూర్చునుగాక!

హితోపదేశచంపువు అను పేరుననే శ్రీ శాస్త్రులవారు స్వయముగా అగపడుచున్నారు. మఱి యీ శ్రోత్రగ్రంథమున ఏమేమి యెదురు సూడరాదని సంస్కృత పంచతంత్రఖ్యాతి దేశాంతర ఖండాంతరములను యుగాంతరములందే వ్యాపించెనని ప్రసిద్ధి. దానికి "తః సబుకథలును" సాటిగాదందురు. అట్టి పంచతంత్రమునకు మెఱుగు పెట్టగా అది హితోపదేశమై ప్రకాశించినది. కథాఫలమున నీతిని లోకవ్యవహారమును చక్కని భాషాజ్ఞానమును శిశువులకు అలవఱచుటకు హితోపదేశమునకు సాటి హితోపదేశమే. చిన్నయసూరిగారి నీతిచంద్రిక మిత్రలాభ మిత్రభేదములు మాత్రమునకు ప్రాయికముగ నీ హితోపదేశ ప్రసక్తమైనను. అది హితోపదేశమునకు కొంతలో పుగుటు సంతయును ఆంధ్ర విద్యార్థిలోకమునకు అందింపలేకపోయెనో మునుపు కేవల గద్యరూపమున దానిని శ్రీ శాస్త్రులవారు అనువదించియు, ఆ శైలియందలి యసంతోషము పోవునట్లు మార్గమును "చంపువు"గా నున్న దానిని అట్లే అనుసరించు కొనుచునే, గద్యముకథాభాగమై నీతిశ్లోకము సుమనములు గ్రంథించుచు మంత్రమే యగు హితోపదేశమునకు అనువాదమునను అట్లే దానికి పుష్పహారము అను మర్యాదను పాటించుచుండుపరచిరో, మఱి యే యసాధారణ కారణముచేతనో ఆంధ్రమునం ప్రాకృతయును నీ చంపూ ప్రక్రియను అనుగ్రహించినారు. ప్రౌఢవ్యాఖ్యానములు, ప్రౌఢకావ్యములు, ప్రౌఢతమ నాటకములను పరిశీలించుటను తెనుగునకును, ఇక్కండిన

రచించి కట్టుకొనపట్టి శిశువులకు "హితోపదేశము"ను సేయుట యెంత కదా! అయినను అది న్యాయ్యమే. ఎట్లన అందలి పద్యవాక్యములు, కవివాక్యము "అర్థానువర్తిని" అయినట్టిది ఈ చంపువున ఋషివాక్యము వలె "అర్థానుధావిత" మయినది. పద్యమును అర్థము తఱుముకొనుచు వచ్చినది గాని అర్థమును పద్యము వెదుకదు గదా!

సంస్కృత విద్యార్థులలో తొలిపాదమునను హితోపదేశమును ఏకాంతముగ గ్రహింతురు. వ్యభిచారము కొంచెము. ఇట్లే ఆంధ్ర విద్యార్థులు సకలాంధ్రప్రపంచమునందును ఆంధ్రవిద్యాప్రారంభమున ఈ హితోపదేశ చంపువును నేర్తురుగాక! ఆంధ్రపాఠశాలలలో ఇది చెప్పనిది యుండకుండునుగాక! ఆంధ్రవిద్యాధికృతులును ఈ "హితోపదేశము"ను గైకొని శిశువులచేత ప్రాయికముగా పఠించుచున్న యవ్యుత్పన్న రచనలను అంగీకరింతురు గాక! ఇది ఆశంస.

ఆంధ్రహితోపదేశ చంపువు సర్వమును శ్రీ శాస్త్రులవారిదే అయినను ప్రస్తావికయందును గ్రంథగర్భమునందును ఒక కొన్ని శ్లోకములకు చిన్నయసూరిగారియు, తిక్కనగారియు, అనువాదములు లభింపఁగా వానియందలి తమ పక్షపాతమును, గౌరవమును చిహ్నించుటకు దెచ్చుచు, నన్నయపద్యమునకు తిక్కనగారు మెఱుఁగు పూసిన తీరుగా వానినే తమ గ్రంథమునం బొందుపఱిచి సత్కృతాంకముచే జ్ఞాపకము చేసినారు. ఈ ముద్రణమున నేను దానిని అట్లే నిర్వాహము చేసినాఁడను.

ఏతన్ముద్రణమున ప్రూఫులను పరిశోధించి శ్రీ శాస్త్రులవారి యందలి భక్తిం బ్రకటించి సేవలో నాకుం దోడ్పడిన ఆంధ్రాంగ్ల విశారద మ-రా-రా-శ్రీ గుఱ్ఱము వేంకటసుబ్బరామయ్య బి. ఏ. అనువారికి కృతజ్ఞతతో వందనము లర్పించుచున్నాను.

కొత్తూరు
10-5-1932.

గునుపాటి యేనాదిరెడ్డి

శ్రీ

ఆంధ్రహితోపదేశ చంపువు

ప్రస్తావిక

క. శ్రీకాంతుని కృప పెంపున
నీశబ్దము నేర్పఁగాత హిత మెల్లరకున్,
శ్రీకంఠు కటాక్షంబున
నాకాంక్షితసిద్ధి నొంది యలరుత సుజనుల్. ౧

క. సిరియన్న వంక యెవ్వని
శిరమున మిన్నేటిసురువుఁజిలికయో నా
నిరవొందు వానికృపచేఁ
బొరయుత సజ్జనులు సాధ్యమున సంసిద్ధిన్. ౨

క. తిపురున్ హితోపదేశము
నవధారణ సేయువారి కమలోక్తులఁ బా
టవ వైచిత్ర్యంబులు నీ
తి విద్యలో నిరుపమంపుఁ జేజును గలుగున్. ౩

*ఆ. జరయు మృతియు లేని జనునట్లు ప్రాజ్ఞుండు
ధనము విద్యఁ గూర్పఁ దలఁప వలయు;

ధర్మ మాచరింపఁ దగు మృత్యుచేఁ దల
పట్టి యీడ్వఁబడినవాఁడు వోలె. ౪

ఆ. ద్రుచ్చుచేతఁ బడదు, మూల్యంబు లేనిది,
ఇడినకొలఁదిఁ దఱుఁగ కెచ్చుచుండు;
దానఁ జేసి యెల్లధనములయందును
విద్యఁ బోలుధనము వేఱు లేదు. ౫

తే. నీచగయు విద్య దుర్ధర్షు నృపతిఁ జేర్చు
నరునిఁ గొనితెచ్చి, కడలిని నదియుఁబోలె;
అందుమీఁదట వాని కాయధిపు వలన
ఫలము సేకూరెడిని భాగ్యవశము గాఁగ. ౬

*తే. విద్యయొసఁగును వినయంబు, వినయమునను
బడయుఁ బాత్రతఁ, బాత్రతవలన ధనము,
ధనమువలనను ధర్మంబు, దానివలన
నైహికాముష్మిక సుఖంబు లందు నరుఁడు. ౭

ఆ. శస్త్ర మొక్కవిద్య, శాస్త్రంబు నొకవిద్య,
నేర్పుకొనుటకు రెండు నెగడుచుండు;
అందు శస్త్రవిద్య హాస్య మౌ ముదిమిని,
సతము గౌరవంబు శాస్త్ర మొసఁగు. ౮

ఆ. గుణము లన్ని యొందుకొనఁ బండితునియందు,
మూర్ఖునందు దోషములె వసించుఁ;
గాన వేలకొలఁదు లైన మూర్ఖులకన్న
నొక్కపండితుండె యొక్క మేలు. ౯

*క. నవభాజనమున లగ్నం
బవు సంస్కారంబు వోలియ, దటుగావున మా
ణవులకుఁ గథాచ్ఛలంబునఁ
జవి యుట్టఁగ నీతివచనసరణిఁ దెలిపెదన్. ౧౦

తే. మిత్త్రసంప్రాప్తియును, మఱి మిత్త్రభిదయు,
విగ్రహమ్మును, సంధి, నా, విశదఫణితిఁ,
బంచతంత్రంబునుండి, యీపగిది నొండు
కబ్బములనుండి తెచ్చి యీకథలు గూర్తు. ౧౧

గంగాతీరమునఁ బాటలీపుత్త్ర మనుపేర పట్టణ మొకటి కలదు. అందు సర్వస్వామిగుణోపేతుఁడు సుదర్శనుఁ డను రాజు ఏలుచుండెను. ఆయన యొకనాఁడు ఈక్రింది రెండుశ్లోకములను ఎవ్వరో పఠింపఁగా వినెను:-

*క. పలుసందియములఁ దొలఁచును,
వెలయించు నగోచరార్థ విజ్ఞానము లో
కుల కక్షి శాస్త్ర మయ్యది
యలవడ దెవ్వనికి వాఁడె యంధుఁడు జగతిన్. ౧౨

*క. పరువంబు, కలిమి, దొరతన,
మరయమి, యనునట్టి వీనియం దొకఁడొకఁడే
పొరయించు ననర్థము నాఁ;
బరఁగిన చో నాల్గుఁ జెప్పవలయునె చెపుమా. ౧౩

ఈసూక్తములను విన్నవాఁడై యారాజు తనకుమా

రులు శాస్త్రము చదువక నిత్యము తప్పుదారిని వర్తించు చున్నందులకు వనటం జెంది యిట్లు తలపోసెను:—

ఆ. పండితుండు ధార్మికుండుం గానిసుతుండు
పుట్టి యున్న మాత్ర పోణి యేమి ?
అవిటికన్ను సౌఖ్య మబ్బంగనిచ్చునే
వీడం గుడిపి యేడ్పు వెట్టుగాని. ౧౪

ఆ. పుట్టనతండు, మృతుండు, మొప్పె, యనుమువురలో
నాద్యసుతులె నాకు మంత్యకన్న ;
మృతుం డజాతకుండు వెతం గూర్తు రొకనూకె,
సతము మొప్పెకొడుకు వెతలం గుడుపు. ౧౫

ఆ. వాండె పుట్టుగన్నవాండు సు, మ్మెవ్వని
పుట్టువలనం గులము పొందు ఘనత ;
బండిగల్లు వోలె భ్రమయు సంసృతిలోనం
గిట్టినాతం డెవండు పుట్టకుండు ? ౧౬

తే. గుణిగణంబును లెక్కింపం గణంగినంత
వడివడిగ వేని కై బలపంబు వడదొ,
వానిచేం దల్లి దాం బుత్రవతియయేని,
గొడ్డురాలింక నెవతొ వాక్రువ్వు మిత్ర ! ౧౭

మఱియు,—

ఆ. ధనముం గూర్చ, నీయం, దపసింపం, జదువంగ,
విక్రమింప, నెవండు వేగపడండొ,

వాఁడు తల్లి కడుపు వ్రయ్యంగఁ బుట్టిన
గడ్డయగుసుగాని బిడ్డ గాఁడు. ౧౮

మఱియు,—

క. గుణి యొకఁడె చాలుఁ బుత్త్రుఁడు,
గుణహీనులు సుతులు వేలకొలఁదియు నేలా!
అణఁచుం దిమిరము నొకశశి,
గణనాతీతంబు రిక్కగమి యేమిటికిన్. ౧౯

ఆ. పూని యెచటనేని పుణ్యతీర్థమునందు
నరిదితపము లెవఁడు జరపినాఁడొ,
వాని కబ్బు సుతుఁడు వశ్యుండు, ధనికుండు,
ధర్మతత్పరుండు, తత్త్వవిదుఁడు. ౨౦

ఇట్లునుం జెప్పుదురు:—

క. నిచ్చలుఁ గలిమి, యరోగత,
నెచ్చెలి, ప్రియమాడుజాయ, నిరతంబును దా
మెచ్చ నడచు పుత్త్రుఁడు, ధన
మిచ్చునెఱుక - యాఱు - సుఖము లీలోకమునన్.

మఱియు,—

ఆ. గాడె నించుతూముగాం ద్రగు కొడుకులు
పలువు రున్న యొక్క భాగ్య మగునె?
తండ్రిపేరు విశ్రుతంబు సేసెడువాఁడు
కులముఁ బ్రోచుకొడు కొకండె చాలు. ౨౨

ఆ. అప్పు సేయుతండ్రి, యన్యగామిని తల్లి,
యందములకు నిక్క మైనయాలు,
చదువు లేక తిరుగు జజ్జరకొడుకును,-
వీరికన్న రిపులు వేఱు లేరు. ౨౩

ఆ. కఱవనట్టివిద్య, యఱుగని భోజనంబు,
ముదుకపతికి వయసు మురువు లాఁడి,
పేద కొలగమునఁ బాదం బిడుటయును;
విసము గాని, విసము విసము గాదు. ౨౪

క. ఎట్టిమహితునికిఁ బుట్టిన,
నెట్టన నిర్గుణుఁడు బూజనీయుం డగునే?
ఎట్టిసువంశము దైనను
వట్టి ధనువు గుణము లేక వ్యర్థంబె కదా. ౨౫

క. చాలగఁ గడపితి విమ్ముగ
బాలక, రేల్ పగళు లేమి పఠియింపకయే;
కూలెద వకటా! విజ్ఞుల
యోలగమున, గ్రుడ్డిపసర ముబ్బలిఁ బోలెన్! ౨౬

ఈస్థితిలో ఈనాపుత్త్రులను నే నెట్లు గుణవంతులం జేయఁగలను?

ఆ. తిండి, నిద్ర, భయము, తియ్యవిల్తునికేళి
పరుసము నరులకును, బసరములకును;

అందుఁ బాడి నరుల కధికమ్ము, గావునఁ
బాడిలేని నరుఁడు పశుసముండు. ౨౭

క. ఒకటియును లేదు ధర్మా
ర్థ కామ మోక్షంబులం దెతని కాతనిపు
ట్టుక మేఁకమెడను గలచను
ప్రకారమునఁ బుడమియందు వ్యర్థంబకదా. ౨౮

ఈక్రింది యట్లు చెప్పువారునుం గలరు:—

ఆ. ఆయు వనఁగఁ, గర్మ మనఁగ, విత్తంబు నా,
విద్య నాఁగఁ, జచ్చువిధము నాఁగ,
విధి నొసట నువ్రాసె, వీని నేనింటిని
గడుపులోన నున్నకాలమందె. ౨౯

మఱియు,—

క. తప్పక కలిగెడుభావము
లప్పప్పా, తప్ప వేమహాత్ముల కైనన్,
కప్పు మెడవాని దిసమొల
యప్పద్మారమణు నహిశయనము గుఱులుగాన్. ౩౦

మఱియు,—

క. కానిది కానే కాదని
కానున్నది కాకపోదు గద యనియును, నీ
జ్ఞానము చింతావిషమును
దా నున్మూలించుమందు, ప్రాజ్ఞుఁడు దీనిన్. ౩౧

ఇది పనిచేయ సమర్థులు గాని సోమరులమాట.

కావున,—

క. దైవమునే తలపోయుచుఁ
దా వర్జింపంగఁ జనదు తనజతనములన్,
నూవులను గాన్ల నాడక
యేవగ నబ్బెడును నూనె యిసుమంతేనిన్. 3౨

మఱియు,—

చ. జతనము సేయునప్పురుషు
సత్తము లక్ష్మి యనుగ్రహించెడున్;
'జతనము మాను, దైవమె యొ
సంగును జొమ్మని మూర్ఖుఁడాడెడున్;
జతనము శక్తికిం దగిన
చాడ్పునఁ జేయుము; త్రోయు దైవమున్;
జతన మొనర్చినన్ సిరి ప్రా
పంగనిచో దానఁ గేమిచెప్పుమా. 33

మఱియు,—

ఆ. సిద్ధి బండి కపుడుఁ జెఱి యొక్క కల్లుగా
దైవపౌరుషములు దనరుచుండు,
కండ్లు రెండు దొరలఁ గాని సాగదు బండి
కానఁ బౌరుషంబుఁ బూనవలయు. 3౪

క. మునుపుట్టువునం జేసిన
పని దైవం బని వచింత్రు పరమ మునీంద్రుల్,

విను, పురుషకార మనఁగను
దనయిప్పటి జతన, రెండుఁ దాఁకిన ఫలమా. ౩౫

ఆ. ఇచ్ఛయై కులాలుఁ డేమేమొ రూపుల
మంటినే రచించు మాడ్కి మీఱఁ,
దనరచించినట్టి పనినె తా నిపు డొందు
ననుభవముగఁ బురుషుఁ డొనరిచినాను. ౩౬

ఇదియునుంగాక,—

క. కనులకుఁ దోఁచుచుఁ బెన్నిధి
తన ప్రోవులనె యున్నఁ గాక తాలీయముగాఁ,
దనచేతితోఁడఁ దానే
కొనవలయుంగాక విధియె కొని యిడదు కయిన్. ౩౭

క. కోరికలచేత నే మగు
వారని యత్నంబు వలయు వరసిద్ధులకున్,
కూరుకుసింగము నోరన్
గూరుకొనవు తమకుఁ దామె కోరి మృగంబుల్. ౩౮

అట్లే,—

ఆ. తల్లి, తండ్రి కోరి, దండించి నేర్పంగ
బాలకుండు గుణముఁ బడయుఁగాని
కడుపునుండి జాఱిపడిన మాత్రానె
పండితుండు గాఁడు బాలకుండు. ౩౯

ఆ. నిసుఁగునకును విద్య నేర్పింప కుండినఁ
దల్లి శత్రు వగును, దండ్రి వైరి ;
అంచసమితియందుఁ గ్రించుఁ గొక్కెరవోలె
వాఁడు బుధులసభను వాసి డిందు. ౪౦

ఆ. రూపు, జవ్వనంబు, నేవు మీఱుచు నున్నఁ,
గులము నున్నతముగఁ గొరలుచున్న,
విద్య లేనివాఁడు విలసిల్ల నేరఁడు
తావి లేనిబంధుజీవము వలె. ౪౧

మఱియు,—

ఆ. చదువ లేదు గ్రంథసముదాయములయందు,
చదువలేదు గురుల సమ్ముఖమున,
వాఁడు సదసునందు భాసిల్ల నేరఁడు
జారగర్భ మైన నారివోలె. ౪౨

ఆ. సదసునందు వస్త్రసంవేష్టితుం డయి
యొంబనయుఁ గరంబు డంబు మీఱు,
అంత దాఁక మూర్ఖుఁ డలరారు నెందాఁక
నోరు దెఱచి మాట నుడువకుండు.' ౪౩

ఇట్లుతలపోసి రాజు పండితుల రావించి సభగావించెను. రాజు పలికెను :—"ఓపండితులారా, నావచనమును అవధరింపుఁడు ; నాకుమారులు శాస్త్రజ్ఞానములేక నిత్యము తప్పుదారిం బ్రవర్తిల్లుచున్నారు. వారి కిప్పుడు నీతి

శాస్త్రోపదేశముచేత రెండవజన్మము చేయించువిద్వాంసుఁ డెవఁడేని కలఁడా ? ఏలయన—

ఆ. గరుడపచ్చ వోలెఁ గాంతు లుద్వాళించుఁ
గాంచనంబుఁ గూడి గాజుపెంకు,
అట్లె సాధుజనులయందుఁ జేరిన యేని
మూర్ఖుఁడును ప్రబోధమును భజించు. ౮౮

పెద్ద లిట్లు చెప్పియున్నారు:—

ఆ. హీనజనులఁ గూడ హీనంబె యగుబుద్ధి
సములతోడఁ గూడ సమమె యగును;
ఉత్తములను గూడ నుత్తమంబేయగుఁ
గాన నుత్తములనె కలయు బాల.—'' ౮౯

అంతట విష్ణుశర్మ యను మహాపండితుఁడు సకల నీతిశాస్త్రతత్త్వజ్ఞుఁడు బృహస్పతియుంబోలె నిట్లు వాక్రుచ్చెను-''దేవా, నీకుమారులు మహాకుల ప్రసూతులు, కావున వీరికి నేను నీతి నేర్పఁగలను. ఏల యన,—

ఆ. వచ్చువానికేని వచ్చును జెప్పిన,
రానివానికైన రాని రాదు;
వినుగు లేక వేయి విధముల నేర్పినఁ
జిలుక వోలెఁ గొంగ పలుకఁ గలదె? ౮[illegible].

మఱి యొకటి,—

క. ఏకరణిఁ జనియింపుదు
రీకులమునయందు గుణవిహీనులు పుత్త్రుల్ ?
ఏకరణి మానికంబుల
యాకరమున గాజుపెంకు లంకూరించున్ ? ౪౭

అందువలన నేను ఆఱునెలలలోపల నీకుమారులను నీతిశాస్త్రపారగులం గావించెద." రాజు ఆమాటను విని వినయముతో వెండియు నిట్లనియె:—

"క. సుమనస్సంగముఁ బొందిన
క్రిమియును వసియించు నృపకిరీటంబుపయిన్
సమనువుగ రాతినియు బుధు
లమరించిర యేని వేల్పుపై పూజ గొనున్. ౪౮

మఱియు,—

ఆ. గుణులయందు నెపుడుగుణములు గుణములౌ
దోషులందు నవియె దోషములగు ;
తియ్యనదులఁ గూడి తియ్యన యౌ నీరు
కడలిఁ జేరి యదియె క్షార మగును. ౪౯

కావున, యీనాకుమారులకు నీతిశాస్త్రము నేర్పు భారము మీది." ఇట్లు వచించి రాజు విష్ణుశర్మకు సత్కారపూర్వకముగా కుమారుల నప్పగించెను.

మిత్రలాభము

అనంతరము విష్ణుశర్మ ఆ రాజపుత్త్రులను మేడమీఁద సుఖముగా కూర్చుండఁబెట్టుకొని వారితో ప్రస్తావక్రమమున నిట్లువచించెను.—"కుమారులారా, వినుఁడు:—

తే. విద్య యతిగుప్తవిత్తంబు, వృత్తికారి,
దొడ్డకన్ను, విదేశబంధువు, నరునకు,
సభను వశపర్చుఁ, దఱుఁగని సంబళంబు,
అధికరూపంబు; విద్య లేనతఁడు పశువు. ౧

ఆ. జహ్నుకన్య లేని జనపదం బదియేల?
చదువు లేని వంగసం బదేల?
కాన్పు లేనియట్టి కలకంఠియును నేల?
అకృతదక్షిణంబు యజ్ఞమేల? ౨

ఆ. కావ్యశాస్త్రములను గలవినోదములచేఁ
గాల మరుగు బుధనికాయమునకు,
మ్రుక్కడులకుఁ బ్రొద్దుమ్రగియుఁ గయ్యములందు
నిద్రయందు వ్యసననిచయమందు. ౩

కావున మీకు వినోదార్థము కాకకూర్మాదులవిచిత్ర కథను వక్కాణించెదను.'' అంతట రాజపుత్త్రులు "ఆ కథనుచెప్పు''మని అడిగిరి. విష్ణుశర్మ వచించెను. "వినుండు మీరు, ఇప్పుడు మిత్రలాభము నారంభించెదను. అందు ఇది **మొదలిశ్లోకము** :—

తే. సాధనము లేక విత్త మన్నాడ లేక
మైత్రిచే బద్ధు లగు బుద్ధిమంతు లెలమి
ఆత్మకార్యంబులను వేగ మధిగమింత్రు
కాక కూర్మ హరిణ మూషకముల కరణి.'' ౪

"అది యె''ట్లని రాజపుత్త్రు లడిగిరి. విష్ణుశర్మ చెప్ప సాగెను.—

"గోదావరియొడ్డున గొప్పబూరుగుచెట్టు కలదు. అందు నానాదిగ్దేశములనుండియువచ్చి పక్షులు రాత్రి నివసించును. అట్లుండ నొకనాఁడు తెల్లవాఱఁగానే చంద్రుఁడు క్రుంక నుండఁగా లఘుపతనక మనుపేరి కాకి యొకటి వేఁటకాని నొకనిని అపరయముఁడవుఁడో యన ఆచెట్టు కడకు వచ్చుచుండఁ గాంచెను. కాంచి యిట్లు తలపోసెను:— 'నేఁడు తెల్లవాఱఁగానే పాడుదర్శన మయినది. ఇది యేమి కీడు సూచించునో యెఱుఁగను.' ఇట్లు తలపోసి చింతిల్లుచు వాని వెంబడినే ఎగిరిపోయెను. ఏలన,

ఆ. శోకకారణము లనేకసహస్రముల్,
భయనిమిత్తములును బహుళశతములు,

వార కనుదినంబుఁ జైకొను మూర్ఖులఁ
బండితులను దఱియఁ బాటుపడవు, ౫

ఇదియునుం గాక, విషయాసక్తులు ఇట్లు అవశ్యము చేయవలయును. ఎట్లన—

ఆ. నిదుర లేచినంతనే దినదినమును
ఏమియడలు నేఁటి కేఁచు నన్నుఁ ?
జావొ, నోవొ, శోకసందోహమో యని,
ప్రాలుమాల కరయవలయుఁ బుత్త్ర ! ౬

అనంతర మావేటకాఁడు బియ్యపునూకలం జల్లి వల యొడ్డి తాను దాఁగియుండెను. అంతట చిత్రగ్రీవుఁడను కపోతరాజు సపరివారముగా ఆకాశమునం బోవుచు ఆనూకలం గాంచెను. కోడికపోతములును వానిం గాంచి, తిన నాశించినవి. అంతట దొర చిత్రగ్రీవుఁడు వానితో నిట్లనియెః—'మిత్రులారా, ఇట నిర్మానుష్య మగు నీ యడవిలో బియ్యపునూక లెట్లు వచ్చినవి? కనుక చక్కఁగా పరికింపుఁడు. వీని కాసించుట మేలునకుఁ గాదని నాకు తోఁచుచున్నది. ప్రాయికముగా ఈనూకలచేత,—

తే. కంకణంబుఁ గోరి పంకాన దిగఁబడి
లేచి వచ్చునోజ లేకపోవఁ,
బథికుఁ డొకఁడు ముసలివ్యాఘ్రంబుచేఁ బడి
మడిసినట్టిగతియె మనకుఁగల్గు.' ౭

'అకథ యెట్లు?' అని పావురము లడిగినవి. రాజు చెప్పం దొడంగెను.—

కథ ౧.

"నేనొకప్పుడు దక్షిణారణ్యములో తిరుగుచు చూచి తిని. ముసలిపులి యొకటి స్నానము చేసి దర్భలు చేతం గొని, చెఱువుగట్టున నిలిచి, ఒక బాటసారిం గని, 'ఓహో, తెరువరీ, ఇదిగో ఈబంగారపుమురుగును పుచ్చుకొమ్ము,' అని అఱచినది. అంతట నాతఁడు ఆశాపీడితుఁడై యిట్లు తలపోసెను,—'భాగ్యముచేత ఇది దొరకుచున్నది. కాని ప్రాణమును సందేహముపాలు కావించెడి యీపనిలో ప్రవేశించుట సరి గాదు. ఏలయనఁగా ;—

ఆ. ఇష్ట మబ్బినను ననిష్టునివలనను,
దానిచేతఁ గీడు తనకుఁ గలుగు ;
అహివిషంబుతోడి యమృతంబుఁ ద్రావినఁ,
జావె గల్గుఁ గాని సౌఖ్య మగునె? ౪

ఎక్కడను అర్థార్జనప్రయత్నములో సంశయము తప్పదు. అట్లని పెద్దలు చెప్పియున్నారు:—

ఆ. సంశయంబు మదిని నవదరింపకయున్న
మంగళంబు గాదు మానవులకు ;
సంశయంబు మదిని నవదరించినవెన్క
బ్రదికి యున్న సుఖముఁ బడయవచ్చు.

కావునం దీనిం బరికించెదను.' (ఇట్లాలోచించుకొని) ఆ తెరువరి బిగ్గరగా నడిగెను. 'ఏదీ, నీమురుగు?' అని. పులి చేయిచాఁచి చూపించినది. 'క్రూరహృదయమును నిన్ను నే నెట్లు నమ్ముదును?' అని బాటసారి యడిగెను. పులి చెప్పుచున్నది:- 'వినరా, ఓబాటసారీ, పూర్వము నేను యౌవనమదమున మిక్కిలి చెడునడువడి నడచుచుంటిని, నేను గోవులను, మనుష్యులను మిక్కిలిగా చంపితిని. ఆపాపముచేత నాభార్యయు, కుమారులును మృతిఁజెందిరి. నేను వంశహీనుఁడ నయితిని. అంతట నా కొకమహాత్ముఁడు దానధర్మములు సేయు మని యుపదేశించినాఁడు. ఆయుపదేశమువలన నేను ఇప్పుడు నిత్యము స్నానము సేయుచు, దానము లిచ్చుచు, ఉన్నాను; ముసలిదానై తిని; గోళ్లును, పండ్లును ఊడి పోయినవి. నన్ను నమ్మమి యెట్లు? ఏల యనఁగా;—

ఆ. వేల్మి యధ్యయనము వితరణంబు దపంబు
క్షమయు ధృతి యలోభసత్యములును,
ఇట్టి సాధుమార్గమే యష్టవిధముల
ధర్మ మనఁగ స్మృతులఁ దనరుచుండు. ౧౦

తే. అందుఁ బూర్వ చతుర్వర్గ మవనినాథ
డంబమునకైనను నొనర్తు రింబుగాను
ఉత్తరంపుఁ జతుర్వర్గ మూర్జితముగ
నరుదుగాఁ గేవల మహాత్ములందె యుండు. ౧౧

నాకు లోభము బొత్తిగా లేదు. అందువలననే నాచేతి యలంకారమయిన యీబంగారపు మురుగునే ఎవరికేని ఈఁదలఁచుకొంటిని. అయినను 'పులి మనుష్యులనుతినును' అను లోకవాదమును వారింప నెవ్వరితరము? ఏలయనఁగా,—

తే. మనుజులు గతానుగతులు, ప్రమాణముగను
ధర్మమునఁ దార్పఁగత్తెనూక్తంబుఁ గొనరు;
గోఘ్నుఁ డైనను ద్విజుఁడు వాకొనెడుపల్కు
నమ్మికొని చానిబడి తారు నడచుకొంద్రు. ౧౨

నేనును ధర్మశాస్త్రములం బఠించితిని. వినుము:—

ఆ. మానరంపువాన మరుభూమియం దెట్లొ,
యన్న మొట్టులో క్షుధార్తునందు,
లేనివాని కొసఁగు దానంబు నట్టులే,
సఫల మగును జుమ్ము శమనతనయ! ౧౩

క. తమకుం బ్రాణం బెట్లు ప్రి
యమొ పెఱభూతమ్ములకును నట్లే ప్రియమౌ;
తమసాటిచేతఁ బెఱభూ
తములందుఁ సాధుజనులు దాల్తురు కరుణన్. ౧౪

మఱియు,—

క. దానములోనం, బ్రత్యా
ఖ్యానమున, సుఖాసుఖప్రియాప్రియములలో,
స్వానుభవముచే నొరుల ప్ర
మాణముఁ జూఁ బూరుషుండు మది నరసికొనన్. ౧౫

మఱియు,

క. పరకాంతను దల్లినిగా,
పరధనముల మంటిబెడ్డపరిపాటినిగా,
పరభూతంబుల నెల్లను
బరమాత్మనుగాఁ జూచువాఁడు పండితుఁడు ధరన్. ౧౩

నీవు నిఱుపేదవు, అందువలన దీనిని నీకియ్యం గడం గితిని. పెద్ద లిట్లు చెప్పియున్నారు:—

ఆ. ధర్మదేవతనయ, ధనహీనుల భరింపు,
మీశ్వరులకు ధనము నీయకయ్య,
వ్యాధితునికి మందువలన నేమం బగు,
నీరుజునికి మందు నిష్ఫలంబు. ౧౪

మఱియు,—

ఆ. అనుపకారి యైనయట్టి పేదకు దేశ
సమయపాత్రములకు సమ్మతముగ
•నిచ్చు టొప్పు ననుచు నిచ్చుట యేదియో
దాని సాత్త్వికప్రదాన మండ్రు. ౧౫

కావున ఈకొలనిలో స్నానము గావించివచ్చి సువర్ణ కంకణమును గ్రహింపుము.'

అంతట దానిమాటలచే నమ్మకముకల్గి ఆ బ్రాహ్మణుఁడు ఆశచేత, చెఱువులోనికి స్నానార్థము ప్రవేశించి పెనుబుర దలో దిగఁబడి పాఱిపోవుటకు అశక్తుఁడాయెను. అడుసులో

నాకు లోభము బొత్తిగా లేదు. అందువలననే నాచేతి యలంకారమయిన యీబంగారపు మురుగునే ఎవరికేని ఈఁదలఁచుకొంటిని. అయినను 'పులి మనుష్యులను తినును' అను లోకవాదమును వారింప నెవ్వరితరము? ఏలయనఁగా,-

తే. మనుజులు గతానుగతులు, ప్రమాణముగను
ధర్మమునఁ దార్పఁగత్తెనూ క్రంబుఁ గొనరు;
గోఘ్నుఁ డైనను ద్విజుఁడు వాకొనెడుపల్కు
నమ్మికొని దానిబడి తారు నడచుకొంద్రు. ౧౨

నేనును ధర్మశాస్త్రములం బఠించితిని. వినుము:—

ఆ. మానరంపువాన మరుభూమియం దెట్లొ,
యన్న మెట్టులో క్షుధార్తునందు,
లేనివాని కొసఁగు దానంబు నట్టులే,
సఫల మగును జుమ్ము శమనతనయ! ౧౩

క. తమకుం బ్రాణం బెట్లు ప్రి
యమొ పెఱభూతమ్ములకును నట్లె ప్రియమౌ;
తమసాటిచేతఁ బెఱభూ
తములందుఁ సాధుజనులు దాల్తురు కరుణన్. ౧౪

మఱియు,—

క. దానములోనం, బ్రత్యా
ఖ్యానమున, సుఖాసుఖప్రియాప్రియములలో,
స్వానుభవముచే నొరుల ప్ర
మాణముఁ జాఁ బూరుషుండు మది సరసికొనున్. ౧౫

మఱియు,

క. పరకాంతను దల్లినిగా,
పరధనముల మంటిబెడ్డపరిపాటినిగా,
పరభూతంబుల నెల్లన్
బరమాత్మంగఁ జూచువాఁడు పండితుఁడు ధరన్. ౧౬

నీవు నిఱుపేదవు, అందువలన దీనిని నీకియ్యం గడం గితిని. పెద్ద లిట్లు చెప్పియున్నారు:—

ఆ. ధర్మదేవతనయ, ధనహీనుల భరింపు,
మీశ్వరులకు ధనము నీయకయ్య,
వ్యాధితునికి మందువలన సేమం బగు,
నీరుజునికి మందు నిష్ఫలంబు. ౧౭

మఱియు,—

ఆ. అనుపకారి యైనయట్టిపేదకు దేశ
సమయపాత్రములకు సమ్మతముగ
నిచ్చు టొప్పు ననుచు నిచ్చుట యేదియో
దాని సాత్త్వికప్రదాన మండ్రు. ౧౮

కావున ఈకొలనిలో స్నానము గావించివచ్చి సువర్ణ కంకణమును గ్రహింపుము.'

అంతట దానిమాటలచే నమ్మకముకల్గి ఆబ్రాహ్మణుఁడు ఆశచేత, చెఱువులోనికి స్నానార్థము ప్రవేశించి పెనుబుర దలో దిగఁబడి, పాఱిపోవుటకు అశక్తుఁడాయెను. అడుసులో

దిగఁబడిన యాతనింజూచి పులి యిట్లనియె; 'అయ్యయ్యో! ఎట్టియయాబిలోఁ బడితివి! నిన్ను లేవఁదివిచెదను లే!' అని పలుకుచు మెల్లగా దగ్గఱి పులి బాటసారిని పట్టుకొనెను. అంతట నాతఁ డిట్లు తలపోసెను.

ఆ. శ్రుతులు నేర్చుఁగాక, స్మృతులం జదువుఁగాక,
కూళ కేమి దుష్టగుణము పోదు;
తీయనీటియేళ్ళు వేయివేల్ గలసిన,
జలధి కుప్పఁదనము పొలియునెట్లు? ౧౯

మఱియు,—

ఆ. శాంతి దాంతి లేనివాల్కు సత్కర్మంబు
కరినిమజ్జనంబుకరణి వమ్ము;
కర్మహీన మయినజ్ఞానంబు భారంబు
దుర్భగాభరణము తోయముగను. ౨౦

కావున నేఁ జేసినది సరిగాదు, ఏలన, ఈక్రూరజంతువును నమ్మితిని. అట్లేచెప్పిరి.—

ఆ. గోరులున్నవానిఁ, గొమ్ములు గలవానిఁ,
గేల నాయుధంబు గొరలువాని,
నదిని, రాజకులమునకుఁ గేరువానిని,
నమ్మరాదు సుమ్ము నాతి, నెపుడు. ౨౧

ఇంకొకటి,

ఆ. ఎల్లరందునుం బరీక్ష్యంబు ప్రకృతియే,
ఇతరగుణము లరయ జతను వలదు;

ఎల్ల గుణములకుఁ బ్రకృతి దాని నేత్రమై,
మూర్ధమందు నిలిచి మోహరించు. ౨౨

ఇంకనొకటి,

ఆ. జోతులందుఁ దిరుగు, వే తేజులుగలాఁడు
గగనచారియతఁడు, కలుషహారి,
*విధుఁడు, రాహునోర విధివశంబునఁ బ్రడెళ్ళు,
నొసటివ్రాఁతఁ దుడువ వస మెవరికి?' ౨౩

ఇట్లు శోకించుచుండఁగనే అతనిని పులి చంపి భక్షించినది. కావున నేను 'కంకణంబుగోరి' ఇత్యాది చెప్పితిని. కావున అన్నివిధములను విచారించికొనక యేపనినిగాని చేయఁగూడదు, ఏలన,—

క. అఱిగిన యన్నము, ధర్మముఁ
గఱచినతనయుండు, సేవఁ గన్ననృపతియుఁగా,
ఎఱిఁగివచించిన పలుకును,
నెఱిశాసిత సతియుఁ జెందనేరరు వికృతిఁగా.' ౨౪

ఈమాటలువిని ఒకపావురము గర్వాతిశయంబున నిట్లనియెః- "ఇసీ! ఏమి! ఇట్లుపలికెదవు?

ఆ. వృద్ధుఁ డాడుమాట విననేవలయుఁ జుమ్మి
యలవిగాని సిలుగు వాలసినపుడు;

* "రవియు విధివశమున రాహునోటను బ్రడెళ్లు"—పా.

అరయఁ గట్టు సేయ నగునెల్ల యెడలను
అన్నమందు మాత్ర మట్లుగాదు. ౨౫

ఏలయన,—

క. బోనములం బానములన్
మానక యన్నింట నలము మహిని భయంబుల్;
దేనఁ బ్రవర్తిల్లఁగఁ దగు?
మానుగ నిఁకఁ బ్రదుకఁ నేమిమార్గము చెప్పుఁడా? ౨౬

అట్లు చెప్పినారు,—

ఆ. ఈసుగాఁడఁ దుష్టుఁ డేవగాఁడును గోపి
నిత్యశంకితుండు నిత్య మొకరి
భాగ్య మాశ్రయించి బ్రదుకఁ జెందెడివాఁడు
వీర లాఱుగురును వెతఁ గుడుతురు. ౨౭

ఆమాటవిని కపోతములన్నియు ఆసూకలకడ వ్రాలి నవి. ఏలయన,—

క. వరశాస్త్రనిచయధరులున్
పరుల మహాసంశయములఁ బాపెడువారున్
కరము వినికి గలవారున్
బోరిఁ బొరి నలయుదురు లోభమున కగ్గములై. ౨౮

మఱియు;—

క. లోభముచేఁ గ్రోధం బగు;
లోభముచేఁ గామమును గలుగు మోహంబున్;

లోభముచే నాశం బగు;
లోభముచే నఘము లెల్ల లోకమున నగుళ్. ౨౯

మఱియు;—

ఆ. కనకమృగముపుట్టు గన లేదు విన లేదు,
పట్టఁ బోయె రాముఁ డట్టిదానిఁ;
బ్రాయికముగ సిలుగు డాయు నున్నప్పుడు
బుధవరులకు నైన బుద్ధి చెడును.' ౩౦

వ్రాలుచునే అన్నియు వలలోఁ దగులు కొన్నవి. అంతట దేనిమాటవలన అట్లువలలోఁ దగుల్కొన్నవో దానిని కడమ యన్నియు చీకొట్టందొడంగినవి. ఏలయన,

'ఆ. గమికి నెప్పుడు నీవు గన్నాకు గాకుము,
సాధ్యమబ్బె నేని సమము ఫలము,
వెండి యట్లుగాక వీసరపోయిన
ముందునడచి నతఁడు ముప్పుఁ జెందు. ౩౧

అట్లే చెప్పిరి;—

ఆ. ఇంద్రియముల నిగ్రహింపక వదలుట
యాపదలకుఁ జేరు పైనదారి,
తజ్జయంబు సంపదలకు మార్గం బగు,
నిష్ట మైనదాన నేఁగ వచ్చు.' ౩౨

అంత నట్లా పావురమును కడమ పావురములు నిందించుటను విని చిత్రగ్రీవుఁడిట్లనియె:—'ఇది యీతని తప్పు గాదు; ఏలన,—

ఆ. ఆపదలు కడంగి యరుదెంచువేళల
హేతు వగును బ్రాణహితుఁడు గూడ,
పాలు పిదుకువేళ వత్సంబునకుఁ గట్టఁ
దల్లిపిక్క గాదె స్తంభ మగును. 33

మఱియొకటి,—

క. ఆపన్నులైనవారల
నాపదఁ దొలఁగించి కాచు నతఁ డాప్తుఁ డగున్;
ఆపత్ప్రాప్తుల భీతులఁ
జేపట్టక దూఱువాఁడు చెన్నఁటియె సుమా. 34

ఆపత్కాలమందు దిగులు పడుచునేయుండుట కాపురుష లక్షణము. కావున ఈవిషయములో ధైర్యమవలంబించి యిందులకు ప్రతిక్రియ నాలోచింపవలయును. ఏలన;—

తే. సిలుగుననను ధైర్య, మణఁకువ శ్రేయమందు,
మాటనేర్పు సభను, బోర మగఁటిమియును,
యశముకై యాస, వినవిచ్చ- యూఱును నివి
ప్రకృతిసిద్ధంబులు మహాత్ములకు నరేంద్ర! 35

క. ఎవనికి సంపదలందుం
దవులదు మది హర్ష, మాపదలయందుం గా
దు విషాదలేశ, మట్టిని
భువనతిలకుఁ గనెడుతల్లి భువి నరుఁడుగదా. 36

మఱియు,—

ఆ. భూతిఁ గోరునట్టి పూరుషుం డీయాఱు
దోషములను దొలఁగఁ ద్రోయవలయు;
అలసతయును, నిద్ర, యట్లె క్రోధంబును,
తంద్ర, దీర్ఘసూత్రతయు, భయంబు. 32

కావున నిందులకేదేని యుపాయమాలోచింప వల యును. ఏలయన,—

క. ఏపని యుపాయమున నగు
నాపని శౌర్యమునఁ గాదు; హస్తీంద్రంబున్
రూపఱఁ జేసెను నక్క మ
హాపంకాధ్వమున నడపి యతిచతురముగాన్.' 33

అవాంతర కథ

ఆకథ యెట్లు? అని పరివారం బడుగఁ జిత్రగ్రీవుఁడు వచించుచున్నాఁడు;—

'బ్రహ్మారణ్యమందు కర్పూరతిలక మను పేర నేనుఁ గొకటియుండెను. దానినిగాంచి నక్కలన్నియు నిట్లాలో చించినవి. 'ఏయుపాయముననేని ఇది చచ్చునెడల మనకు దీనికళేబరము నాలుగునెలలకు ఆహారమగును;' అని. అం దొక ముదినక్క 'నేను బుద్ధిప్రభావముచేత దీనిని చంపె దను;' అని ప్రతిజ్ఞచేసెను. తర్వాత ఆనక్క కర్పూర తిలకము కడకుంబోయి, సాష్టాంగముగాఁ జాఁగిలంబడి, "దేవా, నాకేసి కటాక్షము నను గ్రహింపుము'అని వేడెను. 'ఎవఁడవునీవు?' అని యేనుఁగడిగెను. నక్కచెప్పుచున్నది:

'నేను నక్కను; అడవిలో నివసించు జంతువులన్నియు కలసి తమ సన్నిధానమునకు నన్నుం బంపినవి. ఏలయనఁగా,- రాజు లేకయుండుట సరిగాదు; కావున ఇచ్చట అడవి దొరతనమందు నిన్ను సకలప్రభులక్షణములతోను గూడు కొన్నవాని పట్టాభిషేకము సేయుటకు నిశ్చయించు కొన్నవి. ఏలయనఁగా ;—

క. వరకులుఁడు సుచరితుఁడు పర
ధరణీంద్ర భయంకరప్రతాపుఁడునగు ధ
ర్మరతుఁడు నీతిజ్ఞుఁడు నగు
పురుషుఁడు భూనాయకత్వమున కర్హుఁడగుఁ. ౩౯

మఱియుఁ గనుము,—

ఆ. రాజు ప్రథముఁ డొధరాస్థలిఁ, బిమ్మట
తనదుభార్య, వెన్కఁ దనదుధనము ;
రాజు లేఁడ యేని యిారాజగంబునయందు
లేదు భార్య, ధనము లేదె లేదు. ౪౦.

మఱియు,—

క. వారిదునిపాటిగా నా
ధారము భూతముల కెల్ల ధరణీపతి ; యా
వారిదుఁడు లేక బ్రదుకఁగ
నేరుతు మెటొ, రాజు లేక నేరము మిత్రా ! ౪౧.

మఱియు,—

ఆ. నియతియందు నరుఁడునిలుచు దండభయాన;
సహజసాధు వరుదు జగతిలోన;
వికలు రోగిఁ గృశునిఁ బేదను బతినైనఁ
గులసతియును గొలుచుఁ గోల కలికి. ౭౨

కావున లగ్నవేళ యతిక్రమింపకుండం ద్వరపడి దేవరరావలయును.' ఇట్లు పలికి నక్కలేచి తరలెను.— అంతట కర్పూరతిలకము రాజ్యమునాఁదియాశ లాగఁగా, నక్కపోయినదారినే పరుపిడి గొప్పయుబ్బలిలో పూఁడి, 'చెలికాఁడా, నక్కా, ఇప్పుడేమి చేయఁదగును? పెను బురదలోఁబడితిని;' అనియడిగెను. నక్క నవ్వుచు నిట్లనియె;- 'ప్రభూ, నాతోఁకకొనను చేతఁబట్టుకొని లెమ్ము. నామాటను నీవు నమ్మినందులకు ఫలమిది. అట్లే చెప్పినారు. ఎప్పుడు సత్సహవాసము కలవాఁడవగుదువో అప్పుడు వర్ధిల్లుదువు; ఎప్పుడు దుర్మార్గుల సహవాసములోఁ బడుదువో, అప్పుడు నశింతువు' అని. అంతట పెనుబురదలో పడిన యాయేనుఁగును నక్కలు భక్షించినవి.

కావుననే "ఏపని యుపాయమున" ఇత్యాది నేను పఠించితిని. మఱి యిప్పుడీయుపాయము చేయుదము: మన మందఱము ఏకమనస్సుతో వలను దన్నుకొని ఒక్కమ్మడి నెగిరిపోవుదము. ఏలన,—

ఆ. అలఁతివస్తువులదె త్రాడైనను గూటమి
కార్యసిద్ధిఁ గూర్పఁ గలిగియుండు;

గుణతఁ జెందినట్టి తృణములచేతను
గట్టువడవె మత్తగజవరములు. ౪౩

మఱియు,—

కం. తమకులమువారితోఁ గూ
టమి వా రల్పులయినను దృఢంబుగ మేలే,
ఉముకం బాసినదగు బి
య్యము మొలచునె దోహదక్రియాయుతమైనన్. ౪౪

ఇట్లాలోచించుకొని పిట్టలన్నియు వలంగొని ఎగిరి పోయినవి.

అంత నా వేటకాఁడు కడుదూరమునకు వలంగొని పోవుచున్న యాపక్షులం జూచి వెంటం బఱతెంచుచు నిట్లు తలపోసెను. 'ఈపక్షులు నావలను ఏకమనంబున గుమిగూడి హరించుకొని పోవుచున్నవి. ఇవి ఎప్పుడు నేల వ్రాలునో అప్పుడు నాకు వశమగును.' అనంతరము ఆ పక్షులు చూపుమేర దాఁటి పోఁగానే వేఁటకాఁడు వెనుకకు మరలెను. దానింగాంచి యాపావురములు 'ఇప్పుడేమి చేయుదము ? ' అని రాజు నడిగినవి. రాజు చెప్పెను ;—

తే. 'తల్లియుం జెలికాఁడును దండ్రియు నను
త్రితయము స్వభావమునఁ జేసి హితము గోరు ;
కార్యకారణములఁ బట్టి కడమజనులు
పరిణమింత్రు హితము గోరువారుగాఁగ. ౪౫

నాచెలికాఁడు మూషకరాజు హిరణ్యకుఁడను పేరి

వాఁడు ఇదె యిట గండకీతీరమున చిత్రవనమందు వసించు చున్నాఁడు. దంతబలముచేత నాతఁడు మనపాశములను కొఱుకఁగలఁడు.'

ఆమాట కలరి పావురములన్నియు దానితోఁగూడ హిరణ్యకుని కలుఁగు కడకుంబోయినవి. అట హిరణ్యకుఁడు

క. రా నన్న సేగి కైవి
జ్ఞాని ముదుక మెలుక కలుఁగు శతవక్త్రంబుగ్
దా నిర్మించి పదిలముగ
దానక్ నెలకొనియెఁ దొంటిధార్ష్ట్యం బెసలన్. ౨౭

అంతట హిరణ్యకుఁడు అట్లు పావురము లొక్కుమ్మడి తనలాఁగకడ వ్రాలినందులకు భయపడి కదలక మెదలక యూరకుండెను. 'చెలికాఁడా, ఏమి మాతో పలుక కున్నావు?' అని చిత్రగ్రీవుఁ డెచ్చరించెను. అంతట హిర ణ్యకుఁడు అతని మెలుఁగును ఆనవాలుపట్టి, తొట్రుపాటుతో వెలువడి యిట్లనియె; 'ఆహా! పుణ్యాత్ముఁడ నైతిని! నానెచ్చెలి చిత్రగ్రీవుఁడు వచ్చినాఁడు!

క. మిత్రునితో సంభాషణ,
మిత్రునితోఁ గూడిమనికి, మిత్రునితోడన్
జిత్రంబగు సల్లాపము,
నీత్రిజగతిఁ గలదె పుణ్య మింతటికన్నన్.' ౨౮

ఇట్లనుచునే పాశబద్ధులను పీరింగాంచి అబ్బురపోయి క్షణముండి 'సఖుఁడా, ఏమియిది?' అనియడిగెను. చిత్ర

గ్రీవుఁ డిట్లనియె:—'మిత్రమా, యిది మాపూర్వజన్మ కృతమునకు ఫలము.

ఆ. ఎందున నెట దేన నెటు లెవ్వ డెగ్గి యెంత
యెసఁగ దనదుచేత యెగ్గొ లగ్గొ,
అందున నట దాన నటు లవ్వ డగి యంత
తనకుఁ దప్ప కగు విధాతృవశత. ౪౮

తే. వ్యాధియును బరితాపంబు బంధనంబు
నుమ్మలము వ్యసనంబన నొప్పు నైదు
తనదు నేరము లనియెడితరులవలనఁ
బ్రాణి తప్పక మన వెడిపండ్లునుమ్మ. ౪౯

ఆమాటవిని హిరణ్యకుఁడు వడివడిగా చిత్రగ్రీవుని కట్టును తెగఁగొఱుక వచ్చినాఁడు. చిత్రగ్రీవుఁడు, 'మిత్రుఁడా, అట్లుసేయకుము; నాయాశ్రితులగు వీరల యురులను ముందుగా ద్రెంపుము. నాయురులను తర్వాత గొఱుకుదువు గాక;' అని యాఁపెను. 'నాకు శక్తి కొంచెము; నా దంతములు దుర్బలములు. వీరియురులను గొఱుకుటకు నావలననెట్లగును? నాపండ్లు విఱుగకుండు నంతవఱకు నీయురులను తెగఁగొఱికెదను. తర్వాత శక్యమయినంత మట్టు వీరియురులను కూడఁ గొఱికెదను.' అని హిరణ్యకుఁడు బదులు పలికెను. 'అది సరియేగాని, వీరియురులనే శక్తిగొలఁది కొఱికివైవుము;' అని చిత్రగ్రీవుఁడు వెండియు నొక్కి పలికెను. అందులకు హిరణ్యకుఁడిట్లనియె:—'ఈవిధ

ముగా తన్నువదలుకొని ఆశ్రితులను రక్షించుట నీతికో
విదులకు సమ్మతముగాదు. ఏలయనఁగా.—

ఆ. ధనము గావు మాపదలను నీఁగుటకు నై,
ధనము నైన వీడి దారఁ గావు,
ధనము నైన వీడి దార నైననువీడి
యాత్మఁ గాచికొనుమి యనవరతము. ౫౦

మఱియు,—

తే. నరవి ధర్మార్థ కామ మోక్షముల కెల్లఁ
బ్రాణములు పట్టుగొమ్మ; యాప్రాణములకు
హాని యొనరింప దేనికి హానిగాదు,
రక్ష యొనరింప దేనికి రక్షగాదు.' ౫౧

అందులకు చిత్రగ్రీవుఁడిట్లు బదులు చెప్పెను.—
'మిత్రుఁడా, నీవు చెప్పినదే నీతిమార్గము. కాని, నేను నా
యాశ్రితుల దుఃఖమును బొత్తిగా చూడఁజాలను. కావున
నిట్లుచెప్పితిని; ఏలయన,—

ఆ. ధనచయమును, జీవితంబును నైతము,
ప్రాజ్ఞుఁ డుజ్జగించుఁ బరులకొఱకు;
మంచికతమునం త్యజించుట నరి గాదె,
లయము తప్ప కునికి ద్వయమునకును. ౫౨

ఇదియొక గొప్పకారణము!—

క. నాతోడ సములు వీరులు
జాతిని ద్రవ్యంబునందు శక్తులయందుఁ;

నేతనుగ ననుఁగొలుచు ఫల
మేతఱి వీరలకుఁ గల్గు నేయూపమునన్ ? ౫౩

మఱియు,—

క. పలలము, మూత్రపురీషా
స్థులు నను నశ్వరపుబొందెఁ ద్రోయుచు, నాస్థన్
వెలయింపు, మిత్ర, నాకున్
త్రిలోకవిశ్రాంత మయిన దీప్రయశంబున్. ౫౪

ఇదియునున్గాక,—

క. జీతము బత్తెము లేక యె
యేతఱినిన్ నన్నుఁ బాయ రెందును వీరల్,
కాతువు గావుత వీరల
నాతనువు వ్యయించి యేని నాయాశ్రితులన్. ౫౫

మఱియున్నియును,—

క. పొలివోవునదియు, నక్షయ
కలుషంబును, నైనయట్టికాయముచేతన్,
పొలియని నిర్మలయశమే
కలుగునెడల, దానిచేతఁ గలుగని దేదో ? ౫౬

ఏలయన,—

క. గుణమునకున్, దనువునకున్,
గణనాతీతాంతరంబు గల, దెట్లన్నన్,
గుణ మాకల్పాంతం బుఱు,
క్షణకాలములోనఁ దనువు క్షయముం బొందున్. ౫౭

ఈమాటలు విని హిరణ్యకుఁడు సంతుష్టాంతరంగుఁడై ఒడలెల్ల గగుర్పొని యిట్లనియె:—'బళీ! చెలికాఁడా, బళీ! ఈ యాశ్రితవాత్సల్యముచేత నీవు మూఁడు లోకములకును దొరవు కాఁదగుదువు.' ఇట్లు వచించి హిరణ్యకుఁడు ఆపావురములకు అన్నిటికిని కట్లను తెగఁగొఱికినాఁడు. అటుతర్వాత హిరణ్యకుఁడు ఆదరముతో వానినన్నిటిని సత్కరించి యిట్లనియె:—'సఖుఁడా, చిత్రగ్రీవుఁడా, ఇట్లు ఉరులలో తగులుకొనుటను నీదోషముగా నెంచుకొని ఎంతమాత్రమును నిన్ను నీవు తిరస్కరించుకొనవలదు; ఎందుచేత ననఁగా,—

క. తనమేఁతను విహగం బెది
కను యోజనశతముకన్నఁ గడుదూరమునన్
గన దది, కాలము మూడినఁ,
గనులయెదురఁ బన్నియున్న ఘనపాశంబున్. ౫౬

మఱియు,—

తే. రవిసుధాకరులకుఁ గల్గురాహుబాధ,
గజభుజంగ విహంగముల్ గట్టువడుట,
మతియుతులసామ్మయిన దరిద్రతను జూచి
విధి యహహో, బల్లిదుఁడని భావింతు నేను. ౫౭

ఉ. ఏకత మాకసంబున ర
హించుఖగంబులనున్ వధింపుదుర్,

కైకొనన నేర్తు చేపల న
గాధ సముద్రమునుండి జాలరుల్,
లోకమునన్ నయంబు నయ
లోపము, స్థానబలంబు నున్నవా?
చేకొను నెంతద వ్వయినఁ
జేటునఁ జేయిడి కాల మున్నిటిన్.' ౬౦

హిరణ్యకుఁడు ఈతీరున బోధించి యతిథిసత్కారముం గావించి కవుంగిలించి పీడ్కొనఁగా, చిత్రగ్రీవుఁడు పరివార సమేతముగా తనకిష్టమయిన దేశములకుం జనియెను.

తే. వీరు వా రని చూడక యెవ్వారినేని
వందలక్షలంది మిత్రుల వలయుఁ జేయ;
ఎలుక యేపాటి, తా నొక్కఁ డేపు మీఱి,
బంధము క్తులఁ గావించె పావురముల. ౬౧

అంతట హిరణ్యకుండును తనలాఁగలో ప్రవేశించెను. అంతట లఘుపతనకుఁ డను కాకి ఈవృత్తాంతము నెల్లం గాంచి ఆశ్చర్యపడి యిట్లు సంబోధించెను; 'ఓహో! హిరణ్యకుఁడా, పొగడ్తకుఁ దగినవాఁడవయ్యా! కావున నేనును నీతోఁగూడ చెలిమిని గోరుచున్నాను; కనుక నాకును నీ చెలిమిని అనుగ్రహింపుము.' ఈమాట విని ఎలుకయు బొక్కలోపలనేయుండి 'నీ వెవరవయ్యా?' అని యడిగెను. 'నేను కాకిని; నా పేరు లఘుపతనకుఁడు;' అని

అదిచెప్పెను. హిరణ్యకుఁడు నవ్వి యిట్లనియెః—'నీతో చెలిమియన నేటిది? ఎందుచేత ననఁగా,—

క. దేని కేది తగునో, విబుధుఁడు
దానికిఁ గూర్పంగవలయు దానిని సరిగా,
భోజనంబను, భోక్తవు, మన
కేనెఱి నెయ్యంబు గలుగు? నేటికి మాటల్? ౬౨

మఱియు,—

ఆ. భక్షకంబుతోడ భక్ష్యంబునకుఁ గల్గు
ప్రీతి యాపదలకె హేతు వగును;
నక్కవలన నురులఁ జిక్కినజింకను
గాకి వెదకివెదకి కాంచి కాచె.' ౬౩

'ఆకథయెట్లని కాకి యడిగినది. హిరణ్యకుఁడు ఇట్లు చెప్పెను.—

మగధదేశమందు చంపకవతియను గొప్పయడవి కలదు. అందు చిరకాలమునుండి అధికస్నేహముతో జింకయు, కాకియు నివసించి యుండినవి. ఆజింక స్వేచ్ఛగా సంచరించుచు సంతోషముగలదై కండపట్టిన దేహముతో నుండఁగా ఒకనక్క చూచినది. చూచి 'అకటా! మిక్కిలి మనోహరమయిన దీనిమాంసము నాకెట్లు తినుటకు లభించును? కానీ, నమ్మకము పుట్టించెదను.' అని యాలోచించుకొని సమీపించి. 'మిత్రమా, కుశలమా?' అని యడిగెను. 'ఎవరవు నీవు?' అని జింకయడిగెను. 'నేనునక్కను.

నా పేరు క్షుద్రబుద్ధి; ఈయడవిలో బంధువులులేక చచ్చి శవమువలె నున్నాను. ఇప్పుడు నిన్ను మిత్రుని పడసి బంధువు గలవాఁడనై ప్రాణిలోకమును ప్రవేశించినవాఁడనైతిని. ఇఁక నేను తప్పక నీతోడను అయ్యెదను.' 'అట్లే కానీ' అని జింకపలికినది. అటుతరువాత కిరణమాలికలు దాల్చినదేవుఁడు సూర్యుఁడు క్రుంకఁగానే ఆరెండును జింకయొక్క ఉనికిపట్టునకుం బోయినవి. అచటి సంపెంగచెట్టు కొమ్మమీఁద వసించియున్నట్టిది సుబుద్ధియను కాకి జింకకు చిరమిత్రము రెంటినింజూచి 'మిత్రమా, ఈరెండవ వాఁడెవఁడు?' అనియడిగినది. 'ఇదినక్క; నాచెలిమి కోరి వచ్చినది;' అని జింక యుత్తరము చెప్పినది. అంతట కాకి యిట్లనియె;-'మిత్రుఁడా, అకస్మికముగా వచ్చినవానిని నమ్ముట నరిగాదు. కనుక నీవు చేసినపని మేలుగాదు. పెద్దలు చెప్పుదురు :—

క. కులశీలంబు లెఱుంగక
యిలు సేర్చుకొనంగఁ గూడ దెవ్వని నేనిన్,
*తెలియక పిల్లికిఁ జోటిడి
బలునిహతులు వడి జరద్గవం బీల్గెఁ గదా.' ౭౮

'ఆకథ యెట్లని' వారిరువురు నడిగిరి. కాకి చెప్పం దొడంగెను.

---

* పా. "పులుగు శిశులఁ బిల్లి తినఁగ"
"కొలమారి పిల్లి కొడ మిడి"

అవాంతరకథ ౧.

గంగయొడ్డున గృధ్రకూట మనుపర్వతములో పెద్ద జువ్విచెట్టు కలదు. దైవముయొక్క పాడుఫలముగా గోళ్ళు ఊడి కన్నులుపోయినట్టిది జరద్గవమను నొకగద్ద ఆచెట్టుతొఱ్ఱలో నివసించుచుండెను. మఱి, ఆచెట్టున నివసించెడి పక్షులన్నియు జాలిగొని దానికి జీవనార్థమయి తమయాహారమునుండి కొంచెముకొంచెము పెట్టుచుండి నవి. అందువలన అది జీవించుచుండెను. ఇట్లుండఁగా నొక నాఁడు దీర్ఘకర్ణుఁడు అను పిల్లి పక్షిపిల్లలను భక్షించుటకు అచ్చటికి వచ్చినది. దానిరాకం గని పక్షిపిల్లలు భయపడి రొదపెట్టినది. దానిని విని జరద్గవము 'ఎవరా వచ్చెడి వారు?' అని అదలించెను. దీర్ఘకర్ణము గ్రద్దం గాంచి భయపడి,-'అయ్యో! చెడితిని. ఏలయన,—

ఆ. భయము రాకముందు భయ మొందు నుచితంబు,
వచ్చినపుడు దిగులు పందతనము,
వచ్చినట్టిభయముఁ బరికించి ధీరుండు
ప్రతివిధాన మొందు పన్నవలయు. ౬౫

మఱి యిపుడు ఇంతసమీపమునుండి పాఱిపో నలవి గాదు. కావున ఎట్లు కానున్నదో అట్లగుఁగాక! నమ్మిక పుట్టించి దీనిచెంతఁ జేరెదను.' ఇట్లాలోచించుకొని సమీ పించి, 'ఆర్యా, నమస్కారము' అని పల్కరించెను. 'ఎవరవు నీవు?' అని గద్దయడిగెను. 'నేనుపిల్లిని' అని యది చెప్పెను.

'పో, దూరముగా పో, పోకున్న నాచేత చచ్చెదవు.' అని గద్దపలికెను. అంతటపిల్లి 'ముందు నామాటను వినుము. నేను చంపఁదగినవాఁడనుగా నీకు తోఁచెనేని అప్పుడు చంపుము. ఎందులకనఁగా,—

ఆ. జాతిమాత్రకతనఁ జంపుట యొండెను,
బూజసేఁత యొండెఁ బొసఁగ దెందు;
అరసి లెస్సగాఁగ వ్యవహారవైఖరిఁ,
జంపు మొండెఁ బూజ సల్పు మొండె.' ౬౩

అని చెప్పినది. 'నీవు ఏల వచ్చితివో చెప్పుము.' అని గద్ద యడిగినది. పిల్లి యిట్లనియె !—'నే నిట గంగదరిని నిత్యము స్నానము చేయుచు మాంసము తినక బ్రహ్మచర్యముతో చాంద్రాయణ వ్రతము చేయుచు ఉన్నాను. మీరు ధర్మజ్ఞానమందు ఆసక్తులును, నమ్మఁదగినవారును అని పక్షులన్నియు ఎల్లప్పుడు నా మ్రోల పొగడుచుండును. అందువలన విద్యచేతను, వయస్సుచేతను పెద్దలయిన మీవలన ధర్మము వినుటకు ఇటకు వచ్చినాఁడను. తమరు ఇట్టి ధర్మజ్ఞులుగా నున్నారు; అతిథిని జంపుటకు పూనినవారు. గృహస్థధర్మ మేమనఁగా:—

ఆ. శత్రుఁ డైన, నిదుచక్కటి కరుదేరఁ,
దగినవిందు సేసి తనుపవలయు;
నఱకుచున్న యట్టి నరునైపు పోనీక
మునుఁచుకొనును నీడ భూరుహంబు ! ౬౪

ధనములేనియెడల, ప్రియవచనములచేనైనను అతిథిని పూజింపవలయును ; ఏలయన,—

ఆ. ఏవి లేక యున్న, నీనాలు గేనియు
గడ్డి, నేల, నీళ్ళు, గమ్మఁబలుకు,
సాధుజనులయిండ్ల, సతతంబు, సేకూఱు
నరుగుదెంచునట్టి యతిథులకును. ౧౮

మఱియు,—

ఆ. బాలుఁ డైన, వయసువాఁ డైన, వృద్ధుఁ డైన,
నెవ్వఁ డైన, నింటి కేఁగుదేర,
వానిఁ బూజసేయవలయును వారక,
ఎల్లవారి కతిథి యీశ్వరుండు. ౧౯

మఱియు,—

ఆ. గుణము నవగుణంబు గణియింప కుత్తముల్
సదయు లగుదు రెల్ల సత్త్వములకు ;
కలువనేస్తకాఁడు కాయఁడో వెన్నెల
గంగమీఁదియట్లు గంజమీఁద. ౨౦

మఱియు,—

ఆ. పావకుండు గురుఁడు బ్రాహ్మణజాతికి,
వర్ణములకు గురుఁడు బ్రాహ్మణుండు,
పతి యొకండె గురుఁడు భామామణుల కెల్ల
అఖిలజనములకును నతిథి గురుఁడు. ౨౧

మఱియు,—

ఆ. ఒకనియింట నాశ వికల మై వెన్కకుఁ
ప్రతినివృత్తుఁ డగుచుఁ బ్రాఘుణుండు,
తనదుపాపమున కతనిపుణ్యమునకును,
వినిమయంబు సేసి వెడలుఁ బిదప.' ౭౨

మఱియు,—

ఆ. అధికునింటి కైన, నవరవర్ణుం డైన,
వచ్చెనేని, వాని, వాసి మీఱఁ,
దగినపూజ చేసి తనుపంగవలయును
అఖిల దేవతాత్ముఁ డతిథియగుట. ౭౩

ఇట్లు పిల్లి చెప్పఁగా గద్ద 'పిల్లులకు మాంసము మిక్కిలి ప్రియముగదా, ఇట పక్షిపిల్లలు వసించుచున్నవి; అందు చేత నే నట్లు చెప్పితిని' అనెను. ఆమాటవిని పిల్లి నేలతాఁకి 'కృష్ణ, కృష్ణ' యనుచు చెవులు మూసికొని మఱల నిట్లు వక్కాణించుచున్నది:—'నేను ధర్మశాస్త్రమును విని వైరాగ్యముపొంది కఠినమైన యీచాంద్రాయణ వ్రతమును పూనుకొంటిని. ఏలయనఁగా, ధర్మశాస్త్రములందు వేఱు విషయములలో మతభేదము లున్నను, హింసింపకుండుట ఉత్తమధర్మ మను విషయములో ఐకమత్యమే కనఁబడు చున్నది. ఎందులకనఁగా,—

ఆ. ఏనరుఁడు సమస్తహింసల విడుచునో,
యెవఁడు సర్వమును సహించువాఁడో,

అఖిలజనుల కెవ్వఁ డాశ్రయభూతుఁడో,
వాఁడు స్వర్గమందు వఱలువాఁడు. ౭౪

మఱియు,—

ఆ. ఒడలితోడఁ గూడఁ గడమ సమస్తంబు
నాశ మొందఁ, దాను నాశ మేఁది
చావునను సయితము సరస పీడనిదెద్ది ?
యదియె పాడి, మిత్ర మది యొకండె. ౭౫

ఇదియుఁగాక,—

ఆ. ఒక్కదానిపోల మఱొకటి మెక్కుటయందు
నంతరంబు రెంటి కరయు మదిని,
ఒకటి తనివిఁ జెందు నొకక్షణమాత్రంబ
యన్య మైనఁ బ్రాణహానిఁ జెందు. ౭౬

మఱియు,—

ఆ. తన్నుఁ జంప నున్నతఱి, నెట్టిదుఃఖంబు
తనకు నుప్పతిల్లు, దానిఁ బట్టి
యూహ సేసికొన్న, నొరులను సైతము
తాను గావ శక్య మాను జూవె. ౭౭

ఇంకను వినుము,—

ఆ. కానలోనఁ, దాముగానే మొలచునట్టి
యాకలములచేత నైననిండు
నట్టిపాడుపొట్టకై యెవ్వఁ డొనరించు
పాప మేఁదినట్టి పాతకంబు.' ౭౮

ఇట్లు నమ్మఁబలికి ఆపిల్లి చెట్టు తొఱ్ఱలోనే ఉండినది. తర్వాత కొన్నిదినములు గడవఁగా పక్షిపిల్లలను పట్టుకొని తొఱ్ఱకుఁదెచ్చి ప్రతిదినమును తినుచుండినది. వేనిపిల్లలను తిన్నదో, అవి, దుఃఖపీడితములై ఏడ్చుచు, ఇచ్చటను అచ్చటను వెదకం దొడంగినవి. దాని నెఱిఁగి పిల్లి తొఱ్ఱనుండి బయలువెడలి పాఱిపోయినది. తర్వాత పక్షులు ఇట నట శోధించి చెట్టుతొఱ్ఱలో పిల్లల యెముకలను కనిపట్టినవి. అంతట నా పక్షులన్నియు 'ఈ జరద్గవమే మన పిల్లలను భక్షించినది' అని కూడఁబలికికొని గద్దను చంపివైచినవి. కావున నేను "కులశీలంబు లెఱుంగక" ఇత్యాది వాక్యమును పలికితిని.'

ఈ కథను విని నక్క కోపమున ని ట్లనియె:—

'లేడిని మొదట చూచిననాఁడు నీవును కులశీలములు తెలియని వాఁడవే. అట్లయినను నీకును దీనికి స్నేహము ఉత్తరోత్తరాభివృద్ధిగా నేల నెగడుచున్నది ?

క. ఏనాట లేరొ పండితు
లానాటఁ స్వల్పమతియు నతిపండితుఁడే;
ఏనాట లేవొ వృక్షము
లానాటికి నాముదము మహావృక్షంబే. ౭౯

మఱియు,—

క. తనవాఁ డితఁ డన్యుం డితఁ
డనుభేదం బల్పులకౌ, మహాత్ముల కైనన్

దనవారె యెల్లవారును,
దనదుకుటుంబంబె సర్వధాత్రీప్రజయుఁ. ౮౦

ఈజింక నాకు ఎట్లు మిత్రమో అట్లే నీవును మిత్ర మవే.' ఇట్లు నక్క చెప్పఁగా, జింక యిట్లనియె.— 'ఏల యిట్లు మాటకు మాట? అందఱ మొక్కచోట విశ్వాసమున మాటలాడుకొనుచు సుఖముగా నుందము. ఏలయన,—

ఆ. ఎవని కేని మిత్త్రుఁ డెవ్వండునుం గాఁడు
ఎవని కేని శత్త్రుఁ డెవఁడు గాఁడు
సంభవించు కార్యసంబంధమునఁ జేసి
మిత్రధేయములును శత్రువులును.' ౮౧

అందులకు కాకి 'అట్లే కానిమ్ము' అనినది. అనంతరము తెల్లవాఱఁగానే అన్నియు దానిదానికి ఇష్టమయిన దేశమునకుం బోయినవి. ఒకనాఁడు రహస్యముగా నక్క జింకతో 'చెలికాఁడా, ఈయడవిలో ఒకచో నొకపొలము పైరుతో నిండియున్నది, నిన్ను తోడ్కొనిపోయి చూపెదను రా;' అని హెచ్చరించెను. అట్లే జరుగఁగా, జింక ప్రతిదినమును అటకేఁగి పైరు మేయుచుండెను. దానింగని పొలముసామి వలయొగ్గెను. తర్వాత వలలో తగులుకొని 'యమపాశమువంటి యీ వేఁటకాని వలనుండి నన్ను విడిపించు నేర్పరి నాచెలికాఁడు తప్ప మఱియెవఁడు?' అని తలపోసెను. తర్వాత నక్క అచ్చటికి వచ్చి సమీపించి

యిట్లు తలపోసెను ;—'నా పన్నిన మాయచేత నాకోరిక నెఱవేఱినది ; దీనిని కోయునప్పుడు రక్తమాంసములు కమ్ముకొనియుండెడి యెముకలు నాకు తప్పకుండ దొరకును. అవి విస్తారముగా నాకు ఆహారము కాఁగలవు.' జింక దానిని చూచి ఉల్లాసముతో 'చెలికాఁడా, నా కట్టును త్రెంపివైవుము ; త్వరగా నన్నుఁ గావుము ; ఏలయన ;—

ఆ. ఇడుమ వచ్చినప్పు డెఱుఁగుము మిత్రుని,
ఆలమందు శూరు, నప్పున శుచి,
విత్తహానియందు వెలఁదిని బరికింపు,
వ్యసనమందుఁ దెలియు బాంధవులను. ౧౨

మఱియు,—

ఆ. రాచనగరియందు, రాష్ట్రవిప్లవమందు,
వ్యసనమందు, నుత్సవంబునందు
వల్లకాటియం, దవగ్రహంబునయందుఁ,
బజ్జ విడనివాఁడు బాంధవుండు. ౧౩

అని వేఁడెను.

నక్క ఆవలను మాటిమాటికి పరికించి 'ఈవల గట్టిగానే యున్నది,' అని తలంచి, 'మిత్రమా, ఈవలలు నరములతో చేయఁబడినవి; నేఁడు ఆదివారము; ఎట్లు వీనిని పండ్లతో తాఁకుదును ? చెలికాఁడా, మనస్సులో వేఱు విధముగా తలంపవేని, ఱేపు తెల్లవాఱఁగానే నీ వేమి

చేయుమన్నను చేసెదను' అని పలికి దానికి సమీపమున నే కనఁబడకుండ దాఁగి యుండెను.

తర్వాత కాకి సాయంకాలమునందు జింక రాకుండుటం గని అక్కడక్కడ వెదకుచువచ్చి ఆస్థితిలో నున్న జింకను జూచి 'చెలికాఁడా ఏమి యిది?' అని యడిగెను. 'ఇది మిత్రుని మాటను తిరస్కరించినందులకు ఫలము. పెద్దలు ఏమిచెప్పిరన ;—

ఆ. మేలు గోరునట్టి మిత్రులవాక్యంబు
నేనరుండు వినఁడొ యానరునికి
నిడుమ యెపుడుఁ జెంతనే యుండు నాతండు
శత్రువులకుఁ బ్రీతి సలుపువాఁడు.' ౮౪

ఆమాట విని కాకి యడిగెను,—'ఆవంచక మెక్కడ?' జింక చెప్పినది,—'నామెఱచిం దినుటకై యిచటనే కను పెట్టుకొని యున్నది.' అందులకు కాకి యిట్లు పలికినది:—

'క. నాయందుఁ దప్పు లే దని
పోయిగ దిగు లేది యున్న నాపద వచ్చెన్,
పాయక సేయుచు నుందు ర
పాయము సుగుణాకరులకు నైనను గూళల్. ౮౫

క. కన రారంజోతమ్మును
వినరు సఖులు వల్కుహితవు వినుతోక్తుల మూ
ర్కొనరు దివియ యాఱెడు వా
సన నంతము దఱియుచున్న సమయమున జనుల్. ౮౬

ఆ. చాటుదలను బనుల సర్వనాశము సేయు
  ప్రోలఁ బ్రియము వల్కి ముదము గులుక,
  అమృత వదనమైన హాలాహాలఘటంబు
  బోలు చెలిమికానిఁ దోలిబ్రదుకు." ౮౭

అంతట కాకి నిట్టూర్పువిడిచి యిట్లు విలపించెను:—'ఓరి వంచకుఁడా, పాపకర్ముఁడవు నీవు ఎంతపని చేసితివిరా! ఏలయన,—

ఆ. కర్మఁబలుకు లాడి కల్పకో ల్గావించి
  ఆసగొల్పి పావు లాస్థఁ బెంచి
  టక్కుసేవచేసి దక్కిని సాధుల
  సొంగముగను తుదకు మ్రింగుదు రహ. ౮౮

క. నమ్మినయుపకారికి ద్రో
  హమ్మొం దలపోయుపాపి నన్నృతాత్మకునిన్
  అమ్మా, భగవతి, వసుధా,
  యెమ్మాడ్కి భరింతు వమ్మ యెఱిఁగింపు దయన్.

ఆ. చెనఁటితోడఁ జెలిమిసేయుట నరిగాదు
  ప్రీతి నూపుశేసి నీతి గాదు
  మండుచున్న బొగ్గు మాడ్చును హస్తంబు
  చల్లబడినయంత నల్లఁజేయు. ౯౦

అట్లననేల? దుర్జనులవృత్తియే యిట్టిది;

చ. తొలుతఁ బదంబులం బడును,
  దోన గ్రసించును వీపుమాంసమున్,

గలముగ నేమొకో గొణఁగుఁ
గర్తములందు విచిత్రవైఖరిన్,
బిలమును గాంచి చయ్యనఁ బ్ర
వేశ మొనర్చును సర్వశంకతన్,
ఖలచరితంబు దోమ యొడి
కంబుగ వాలక మాడు సర్వముల్. ౯౧

అట్లే,—

ఆ. ఖలుఁడు ప్రియము లాడి కరఁగించు మతి నంట
నమ్మకమ్ము నకు గతమ్ము గాదు;
వానినాల్కతుదను దేనియ జాల్కొను
ఉల్లమందు క్ష్వేళ ముల్లసిల్లు.' ౯౨

తర్వాత తెల్లవాఱఁగానే పొలముసామి దుడ్డుగుదియచేతఁబూని ఆచోటికి వచ్చుచుండఁగా కాకి చూచి జింకతో 'సఖుఁడా, నీవు చచ్చినవానివలె నగపడుచు గాలితో కడుపు బూరటించుకొని, కాళ్ళు నిగుడఁ దన్నుకొని, ఉండుము. నేను నీకన్నులను ముక్కుతో గీఱుచుండెదను; నే నెప్పుడు కూయుదునో అప్పుడు నీవు లేచి తటాలున పాఱిపొమ్ము' అని చెప్పినది. జింక అట్లే కాకి మాటప్రకారమే చేసినది. అంతట సంతోషముచే కన్నులు వికసిల్లుచుండ పొలముసామి ఆతీరుననున్న జింకంగాంచి 'ఆహా! స్వయముగానే చచ్చితివా!' అనిపలికి, వలనుండి తప్పించి ఉరిత్రాళ్ళను కైకొనుటకై జతనపడెను. అంతట కాకి కూఁత

విని జింక వడిగా లేచి పాఱిపోయెను. దానికేసి పొలము సామి విసరివైచిన గుదియ గుఱి తప్పి నక్కను చంపినది. చెప్పుదురు గదా :—

ఆ. మూఁడు వత్సరములు, మూఁడు మాసంబులు,
మూఁడు పక్షములును, మూఁడు నాళ్లు,
నవధి గాఁగ నుత్కటాఘపుణ్యములకు
నిక్కడనె ఫలంబు మెక్కు నరుఁడు. ౯౩

కావుననే నేను చెప్పితిని 'భక్షకంబుతోడ' నిత్యాది' అంత లఘుపతనకము మరల నిట్లు వచించుచున్నది.—

క. నిను భక్షించినను భో
జన మది నాకుక్షికేమొ చాలద సుమ్మా,
అనఘాత్మ, నీవు జీవిం
చినఁ జిత్రగ్రీవుపోల్కి జీవింతు నయా! ౯౪

మఱియు,—

క. తిర్యక్ప్రాణుల కైనను
నార్యా, విశ్వాస ముండు ననఘమతులకున్ ;
వార్యంబు గాదు సాధుల
మర్యాద స్వభావసిద్ధమహితం బగుటన్. ౯౫

మఱియు,—

క. గొనకొని యెంతయు రేఁపిన,
జనియింపదు వికృతి సాధుజనచిత్తములన్ ;

వనరాశినీటఁ గ్రాఁగఁగ
ననువుపడునె కనవుపంజు లంటించుటచేఁ.' ౯౬

అందులకు హిరణ్యకుఁడు పల్కుచున్నాఁడు.-చపలుఁడవు నీవు. చపలునితోఁ జెలిమి యేమాత్రమును చేయరాదు. అట్లు పెద్దలు చెప్పియున్నారు:—

ఆ. కాకి, మేఁక, పిల్లి, కాపురుషుఁడు, దున్న,
పంచకంబు నమ్మ వంచకంబు,
కాన నోకుమార, వీని నేనింటిని
నమ్మకుండ నెపుడు నెమ్మి బ్రదుకు. ౯౭

మఱియొకటి; ఏమన,-నీవు మాకుశత్రుపక్షము వాఁడవు. అదియును పెద్దల సూక్తమే.

ఆ. చక్క సంఘటించుసంధిచే నైనను
బగతుతోడిచెలిమి బాగు గాదు;
తివిరి నీళ్ళ నెంత తెరలంగఁ గాఁచిన
నగ్ని మీఁదఁ బోయ నార్పకున్నె? ౯౮

ఆ. విద్యచేత నెంత వెలుఁగొందుచున్నను,
దుర్జనునిఁ ద్యజింపు దూరమందె;
ఫణముమీఁద మేటిమణి వెల్గుచున్నను,
భయము గల్గ కున్నె పాముఁ జేర. ౯౯

ఆ. అగున దెప్పటికిని నయ్యేడిఁ దప్పక,
కాని దెప్పటికిని కానె కాదు,

4

బండి నీటిమీఁదఁ బాఱంగ నేరదు,
పడవ నేలమీఁద నడవలేదు. ౧౦౦

మఱియు,—

ఆ. అధికమయిన యట్టియర్థంబుచే నైన
విమతులందు నెవఁడు విశ్వసించు,
రక్తుఁ డౌ నెవఁడు విరక్తయౌ నాలిపై,
నంతతోనె యాతఁ డంత మొందు.' ౧౦౧

అందులకు లఘుపతనక మిట్లు బదులుపల్కెను:—
'నీవు చెప్పినదెల్ల నేనువింటిని, అయినను నాకు ఇదే సం
కల్పము; ఏమన, నీతో తప్పక చెలిమి చేయవలసినదని.
అది నెఱవేఱదేని తిండి మానుటచే ఆత్మహత్య గావించి
కొనెదను. అట్లు; ఏలన,—

ఆ. పగులఁగొట్ట సులువు, తగిలింప నహి లేదు
మంటికుండఁ బోలె గొంటుజనుని
పగులఁగొట్టఁ గడిఁది, తగిలింప సులభంబు
స్వర్ణఘటమువోలె సత్పురుషుని. ౧౦౨

మఱియు,—

ఆ. సర్వలోహములకు సంగతి ద్రవముచే,
ఖగమృగాదులకగుఁ గారణమున,
పామరులకుఁ గల్గు భయలోభములచేత,
చూడ్కిమాత్రముననె సుజనుల కగు. ౧౦౩

మఱియు,—

ఆ. నారికేళఫలమునకు సమాకారుండు
చక్క నరసి చూడ సాధుజనుఁడు ;
పైకి మాత్రమే విభాసురుం డగుచుండు
కాపురుషుఁడు రేఁగుఁగాయ వోలె. ౧౦౪

మఱియు,—

ఆ. సాధువులకుఁ దొంటిసఖ్యంబు విఱిగిన
గుణము లించుకేని కొఱఁతపడవు,
తమ్మితూఁటి విఱిచి దవ్వుగా సీడ్చినఁ
దెగక తంతు లనుగమించునట్లు. ౧౦౫

మఱియు,—

తే. శుచితయును, దానశీలత, శూరతయును,
దుఃఖమందును సుఖమందుఁ దుల్యతయును,
కూర్మి, మోమోట, నిజమె వాక్రుచ్చుటయును,
నెనిమిదియు నివి చెలికానిగోనము లరయ. ౧౦౬

"ఈ గుణములచేత భూషితుఁడైన పురుషుని నిన్నుఁ దక్క నేనెక్కడ సంపాదింపఁగలను ?"

ఆతని యామాటలు విని హిరణ్యకుఁడు లోఁగనుండి వెలువడి యిట్లనియె ;—'నీ యీ వచనామృతముచేత నేను తనివిఁ జెందితిని. అట్లు చెప్పియున్నారు ;

ఆ. సాధువాక్కు ప్రీతిసద్వ్యక్తిసహితంబు
సుకృతిమనము నెంతచూఱ గొనునొ,

చల్లజలక, మాణి సరులు, చందనములు,
ఘర్మహతుని కంతశర్మ మిడవు. ౧౦౭

మఱియు,—

ఆ. చపలబుద్ధి, యాచ్ఞ, సత్యహీనతయును
బగయు, మంతనముల బయలుసేఁత,
కూళతనము, ద్యూతకేళి, యొండొండును
కడు దొసఁగులు నేస్తకానియందు. ౧౦౮

ఈ నీ మాటలంబట్టి యరయ నిం దొక్క దోసమేని నీయందుఁ గనఁబడదు. ఏలయన,—

క. పాటవము సత్యవాక్యత
మాటలబడిఁ దెలియు, మఱి సమత్వతయొ వెసఁ
జాటు నలోభతనుం బరి
పాటి నచపలతను, వేఱు పల్కులఁ గేలా ? ౧౦౯

మఱియు,—

ఆ. స్వచ్ఛ మయినయట్టి స్వాంతంబు గలవాని
చెలిమి వేఱురీతిఁ జెలఁగుచుండు,
శాఠ్యదుష్ట మయినస్వాంతంబుగలవాని
వాక్కు వేఱుపగను వఱలుచుండు. ౧౧౦

ఆ. మనసునందు వేఱు, మాటయందును వేఱు,
కర్మయందు వేఱు, దుర్మతులకు ;
మనసునందు నొకటి, మాటయందు నొకటి,
కర్మయందు నొకటి, ధార్మికులకు. ౧౧౧

కావున నీ కోరినయట్లే కానిమ్ము.' ఇట్లు పలికి హిరణ్యకుఁడు చెలిమి కావించి కాకిని మేలయిన యోగిరముల తో తనియించి లోఁగలోఁ దూరెను. కాకియు తన తావున కేఁగినది. అప్పటినుండి రెండును ఒకటికొకటి ఆహారము లిడుచు, కుశలము లడుగుచు, నమ్మకముగా మాటలాడుకొనుచు, కాలము గడపుచుండినవి.

ఒకానొకప్పుడు కాకి హిరణ్యకునితో 'చెలికాఁడా, ఈచోట నిపుడు కాకికి ఆహారము దొరకుట మిక్కిలి కష్టముగానున్నది. కావున ఈచోటు వదలి మఱియొకచోటికి పోఁగోరుచున్నాను' అని చెప్పెను. అందులకు హిరణ్యకుఁడు పలికెను,—

ఆ. 'తావుఁ దలఁగ శోభఁదలఁగుఁ గేశంబులు,
నఖములును రదములు నరులు నట్లె;
ఈరహస్య మెఱిఁగి యెడల కే యుండును
మతిగలాఁడు తనదుమనికితమును.'' ౧౧౭

కాకి చెప్పుచున్నది.—"మిత్రుఁడా, అది కాపురుషుల మాట. ఏలన,—

క. మనికి విడి వేఱు మనికిఁ
జనెడిఁ గరులు సింగములును సత్పురుషులునున్,
మనికిన యుండి నిధనముఁ
'గనెడిన్ గాకులు మృగములుఁ గాపురుషులునున్.'

హిరణ్యకుఁడు పలికెను:- 'మిత్రుఁడా, ఎచ్చటికిఁ బోవు దము? ఇట్లు చెప్పియున్నారు:—

ఆ. కదలుఁ బ్రాజ్ఞుఁ డొక్కపదముచేతను మున్న
నిలుచు నొక్కదానఁ జిలన మేఁది,
మీఁదితావుఁ దా సమీక్షణ సేయక
తొంటితావునుండి తొలఁగఁ డెపుడు. ౧౧౮

చక్కఁగా చూచినతావు ఒకటికలదని కాకి చెప్పెను. అదియేదని హిరణ్యకుఁ డడిగెను. 'దండకారణ్యములో కర్పూరగౌరమను పేరి సరస్సు గలదు; అందు నాకు చిర కాలమునుండి సంపాదింపఁబడిన మిత్రుఁడు మంథరుఁడను తాఁబేలు స్వభావముచేతనే ధార్మికుఁడు కలఁడు. ఏలయన,—

*క. పరులకు ధర్మము కరము సు
కరముగ నెల్లరును జెప్పఁగలరు ధరిత్రిన్,
నిరతిగ నాధర్మమె తమ
రరుదుగదా చేఁత యేమహాత్ముఁడొ దక్కన్. ౧౧౯

అతఁడు మంచిమంచి చేఁపలం బట్టి తెచ్చి నాకుఁ బెట్టి నన్నుఁ బోషించును.'

---

*పా. ఒజ్జ లెల్లవారు నుపదేశ మొనరింప
ధర్మమార్గములను దక్కరులకుఁ,
దామె యాచరింపఁ దటివచ్చినప్పుడు
మూఢు లగుదు రట్టె మునులు గూడ.

అందులకు హిరణ్యకుఁడు పలికెను:- 'అట్లయిన నేను మాత్ర మిట నిలిచి యేమిచేయవలయును? ఏలయన—

క. ఏనాట లేదో జీవిక
యేనియు, విద్యాప్తి యెద్దియేనియుఁ, జుట్టా
లేనియు, నొకసత్కారం
బేనియు, నానాఁడు విడిచి యేఁగఁగ వలయున్. ౧౧౩

మఱియు,—

క. ధనికుండు, శ్రోత్రియుండును,
జనపతియును, నేఱున్, భిషగ్వరుఁడును నాఁ
జనునీయేవురు నేతా
వున లేరో యట వసింపఁ బోలదు వత్సా! ౧౧౪

మఱియు,—

క. జీవనము, భయము, లజ్జయు,
నీవియు, దాక్షిణ్య మనెడియీయేనును నే
తావున లేవో యచ్చటఁ
గావింపం దగదు సుమ్ము కాపురము సఖా! ౧౧౫

మఱియు,—

క. అట మిత్ర, నివాసము దగ,
దెట నీనాలుగును లేవో, యేవి యనంగాఁ,
దటపూర్ణ సుజల నదియున్,
బటు వగువెజ్జు, ఋణదాత, వైదికవరుఁడున్. ౧౧౬

కావున నన్నుఁగూడ నటకే కొనిపొమ్ము.'

తర్వాత కాకి ఆచెలికానితోఁగూడ విచిత్రమయిన కథలు చెప్పుకొనుచు, సుఖముగా ఆసరస్సుకడకు పోయెను. అంతట మంథరుఁడు దూరమునుండి చూచి లఘుపతన కునికి తగిన యాతిథ్యము సలిపి, ఎలుకకును అతిథి పూజ గావించెను. కాకి యిట్లనియె;- 'చెలికాఁడా మంథరుఁడా, ఈయనకు విశేషమయిన పూజం గావింపుము; ఏలయన, ఈయన పుణ్యము సేయువారిలో అగ్రగణ్యుఁడు, హిరణ్యా కుఁడను పేరి యెలుకదొర. ఈయనయొక్క గుణములను పొగడుటకు రెండువేలనాలుకలతోడి నాగేంద్రుఁడు ఒక వేళ సమర్థుఁడయిన సయ్యెడును.' ఇట్లుపలికి చిత్రగ్రీవుని కథలు వర్ణించెను. మంథరుఁడును ఆదరముతో హిరణ్యా కుని సత్కరించి 'అయ్యా! నీకు మంగళము; నీవు జనులు లేని యడవిలో నుండినందులకు కారణమును చెప్పవల యును.' అనియడిగెను.

హిరణ్యకుని పూర్వ వృత్తాంతము.

హిరణ్యకుఁడు ఇట్లనియె; 'చెప్పుచున్నాను వినుము.— చంపకావతియను పట్టణములో సన్న్యాసులమఠమొకటి కలదు. అందు చూడాకర్ణుఁడను సన్న్యాసి వసించియుం డెను. అతఁడు తినఁగా మిగిలిన బిచ్చపుటన్నముతోడి బిచ్చపుఁ బాత్రమును చిలుకకొయ్యకు తగిలించి నిద్రించు చుండును. నేను ప్రతిదినము ఎగిరి ఆ యన్నముదుతిను చుందును. ఇట్లుండఁగా అతని ప్రియమిత్త్రుఁడు వీణాకర్ణుఁ

డను సన్న్యాసి వచ్చెను. అతనితో నానావిషయ సంభాషలో నుండియు చూడాకర్ణుఁడు నన్ను జడిపించుటకై చీలిన వెదురుతుంటతో నేలను కొట్టుచుండెను. దానింగని వీణాకర్ణుఁడు ఇట్లనియె.—'సఖుఁడా, నీవేల నామాటయందుఁ గాక వేఱొందో ఆసక్తిఁ బూనియున్నావు? ఎట్లనఁగా,—

ఆ. నెమ్మి గల్గుమోము, నిర్మలం బగుచూపు,
మాట వినఁగ గోర్కి, మధురవాణి,
అధికమయినప్రేమ, యాదరాతిశయంబు,
కూర్మిగల్గునతనిగుర్తు లౌఱు. ౧_౭౦

ఆ. తుష్టి లేనియీవి, తొలిచేతఁ దలఁపమి,
మాటవరునఁ బేరుమఱచుటయును,
గారవింపమియును, సకార్యంబు సాటుట
కూర్మిసన్నవానిగుర్తులైదు.' ౧_౭౧

అందులకు 'భవ్యుఁడా, నేను విరక్తుఁడనుగాను; ఇదె చూడు, ఈయెలుక నాకు చెఱుపు సేయుచున్నది. సర్వదా నాపాత్రలోని భిక్షాన్నమును తినుచున్నది.' అని చూడాకర్ణుఁడు ఉత్తరము చెప్పెను. వీణాకర్ణుఁడు, చిలుక కొయ్యనుచూచి యిట్లనియె; 'ఎలుకయెంత! దానిబలమెంత! ఎట్లది యింతఎత్తు ఎగురఁగలదు? కావున నిందులకేమో కారణముండును. పెద్దలు చెప్పియున్నారు;—

క. అమ్మరో, వెడఁగే శాండిలి
యిమ్ముగఁ బ్రప్పయిననువ్వు లిడి సరిసరిగాఁ

డె మ్మని ముడినువ్వులు గొన ?
నమ్మ్మమ యిందేమి కారణము గలదు సుమీ. (౧౨౨)

'అది యెట్లని చూడాకర్ణుఁ డడిగెను; వీణాకర్ణుఁడు చెప్పుచున్నాఁడు :—

'ఒకానొకప్పుడు నేను వర్షర్తువులో వ్రతగ్రహణముకై యొక నగరమున నొక బ్రాహ్మణ గృహిని బస యిమ్మని వేఁడితిని. అతఁడు బస యిచ్చి నాకు శుశ్రూష గావించుచుండెను. నేనును సుఖముగా నా దేవార్చనను జరుపుకొనుచు నుంటిని. ఆ మఱునాఁడు వేకువను నేను మేలుకొనఁగా ఆబ్రాహ్మణుఁడును, బ్రాహ్మణియును మాటలాడుకొనుచుండిరి. నేను వారి మాటలను అక్కఱతో వింటిని. బ్రాహ్మణుఁడు వచించెను—'ప్రియా, దక్షిణాయన సంక్రాంతి వచ్చుచున్నది, దానమునకు అనంతఫలము నిచ్చునది. సూర్యు నుద్దేశించి నీవొక బ్రాహ్మణునికి భోజన మిడవలయును.' అంతట బ్రాహ్మణి పరుషవచనముల నాతనిం బెదరించుచు నిట్లనియె :—'దారిద్ర్యోపహతుఁడవు, నీయింట భోజన మెట్లు కలుగును? ఇట్లు నన్నడుగుటకు నీకు లజ్జలేదా? నీచేతఁ బడి నాగతి యిట్లయినది. ఎన్నఁడును సుఖము లేదు; మంచియన్నము లేదు; చేతి కేమియు లేదు; కాలి కంతకుముందే లేదు.' ఆమాటలకు జంకియు విప్రుఁడు అల్లనల్లన నిట్లనియె :—'ప్రియా, నీవిట్లు చెప్పవచ్చునా? పెద్దలమాట వినుము :

క. తనబోనములో సగమై
నను నర్థికిఁ బెట్టనట్టి యాతని కేరీ
తిని గల్గు నెపుడు నెందును
తనకోరినయట్టి భూరితర విభవంబుల్ ? ౧౨౩

క. ఘనహోమ దానములచే
ధనికుం డేఫలము నొందు, దాని దరిద్రుం
డును జెందును గాకిణి యి
చ్చిన, నని బుధపుంగవులు వచింపఁగ వినమే. ౧౨౪

ఆ. అల్పుఁడయ్యు, నిచ్చునతఁడె లోకహితుండు
అధికుఁ డయ్యు, నియ్య నతఁడు గాఁడు;
మంచినీళ్ళనూయి మానవప్రియ మగు,
ఉప్పునీటికడలి మెప్పునయదు. ౧౨౫

అట్లుకదా,—

ఆ. త్యాగమహిమలేని దరిచేసి కేలరా
రాజరాజ నామ రావణంబు ?
నిధులు గాచువాని బుధులు నుతింతురే
ఎందునే నితఁడు మహేశుఁ డనుచు ? ౧౨౬

క. దానంబును గురియుటచే,
నేనుఁగు క్షీణించియును వహించును వినుతిన్ ;
దానంబు లేక సతతము
పీనాంగంబయ్యు ఖరము వినుతిం గనునే ? ౧౨౭

క. జలమును మాత్రమె యిచ్చుచు
జలదుఁడు ప్రియుఁడగును సకలజనములకు నిలన్;
అలయక చే సాఁచుచుఁ గ
న్నులనేర్చును మిత్రుఁ డయినను గనుఁగొనఁగాన్.

తే. మంచిపాత్రంబు, కడుశ్రద్ధ, మంచిచోటు
మంచికాలంబుఁ గూడ, సమంచితముగ
నేమి యిత్తురో, యది ఫలియించు మీఁద
నతులభాగ్యపరంపర నంద్రు బుధులు.' ౧౨౯

ఇట్లు పతిచేత ప్రబోధితరాయె బ్రాహ్మణి అంగీకరించి 'అట్లైన, ఇంట కొంచెము నువ్వు లున్నవి. వానిని ఒలిచి పప్పుచేసి నూఁబొడి చేసి దానితో బ్రాహ్మణునికి అన్నము పెట్టెదను' అని వచించెను. అందులకు బ్రాహ్మణుఁడు సంతసించి ఊరిలోనికిం బోయెను. అనంతరము ఆమె తిలలను వేఁడినీళ్లతోఁ గడిగి దంచి తెల్లపప్పు గావించి యెండఁబోసి యింటిపని చేసికొనుచుండఁగా వానిలో కుక్కయొకటి మూత్రోత్సర్గము గావించినది. ఆ చెట్టంగని యామె, 'అయ్యో, పెడముగమైయున్న విధియొక్క నేర్పును చూడు! ఈ నువ్వులను అభోజ్యములను గావించినది. కావున నేను వీనింగొని యెవరి యింటికేనింజని ఒలుపుఁ బప్పునకు బదులుగా ముడినువ్వులం దెచ్చికొనెదను. ఇట్లు ఎవరినడిగినను ఇత్తురు' అని యాలోచించుకొని వానింగని ఒక యింటికి వచ్చినది. ఆ సమయాన నేను ఆయింటనే

భిక్షార్థమై వచ్చియుంటిని. ఆమె ఆ యింటి యిల్లాలితో 'ముడినువ్వులకు సరిగా నువ్వుఁబప్పిచ్చెదను కొనుము;' అని పలికెను. అట్లే ఆ యిల్లాలు ముడినువ్వు లిచ్చి నువుఁ బప్పు కైకొని లోనికి రాఁగానే, ఆమె పుత్త్రుఁడు కామంద కీ శాస్త్రమును చదివినవాఁడు, నీతిదృష్టిచేత 'అమ్మా, యీనూవులను కైకొనఁగూడదు. ఈమె తెచ్చిన పప్పును వట్టినువ్వులిచ్చి పుచ్చుకొనఁగూడదు. ఇట్లీమె యిచ్చుటకు కారణ మేదో కలదు.' ఆమాటచే ఆ యిల్లాలు ఆనువుఁ బప్పును పరిత్యజించినది. కావున నేనువచించితిని 'అమ్మరో వెడఁగే కాండిలి' ఇత్యాదిని. అట్లే ఇట నీయెలుక బలము నకు అండయగు కారణ మొకటి యుండవలయును' అని నిమున మాలోచించి మరల సన్న్యాసి యి ట్లనియె:—

"ఇందులకు కారణము విశేషముగా ధనార్జన మే గావల యును; ఏలన,-

ఆ. ఎల్ల తావులందు, నెల్లకాలములందు
ధనము గల్గువాఁడె దండిమగఁడు;
రాజులకు నయితము ప్రాభవంబున కెల్ల
ధనమె మూల మగుచుఁ దనరుచుండు.' ౧౩౦

ఇట్లుచెప్పి ఆసన్న్యాసి గుద్దలి తెచ్చి నాలాఁగను త్రవ్వినవాఁడై చిరకాలమునుండి నేను గడించి పెట్టుకొన్న నాధనమునంతయు పుచ్చుకొనెను. అది మొదలు నేను దిన మునకు దినము బలము ఉడిగినవాఁడనై సత్త్వోత్సాహ

ములు కోలుపోయి నాయాహారము నయినను సంపాదించు
కొనుటకు శక్తిలేక భయముతో మెల్లమెల్లఁగా సంచరించు
చుండఁగా నన్నుఁగని చూడాకర్ణుఁ డిట్లనియెః—

ఆ. పసిఁడిచేత నెల్లవాఁడును బలియుండు,
పసిఁడిచేత నగును బండితుండు,
పసిఁడి పోయినంత, పాపము! కను మెల్ల—
యాత్మజాతి సమత నంది యుండిఁగె. ౧౩౧

ఆ. అర్థమునకు దూరుఁ డగునట్టినరునికి
నల్పమేధసునికి ననవరతము
స్వల్పనదులు గ్రీష్మసమయమందునఁబోలెఁ
జేఁతలన్నియును నశించు మిత్రి! ౧౩౨

మఱియు,—

ఆ. కలిమి గల్గ మిత్రగణము సేకూడును,
కలిమి గల్గ బంధుగణము కల్గు,
కలిమి గల్గువాఁడె ఘనుఁడు లోకమునందుఁ,
గలిమి గల్గువాఁడె తెలివి గలఁడు. ౧౩౩

మఱియు,—

ఆ. పుత్రహీనునకును మిత్రహీనునకును
ఇరువురకును పీరి కిల్లు పాడు,
పరమమూర్ఖునకును బదియు దెసలు పాడు,
నిఖిలములును బాడు నిర్ధనునకు. ౧౩౪

మఱియు,—

ఆ. అవికలంబు లింద్రియములు లవే, పే రదే,
పటుమనీష యదియె, పల్కు నదియె,
అర్థగర్వ మేఁగ, నాతఁడే క్షణములో
వేఱుమనుజుఁ డగును, వింతగాదె ?' ౧౩౫

ఇదియంతయు విని నే నిట్లు తలంచితిని :—'ఇఁక నే నిచట నుండఁదగదు. ఇప్పు డీ నావృత్తాంతము నొకరితో చెప్పుకొనుటయు సరిగాదు. ఏలన,—

ఆ. ధనముపోకడయును మనమున తాపంబు
గృహములోనిదుశ్చరిత్రములును
వంచనంబు నభిభవంబు నీయేనింటి
వెల్లడించుకొనుట వెఱ్ఱితనము. ౧౩౬

మఱియు,—

ఆ. ధనమును, మంత్రము, జీవిత
మును, భేషజమును, గుటుంబమునఁ గలఛిద్రం
బును, నవమానము, మానం
బును, దానము, దాఁపవలయు బుధుఁ డెన్నిదియుఁ౯.

ఇట్లునుం జెప్పిరి :—

తే. దైవ మత్యంతవిముఖతఁ దాల్చి యుండ,
పురుషకారంబు వితథమై పొలియుచుండ,
మానవంతుఁ డయిన పేదమానవునకు
వనమునం దక్క సుఖ మొందు వసుధఁ గలదు. ౧౩౭

మఱియు,—

తే. మానవంతుఁడు చచ్చియేఁ బోనుగాని
దీనభావంబుమాత్రము పూనఁ డెపుడు,
అగ్ని తా నాఱనైనను నాఱుఁ గాని
శీతలత్వంబుమాత్రము చెంద దెపుడు. ౧౩౯

మఱియు,—

ఆ. సూనగుచ్ఛమునకు మానవంతునికిని
రెండెవృత్తు లొప్పుచుండు జగతి,
ఎల్లవారిమౌళి నెసలారు టొండెను
అడవిలోన నాశ మందు టొండె. ౧౪౦

మఱి యాచించి బ్రదుకుట యో, అది అన్నిటికన్న గర్హ్యము.

ఆ. విభవహీనుఁ డుసులు వీతిహోత్రుని కిచ్చి
తనియఁ జేయుటేని తగునుగాని,
ఒరుల కుపకరింప నొల్లనికృపణుల
వలదు వేఁడుకొనుట వలదు వలదు. ౧౪౧

మఱియు,—

కొలువు గౌరవమును, నెలవెలుం గిరులను
అంగకాంతిని జర, హరిహరకథ
పాపచయము, నెటు పటాపంచ లొనరించు,
గుణశతముల నొల్లి కూల్చు యాచ్ఞ.' ౧౪౨

ఇట్లు విమర్శించుకొని;- 'మఱి నేను ఒరులయన్నముం దిని జీవింతునా? అయ్యో, అదియు చావునకు రెండవ దారియే. ఏలన,—

క. నరుజుఁడు, చిరప్రవాసియుఁ
బరాన్నభోజియును, బరభవనశాయియు, నూ
పిరితో నుంటయె మరణము;
మరణం బన నేదో, విశ్రమం బతని కదే.' ౧౪౩

అని యాలోచించుకొనియు లోభముచే వెండియు ధన మార్జింప ఇల్లు చేసికొంటిని. వీణాకర్ణుఁడు నన్ను వెదురుచీలికతో మరలంగొట్టెను. అంత నేను 'లోభముచే పీడితుఁడై తుష్టిచెందనివాఁడు తన్నుఁ దాను చంపుకొనువాఁడే.' అని తలపోసితిని. ఎంత యత్నించినను ప్రాప్తవ్యము గాని దెట్లు చేకుఱును?

తే. పడయ నియతం బయిన దానిఁ బడయు నరుఁడు,
దానిఁ దప్పింప బ్రహ్మకుఁ దరము గాదు,
కాన నే నడ లొందను, గర్వపడను,
నాది నాకే ఘటించు, నొండ్ల కది పోదు. ౧౪౪

మఱియు,—

క. సంతోషామృత తృప్తులు
శాంతాత్ములు పొందుసౌఖ్యసారములోనన్
ఎంతయును బరువు లిడు ధన
చింతకులకు సుంతయేని చేకుఱదుసుమా. ౧౪౫

మఱియు,—

ఆ. అతఁడె చదివినాతఁ, డతఁడె విన్నాతఁడు,
అతఁడె యాచరించినాతఁ డఖిల,
మాశ నెవఁడు వెనుక కడిచి నైరాశ్యంబు
పొదుకొల్పినాఁడొ స్వాంతమందు. ౧౪౬

మఱియు,—

ఆ. స్వాంత మెవ్వనికిని సంతుష్టమో వాని
కఖిలసంపదలును హస్తగములు,
చెప్పు కాల నున్న క్షితితలం బెల్లను
తోలు గప్పినట్లు గ్రాలుఁగాదె. ౧౪౭

మఱియు,—

తే. ఈశ్వరులద్వారములయందు సేడిగిలక,
ప్రియజనముతోడి యెడఁబాపు వెత లెఱుఁగక,
క్లీబములు వల్కుఖేదంబు లేక, యెవఁడు
బ్రదుకు, నాతండె ధన్యుండు; పరుఁడు మృతుఁడు.

ఏలయన,—

తే. తృష్ణ బుజమునఁ గొని పఱతెంచుచుండు
జనునకు న్దవ్వుగాదు యోజనశతంబు,
హస్తగతమైనయర్థంబునందునైనఁ
దనివిగలవాని కుండ దాదరము నిజము. ౧౪౯

కావున ఇప్పటిదశకు తగినపని యేదో దానిని నిశ్చయించుకొనుట శ్రేయము. పెద్ద లేమిచెప్పి రనఁగా,—

తే. ధర్మ మన భూతదయ యగు, శర్మ మనఁగ
నోవు లేమి సమస్తజంతులకు భువిని,
స్నేహ మన నమ్మకంబు, పాండిత్య మనఁగ
చేయఁ దగు నిశ్చ యనుపరిచ్ఛేద, మనఘ. ౧౫౦

అట్లు,—

క. ఎపుడు విపత్తులు వచ్చునొ
యప్పు డుచితము సేయు నెఱుక యగు నేర్పనఁగా;
అపరిచ్ఛేదకు లగుచా
ర్యపరుల కాపదలు నిత్య మాసన్నము లే ౧౫౧

మఱియు,—

ఆ. కులముకొఱకు నైన యొకని నుజ్జగింపుము,
ఊరికొఱకుఁ గులము నుజ్జగింపు,
నాటికొఱకు నుజ్జనము సేయు మూరిని,
ఆత్మకై త్యజింపు మఖిలభువిని. ౧౫౨

మఱియు,—

ఆ. గొప్పవారి నండగొన్నను జనునికిఁ
గర్మవశముగానె కలుగు ఫలము,
హారునికంఠమునకు నాభరణంబయ్యు
వాయువునె భుజించు వాసుకియును. ౧౫౩

మఱియొకటి,—

ఆ. బాధ లేనియట్టి పానీయ మైనను,
భయము తెచ్చుతీయభక్ష్య మైన,

రెంటి నరసి తెలిసికొంటి స్పష్టంబుగా
నెందు సుఖము యదియె హితమటంచు. ౧౫౪

ఇట్లాలోచించుకొని నరులులేని యీయడవికి వచ్చితిని; ఏలయనఁగా,—

ఆ. వ్యాఘ్రసింధురముల వనమునఁ దరు విల్లు,
పూలు పండ్లు నీళ్ళు భోజనంబు,
నార మడి, పడుక తృణం, బైన మే ల్గాని,
బంధుమధ్యఁ బేద బ్రదుకు దగదు. ౧౫౫

తర్వాత నాపుణ్యము మొలకయెత్తి, ఈచెలికాఁడు నాయందు స్నేహమువహించి, నన్ననుగ్రహించినాఁడు. ఇపుడు ఆపుణ్యము పండి నీప్రాపు సాక్షాత్స్వర్గము నాకు లభించినది. ఏలనఁగా,—

క. భవవిషతరువున నుద్భవ
మవు నరిదిగ రెండుఫలము లమృతమయంబుల్,
కవనరసాస్వాదనముᳲ
భవహారణము సాధుబృంద పరిచరణంబుᳲ. ౧౫౬

మఱియు,—

క. సారవిహీనం బగుసం
సారంబున మూఁడు గలవు సారము లరయᳲ,
నారాయణ పదభక్తియు,
సారనదీమజ్జనంబు, సత్సంగంబుᳲ.' ౧౫౭

మంథరుఁ డిట్లనియె.- 'నీవు అతిసంచయము చేసితివి; అందుల దోసంగిది.-విను.

*క. కొలఁదికి మీఱినలక్ష్మికి
నలరెడు భోగంబె రక్ష యారసిచూడన్,
జలపూర్ణతటాకమునకు
నలవడఁగా వాటమయిన యలుగుంబోలెన్. ౧౫౮

మఱియు,—

ఆ. అనుభవంబు లేమి నన్యులకు సమంబు
లోభివానిధనము లోకమందు,
అతని దసఁగ నేల యన, నది పోయిన,
నతఁడొకండె యేడ్చి యలయుఁ గాన. ౧౫౯

అట్లే చెప్పినారు;—

క. దానము ప్రియవాక్సహితము,
జ్ఞాన మగర్వంబు, క్షాంతిసహితము బలమున్,
దానయుతం బగువిత్తం,
బీనాల్గును దుర్లభంబు లీలోకమునన్. ౧౬౦

చెప్పినారు,—

ఆ. చేయఁదగును మితిగ సేకరం బెప్పుడు,
మితిని మించి చేత మేలు గాదు;
ఎక్కుడుగను గూర్చ నక్క-అపడి నక్క-
వింటికొఁకు నొంది బిద్దెఁ గనుము.' ౧౬౧

కథ ౪.

ఆ రెండును (కాకమూషకములు) 'ఆకథ చెప్పు'మని యడిగినవి. మంథరుఁడు చెప్పం దొడంగెను: 'కల్యాణకటక మను నగరములో భైరవుఁడని యొక వేటకాఁ డుండెను. వాఁడొకనాఁడు మాంసముకై విల్లు కేలఁగొని వింధ్యారణ్య మధ్యముం జొచ్చెను. అచ్చట నొకజింకను చంపి కొని పోవుచుండఁగా వానికి భయంకరమయిన పందియొకటి యగ పడెను. అంత నావేఁటకాఁడు జింకను నేలనించి పందిని కోలతో కూలనేసెను. పందియు మేఘమువలె భయంకర ముగా గర్జించి వానిని ముష్కములో పొడిచెను ; ఆపోటు నకు వాఁడు నఱికినచెట్టువలె నేలంగూలెను. ఏలయన,—

ఆ. నీరొ, నిప్పొ, విషమొ, నిశితాయుధమొ, నోవొ,
క్షుధరొ, కొండనుండి కూలిపడుటొ,
కారణం బొకండు కలిగినయంతనే
దేహమును ద్యజించి దేహి యోఁగు. ౧౬౨

వేఁటకానియొక్కయు, పందియొక్కయు అడుగుల త్రొక్కిడిచేత పామొకటి చచ్చినది. ఇంతలో దీర్ఘరావ మను నక్కయొకటి మేఁతకై తిరుగుచు చచ్చిపడియున్న వానిని, జింకను, వేఁటకానిని, పందిని చూచి యిట్లు తల పోసెను—'నాకు విస్తారము ఆహారము దొరకినది. కాకేమి,

క. ఏవగఁ దలఁపనివే తా
మే వెతలు శరీరి కపుడు నేతెంచెడినో

ఆవగనె వచ్చు సుఖములు,
నీవలనన్ దైన్య మొకటి హెచ్చుగ నుందున్. ౧౬౩

కానీ, వీనిమాంసములచేత నాకు మూఁడునెలల భోజనమగును. చెప్పిరిగదా,—

ఆ. మనుజుఁ డీతఁ డొక్కమాసంబునకుఁ జాలు,
రెండుమాసములకు మృగకిటు లగు,
ఒక్కనాటితిండి కురగంబు చాలును,
అల్లెత్రాటి నేఁటి కారగింతు.' ౧౬౪

ఇట్లనుకొని అట్లుచేసెను. నరములత్రాటినిఁ తెగఁ గొఱుకఁగానే విల్లు ఎగిసిపడి దీర్ఘరావమునకు ఱొమ్మునం దాఁకెను. దీర్ఘరావము చచ్చెను. కావున 'చేయఁదగును మితిగ' ఇత్యాదికమును పలికితిని. అట్లే సుమా,—

ఆ. ఏది యిచ్చినాఁడొ, యేది భుజించెనో,
ధనికి నదియె యదియె ధనము సుమ్ము,
ఒరులు క్రీడ సల్పుదురు నీలిగినవాని
దారతోడ వానిధనముతోడ. ౧౬౫

ఇప్పుడు గతమును వర్ణించుటచేత నేమిప్రయోజనము? ఏలయన,—

క. అలవడనిదానిఁ గోరక,
తొలఁగి చనినదానికొఱకు దురపిల్లక, పే
రలజడులకు డీలుపడక,
మెలమి న్వర్తింత్రు పండితేంద్రులు జగతిన్. ౧౬౬

కావున మిత్రుఁడా, నీవు ఎల్లవిధములను ఉత్సాహవంతుఁడవు గావలయును. ఏలయన,—

తే. జనుఁడు మూర్ఖుఁడె యగును శాస్త్రము సదివియు,
నాచరించెడునాతఁడే యగు మనీషి,
తాల్మి నేర్చినదివ్యౌషధంబుగూడ
మాటమాత్రాన రోగంబు మాన్ప దెందు. ౧౬౭

మఱియు,—

తే. పూన్కి సేయంగ వెఱచెడు పూరుషునకు
నెంతవిజ్ఞాన మున్నను నేమి ఫలము?
హస్తముననే వెలుఁగుచున్న, నంధకునికి
దీప మేవస్తువును దాను జూపఁగలదు? ౧౬౮

కావున మిత్రుఁడా, యీయసాధారణదశలో ఓపిక సేయవలయును. ఇదియెక్కువ కష్టమని నీవు తలంపవలదు. ఏలయన,—

తే. తే జెసఁగువీరునికిఁ బరదేశ మేది?
ఎందుఁ జొచ్చునో యది గెల్చి యేలు నతఁడు;
ఏయటవిఁ జొచ్చుసింహ, మందే గజములఁ
జక్కడిచి వానిరుధిరామిషముల మెసవు. ౧౬౯

మఱియు,—

తే. కప్ప లెట్లు నిపానంబుఁ గ్రమ్ముకొనునో,
అండజము లెట్లు సేరునో నిండుచెఱువు,

అర్లి యుద్యోగవంతుని నభిసరించు
వశము గోల్పోయి సర్వసంపదలు వేగ. ౧౭౦

మఱియు,—

తే. సుఖ మెటులు వచ్చు నటులె యసుఖము వచ్చు,
నొకటి యొప్పినయ ట్లొండు నొప్పవలయు,
చక్రమున నాకులట్లు సంసారమందు
సుఖములును నసుఖములును సుడియుచుండు. ౧౭౧

మఱియు,—

తే. కడఁక గలవాని, జేఁతలో వడిగలాని,
వ్యసనములు లేనివానిఁ, గ్రియావిధిజ్ఞు,
శూరునిఁ, గృతం బెఱుఁగువాని, సుదృఢసుహృదు
స్స్వయముగా, లచ్చి గోరు నివాసమునకు. ౧౭౨

విశేషముగా,—

తే. అర్థములు లేకయే ధీరుఁ డర్థితుఁడగు,
నర్థములు గల్గియును దీనుఁ డవమతుఁ డగు,
జాళువామాలఁ దాల్చినశ్వాన మెట్లు
చెందును మృగేంద్రపదమును సింగమువలె? ౧౭౩

మఱియు,—

ఆ. విభవదర్పమునకు విఱ్ఱవీఁగఁగ నేల?
విభవ మేఁగినంత వేఁగ నేల?
పడుచు లేచుచుండుఁ బరిపాటిగ నరుండు
చేతఁ గొట్టువడిడిచెండు వోలె. ౧౭౪

మఱియు,—

ఆ. జీవనంబుఁగొఱకుఁ జేష్టింపకుము తద్ద,
దానిఁ జేసినాఁడు ధాత మున్నె;
కడుపునుండి శిశువు పడినయంతనె చేఁపు
తల్లి చన్నులిట నిదర్శనంబు.' ౧౭౫

ఈమాటవిని లఘుపతనకుఁ డిట్లనియె:—'కృతార్థుఁడవు మంథరుఁడా, ఎల్ల విధములను నీగుణములు స్తోత్రార్హములు సుమా, చెలికాఁడా,

క. అంచను దెలుపుగ నెవఁడు సృ
జించెనొ, చిలుకను బసరుగఁ జేసెనొ, కడుఁ జి
త్రించెనొ నెమలిని, వాఁడే
కొంచక జీవనము నీకుఁ గుదురుచు మిత్రా! ౧౭౬

మఱియు మిత్రుఁడా, పెద్దలరహస్యమును వినుము:

ఆ. గడన సేయునపుడు కష్టంబు వెట్టును,
వనట యెక్కుడీను విపత్తులందు,
సంపదలు దలిర్ప సమ్మోహమున ముంచు,
నర్థములు సుఖావహంబు లెట్లు? ౧౭౭

మఱియు,—

ఆ. ధర్మమును బొనర్ప ధనముఁ గోరుటకంటెఁ,
గోర్కులెల్ల మానుకొనుట మేలు,
అడుసు ద్రొక్కి కాలు కడుగుకొనుటకంటె,
నంటకుండ నూరకుంట మేలు. ౧౭౮

వలన,—

ఆ. పౌలను మింటియందుఁ బులుగు లెట్లు భుజించు,
వ్యాళములును నేల, మీలు నీట,
అట్లె యెల్లయెడల నందఱును భుజింత్రు
ధనము కలిగినట్టిమనుజు నెపుడు. ౧౭౯

మఱియు,—

ఆ. ఱేనివలనఁ, గన్నగానివలన, జ్ఞాతి
జనులవలననుం, గృశానువలన,
నీటివలన, భయము నిత్యంబు ధనులకుఁ,
బ్రాణులకుఁ గృతాంతువలనఁ బోలె. ౧౮౦

అట్లే,—

ఆ. ఆశ వదలుకొన్న నంతరం బీఁక లేదు
అర్థహీనునకుఁ బురాంతకునకు,
దాని కించుకంత దారి యిచ్చితివేని
దాస్య మొక్క నీదుతలను మిత్ర! ౧౮౧

వేయేల! స్నేహముగా నుబును లాడుచు నాతోఁ గూడ నిటనే కాలము పుచ్చుచుండుఁడు. ఏలయున,—

ఆ. ప్రాణ ముండువఱకుఁ బ్రణయంబు నిలుచును,
కోపమేని క్షణముసేపె యుండు,
ఎడసిపోవునప్పు డేశంక యుండదు,
వర్తనంబు గొప్పవారి కిట్లు. ౧౮౨

మఱియు,—

ఆ. ఆపదుద్ధరణమునందు సమర్థులు
సత్పురుషున కిలను సత్పురుషులె.
కడిఁది యూబిఁ బడినగంధగజము లేవ
గంధగజములే ధురంధరములు. ౧౮౩

అట్లె,—

ఆ. గుణము మెచ్చువాఁడు గుణవంతుఁ జేరును,
గుణము మెచ్చనతఁడు గుణిని గనఁడు,
కాననుండి తేఁటి కమలంబుపైఁ గూడుఁ,
గోడికాఁపుకప్ప గూడ దెపుడు. ౧౮౪

మఱియు,—

క. భువిలో నరులం దొకఁడే
స్తవనీయుఁడు, ఘనుఁడు, సుకృతి, ధన్యతముండుణ్,
ఎవనివలన భగ్నాశత
నొవయరో యర్థులును, శరణుఁ జొచ్చినవారుణ్.*

చిత్రాంగునిరాక

ఈతీరున నామూఁడును ఇచ్చవచ్చినట్లు తినుచు, తిరుగుచు, తనివి గలిగి సుఖముగా జీవించుచుండినవి. ఇట్లుండఁగా చిత్రాంగుఁడను జింక ఎవనికో భయపడి బెదరివచ్చి వానితోఁ గలసినది. వెనుక వచ్చుచున్న జింకనుచూచి మం

థరుఁడు నీటఁ జొచ్చెను; ఎలుక లాఁగలోఁదూఱెను; కాకి ఎగిరి చెట్టుకొనకుం బోయెను.

లఘుపతనకము మిక్కిలిదూరము పరికించి భయకారణము నేమియు కానదాయెను. తర్వాత అన్నియు వచ్చి కలసికొని కూర్చున్నవి. 'కల్యాణుఁడా, జింకా, నీకు కుశలము ; స్వేచ్ఛగా నీరులోనగునాహారము ననుభవింపుము. ఇచ్చట నీ వుండుటచేత ఈయరణ్యమును సనాథముఁ జేయుము' అని మంథరకుఁ డనియెను. 'అయ్యా, నేను వేఁటకానికి భయపడివచ్చి మిమ్ము శరణుఁజొచ్చితిని; ఏలయన,

తే. లోభమున నేని, భీతికి లోఁగి యేని,
యెవఁడు శరణాగతునిఁ ద్యజియించు వాఁడు
బ్రహ్మహత్యాసమం బగుపాప మొనయు
ననుచు వచియింత్రు తత్త్వజ్ఞు లైనమునులు. ౧౨౬

కావున మీతోఁగూడఁ జెలిమిని గోరియున్నాఁడ.' అని చిత్రాంగుఁడు పలికెను. అంతట హిరణ్యకుఁ డిట్లనియె:- 'అయ్యా, చెలిమి నీకు మాతో నిష్ప్రయత్నముగానే సిద్ధించినది. ఏలయన,—

ఆ. తెలియు, మాఱసుండు, కలితసంబంధుఁడు,
అటులె కులపరంపరాగతుండు,
ఎడరునందుఁ గావఁబడినయతండును
చెలులు నాల్గువగలఁ జెల్లుచుంద్రు. ౧౨౭

కావున నిట నీయింట నున్నట్లే అభేదముగా నుండుము'. ఆమాట విని జింక సంతోషపడి ఇచ్చవచ్చిన మేఁత మేసి నీరు త్రాగి నీటిచెంగటి చెట్టునీడలో విశ్రమించినది. ఏల యనఁగా,—

ఆ. మఱ్ఱిచెట్టునీడ, మధ్యయౌవన చాను,
ఇటుక యిల్లు, నూత నెసఁగునీరు,
మేని కొనఁగు వెచ్చ మెచ్చుగా సీతున,
చలువ గొలుపు నూష్మసమయమందు.' ౧౨౮

తర్వాత మంథరుఁడు 'చెలికాఁడా, జింకా, ఎవనికి భయపడితివి? ఈనిర్జనవనములో వేఁటకాండ్రెచట నేని ఎప్పుడేని సంచరింతురా ఏమి?' అనియడిగెను. జింకయిట్లనియె. 'కళింగదేశములో రుక్మాంగదుఁడని రాజొకఁడు కలఁడు. అతఁడు దిగ్విజయంపువరుసలో వచ్చి, చంద్రభాగానది యొడ్డున విడిసియున్నాఁడు. తెల్లవాఱునప్పటికి అతఁడు ఇచ్చట కర్పూరసరస్సుకడకు వచ్చునని వేఁటకాండ్ర మాటలవలన నానుడి కలిగియున్నది. కావున ఇటకాఁడ తెల్లవాఱిన తర్వాత ఉండుట అపాయకరము. అది ఆలోచించి ఏమిచేయఁదగునో అట్లుచేయుఁడు.' ఆమాటవిని భయపడి తాఁబేలు 'నే నింకొక చెఱువునకుం బోయెదను,' అనెను. కాకియు జింకయు ఆలోచించి, 'అట్లే చేయుము,' అనిచెప్పినవి. హిరణ్యకుఁడు ఆలోచించుకొని యిట్లనియె: 'మఱియొక చెఱువునం జేరినపిమ్మట మంథరునికి క్షేమమే;

నేలను పోవుచుండఁగా ఆపదం దొలఁగించుకొనుటయెట్లు? ఏలయన,—

ఆ. నీరమే బలంబు నీటిజంతువులకు,
దుర్గమే బలంబు దుర్గ్గులకు,
శ్వాపదంబులకును స్వస్థానమె బలంబు,
పరియ మేటిబలము పార్థివులకు.' ౧౮౯

అందులకు లఘుపతనకుఁడు 'మిత్రుఁడా, ఆయాసమయమునకు ఏదేనియుపాయ మాలోచించుకొనవలయును.' ఆమాట విని మంథరుఁడు ఆచెఱువును వదలి తరలెను. హిరణ్యకాదులును దానివెంబడినే పోవుచుండినవి. నేల మీఁద పోవుచున్న యాతాఁబేటిని వేఁటకాఁడొకఁడు అడవిలో తిరుగుచు చూచి పట్టుకొని ఎత్తి వింటికి కట్టి, ఆఁకటికి దప్పికి శ్రమపడుచు, తనయింటికేసి పోవుచుండెను. కాక మృగమూషకములు మిక్కిలిదుఃఖము పొంది వాని వెంటనే పోవుచుండినవి. అంతట హిరణ్యకుఁడు ఇట్లు వందూరెను:

'క. కడఁగాన నొకవగఘునకుఁ
గడలికిఁ బారమును బోలెఁ, గ్రక్కున వగపుం
గడలి మఱియొకటి లోఁగొనె,
నిడుములు బడిబడిన దొడరు నెడరులయందున్. ౧౯౦

తే. సుకృతవశత సకృత్రిమసుహృదుఁ డబ్బు
నరయుమి యకృత్రిమంపు సౌహార్ద మేమి?

ఏది యాపదలందును నెడసిపోదొ
అది సుమ యకృత్రిమంపు సౌహార్ద మనఁగ. ౧౯౧

తే. తల్లియందును, ప్రాణ మహాదారయందుఁ,
బుత్త్రినందును మఱి తోడఁబుట్టునందు
నమ్మకం బటు నరునకు నాటుకొనదు,
ప్రకృతి మిత్త్రునియందు నాటుకొనుభాతి.' ౧౯౨

అని మెండుగా విలపించి, ఇట్లు చింతించెను.—
'అహో! ఏమి నా దుర్దైవము;—

క. నాకర్మముల ఫలములే
నాకుం బ్రాపించె శుభము నా నశుభము నా,
మేకొంటి వాని నే నా
యా కాలములన్ భవాంతరాప్తుఁడ పోలెన్. ౧౯౩

క. కాయము నిత్యంబును సా
పాయము, సంపదలు దాఁపులగు నిడుమలకున్,
పాయుటకే కూటములగు,
మాయుటకే వస్తువితతి మహిని జనించున్.' ౧౯౪

విమర్శించుకొని,—

'క. కుం దనెడిపునిఁ గడపును,
గందువు ప్రీతికిని నమ్మకమ్మునకును, నీ
సుందరవర్ణద్వితయము
నం దా నెవ్వఁడు సృజించెనో మిత్త్రాఖ్యన్. ౧౯౫

మఱియు,—

మ. నయనప్రీతి రసాయనంబు, హృదయా
నందంబు నై, యెప్డుఁ దో
డయి దుఃఖంబు సుఖం బకృత్రిమ సఖుం
డాత్మైకతం బొందెడిన్;
దయివాఱన్ విభవంబు, పత్తురు సఖుల్
ద్రవ్యాశచే నెందఱో,
యయినన్ వారలవన్నెఁ జెప్ప నొరగ
ల్లోఁ జూపె యిక్కట్టునన్.' ౧౯౬

ఇట్లు పనవి పనవి హిరణ్యకుఁడు 'చిత్రాంగ లఘుపతనకులంతో—'మిత్రులారా, ఈ వేఁటకాఁడు అడవి దాఁటిపోక ముందే మంథరుని విడిపించుటకు యత్నము సేయుదము,' అనెను. 'చేయవలసిన విధములు త్వరగా చెప్పుము' అని ఆ రెండు నడిగినవి. 'చిత్రాంగుఁడు సీటి కడకేఁగి తాను చచ్చిపడియున్నట్లు అగపడుచుకొనును గాక; కాకి దానిపై నెక్కి ముక్కుతో ఏమేమో గీఱుచుండును గాక; అంతట నిశ్చయముగా ఈ వేఁటకాఁడు అచట తాఁబేటిని క్రిందఁబెట్టి జింకమాంసమున కానపడి వడిగా పోవును. అంతట నేను మంథరుని యురులను తెగఁగొఱికెదను' అని హిరణ్యకుఁడు చెప్పెను. చిత్రాంగ లఘుపతనకులు త్వరగా పోయి ఆప్రకారము చేయఁగా, ఆ వేఁటకాఁడు అలసి నీళ్లుత్రాగి చెట్టుక్రింద కూర్చుండి ఆతీరున

నున్న జింకను జూచి వెంటనే కత్తెర తీసికొని సంతోష
ముతో దానికడకు నడచెను. ఈ లోపల హిరణ్యకుడు
వచ్చి ఉరులు త్రెంపఁగా తాఁబేలు వడిగా చెఱువులోఁ
జొచ్చెను. సమీపించిన వేఁటకానిం గాంచి జింక లేచి పాఱి
పోయెను. మరల వచ్చి వేఁటకాఁడు చెట్టుక్రింద చూచు
కొను నప్పటికి తాఁబేలు లేదు. అంతట వేఁటకాఁడు ఇట్లు
తలపోసెను:—'చక్కఁగా చూచుకొనకుండ ప్రవర్తించి
నట్టి నాకు ఇది తగినదే. ఏలయనఁగా,—

క. స్థిరము విడిచి యెవ్వం డ
స్థిరమును గొనఁ బోవు, వానిచేతికి నాయు
స్థిర మబ్బదు సరియకదా,
స్థిర మదినష్టంబు తొలిఁ ద్యజించినకతనన్.' ౧౯౮

ఇట్లు దుఃఖితుఁడై వాఁడు తన తప్పిదముచేతనే నిరా
శుఁడై యూరికిం బోయెను.

క. వలయున్ మిత్రులఁ జేర్పఁగ,
వలయున్ దుర్గమవనముల వసతిం జేయన్;
ఎలుక విడిపించెఁ గాదే
యలమృగయుని చేతఁబడిన యాతామేటిన్. ౧౯౯

మంథరాదులందఱును ఆపద తీఱి తమ తావు చేరి సుఖ
ముండిరి.'

ఇట్లు విని రాజకుమారులు సంతోషించి 'మేము అం
తయు వింటిమి; సుఖుల మైతిమి. మాకోరిక ఈడేరినది'

అని పలికిరి. విష్ణుశర్మ యిట్లనియె,—'ఇంతట్టితో మీ కోరిక తీరినది. అయినను ఇదికూడను అగును గాక!

ఉ. ఓయన సజ్జనుల్ సఖుల
　　నొందుత, నాటను లక్ష్మి కేరుతన్,
నాయ మెలర్పఁగా ధరణి
　　నాథులు ప్రోచుత ధారుణీప్రజన్,
మీ యెదకున్ ముదం బిడుత
　　మిక్కిలి నీతి నవోఢకై వడిన్,
శ్రీ యిడుతన్ గిరీశశశి
　　శేఖరుఁ డాదట నెల్లవారికిన్.'" ౧౯౯

మిత్రలాభము సమాప్తము

సుహృద్భేదము

అనంతరము రాజపుత్త్రు లడిగిరి.– " 'అయ్యా! మిత్త్రలాభము వింటిమి. ఇప్పుడు మేము సుహృద్భేదమును వినఁ గోరుచున్నాము.' విష్ణుశర్మ వచించెను:—'సుహృద్భేదమును వినుఁడు. అందు ఇది మొదలిశ్లోకము,—

ఆ. బొబ్బ మెకముతోడ గిబ్బకు వనములో
నిండుచెలిమి పొదలుచుండఁ గాంచి
చాడిగొట్టు లోభి పాడుజంబూకంబు
చెలిమి చెఱిచి గిబ్బఁ బొలియఁజేసె.' ౧

'ఆకథ యెట్లు?' అని రాజపుత్త్రు లడిగిరి. విష్ణుశర్మ చెప్పం దొడంగెను:–

'దక్షిణాపథంబున సువర్ణవతియను నగర మొకటి కలదు. అందు వర్ధమానుఁడని ఒక వైశ్యుఁ డుండెను. అతనికి ధనము విస్తారముగా నున్నను, తనకన్న నతి సమృద్ధులయిన బంధువులను చూఁడగా, తాను ఇంకను ధనము సంపాదింప వలయునని కోరిక గలిగినది. ఏలయనఁగా,—

క. తనకన్న లేఁడు ధని యని
తనకగపడు, గ్రిందఁ గ్రిందఁ దాఁగనుచున్నన్.

తనకన్నఁ బేద లేఁ డని
తనకగపడు మీఁద మీఁదఁ దాఁగనుచున్నన్. ౨

మఱియు,—

ఆ. బ్రహ్మహంత మైనఁ బరిపూజ్యుఁ డే యగు
ధనము మెండు గాఁగఁ దనరుచున్న,
నెలకు సాటి యైన కొలమువాఁ డైనను
జౌక యగును ధనము నైక మయిన. ౩

మఱియు,—

ఆ. అలసుఁ డగుచు, దైవమందె మనం బుంచి,
సాహసంబు గొనక, జతను మాని
యుండువాని లక్ష్మి యొల్లదు చేపట్ట,
ముసలిమగనిఁ బ్రౌఢముదిత పోలె. ౪

మఱియు,—

క. అలసతయు, జన్మభూవ
త్సలతయు, స్త్రీసేవ, రోగితయు, భీరుతయుం,
గలపాటికిఁ దనియుటయున్,
బొలియింప మహత్త్వమును బ్రభువు లీరాఱున్. ౫

వెండియు,—

క. తనకుఁ గల సంపదకు నే
జనుఁ డల్పంబునకె సంతసముఁ జెందెడి, నా
తనికి విధాతయుఁ దనచే
సినదే చాలు నని పెంపు సేయఁడు దానిన్. ౬

మఱియు,—

క. పూనిక వాలికిక్క్ఁ, పూజ్యం
బానందము, బలము సున్న, యరులకు ముదముఁ
దా నిడఁడి, నాసుతునికై
కానుపు నేనతికినేని కలిగింప కజా! ౭

అట్లే చెప్పిరి,—

ఆ. అబ్బకున్న యర్థ మాసింపు మెంతయు,
అబ్బినపుడు కావు మాదరమున,
కాచి దాని లెస్సగా వృద్ధి గావించి
తీర్థవర్గమందుఁ దిరము సేయు. ౧

క. దానోపభోగవంధ్యత
నేనరుఁడు దినంబు లెల్ల నేఁగించెడినో,
ఆనరుని కేడ జీవము?
తా నూర్చునఁగాక కొల్మిదరితిత్తివలెన్. ౯

ఏలయనఁగాః- లేనిధనమును కోరనివానికి, ప్రయోజనమునుబట్టి చూడఁగా, ధనము లేనియట్లే; దొరకిన దానిని కాపాడుకొననియెడల నిధియైనను స్వయముగా నశించును; వృద్ధిసేయనిధనము కాటుకవలె ఎంతకొంచెపాటి వ్యయము చేతనయినను క్షీణించును. అనుభవింపని ధనము నిష్ప్రయోజనమే. అట్లగుటచే చెప్పినారు;—

తే. తానుఁ గుడవని యీయని ధన మదేల?
పగతురను నొంపలేని యాబలము నేల?

ధర్మము చరింపఁ గాని శ్రుతంబు నేల?
అవిజితేంద్రియుఁ డైనమానవుఁడు నేల? ౧౦

మఱియు,—

*తే. పుట్ట లిసుమంత నిడనిడఁ బొదలు టెఱిఁగి,
పుడుకఁ బుడుకంగఁ గాటుక పోకఁజూచి,
విత్తసముపార్జనము సేయు వృత్తులందుఁ
జిత్త మిడినట్టి వానికిఁ జేటు లేదు. ౧౧

తే. బొట్టుబొట్టుగఁ బడునీటిబోఁతచేత
ఘటము క్రమముగఁ గొంతసేపటికి నిండు;
అదియ సాటువు సర్వవిద్యాధిగతికి,
దానకర్మకు, నట్లె యధ్యయనమునకు.—' ౧౨

ఇట్లు తలపోసి నంజీవక నందకములనెడి యెడ్లను రెంటిని పూంచి, బండినిండ నానావిధద్రవ్యము లెక్కించి, వర్తకమునకై కాశ్మీరమునకుం దరలెను. ఏలయనఁగా,—

తే. అతిభరం బొందుగలదె సమర్థులకును?
దూర మొక్కటి గలదె యుద్యోగులకును?
విద్యగలయాతనికి లాఁతివిషయ మేది?
ప్రియము పల్కెడువానికి ద్వేషి యెవఁడు? ౧౩

తర్వాత నతఁడు పయనము నడచుచుండఁగా సుదుర్గ మనుపేరి మహారణ్యములో కొండలో సంజీవకము మోఁకాలు విఱిగిపడినది. దానింగని వర్ధమానుఁ డిట్లు చింతించెను:—

క. ఎంతేనియు గృషి సేయుఁతఁ
బంతంబున నీతిపరుఁడు పరిపరిగతులన్,
అంతియు ఫల మగు దానికి,
నెంత మనంబునను దైవ మేర్పఱిచెడినో. ౧౪

అయినను,

ఆ. అదురుగుండె మానుపమా యెల్లవిధముల,
నది విరోధి యఖిలయత్నములకు,
కాన నదురుగుండె మాని కార్యంబులఁ
బెంపుమీఱ నిర్వహింపవలయు.' ౧౫

ఇట్లు చింతించి సంజీవకము నచట విడిచిపెట్టి, వర్ధమానుఁడు తానే ధర్మపురమను పట్టణమునకుం బోయి గొప్ప యెద్దును మఱియొక దానిని గొని నొగకుం బూంచి తరలెను. సంజీవకము ఎట్టకేలకు మూఁడు కాళ్ల మీఁదనే తనబరు వూనుకొని లేచినది; ఏలన,—

తే. మునిఁగిపోయినను మహాసముద్రమందు,
ఉన్నతాద్రి శిరమునుండి యుర్విఁ బడినఁ,
దక్షకుఁడు కోపమున ఘోరదంశమిడిన,
నాయువుంబట్టులను గాచు నాయు వున్న. ౧౬

మఱియు,—

ఆ. అబ్ధి మునుఁగఁగాక, యగ్నిలోఁ బడుఁగాక,
కొండకొప్పునుండి కూలుఁగాక,

ఆటలాడుఁగాక యాశీవిషములతోఁ,
గాదు మృత్యు వెపు డకాలమందు. ౧౭

క. క్రోలల నూర్లం గొట్టినఁ,
గాలము గాకున్నఁ బ్రాణి కనదు మరణముఁ;
కాలము వచ్చిన, గుశశిఖ
లీలం దాఁకినను మృత్యులీఢంబ యగుఁ. ౧౮

ఏలయన,—

తే. కావకున్నను విధిరక్ష గల్గ నిల్చుఁ,
గాచినను విధిహతము దక్కక యడఁగుఁ;
బ్రదుకు నటవి ననాథుం డరక్షితుండు,
ఇంటఁ గృతయత్నుఁ డయ్యును నెనయు మృతిని. ౧౯

తర్వాత దినములు గడచుచుండఁగా సంజీవకము తన కిష్టమయిన మేఁత లోనగునవి దొరకినందున అడవులలో తిరుగుచు సంతోషముచేత దేహము బలియఁగా బెట్టిదముగా ఱంకెవైచెను. ఆ యడవిలో పింగళకమను సింహము తన బాహుబలముచే సంపాదించుకొన్న రాజ్యసుఖమును అనుభవించుచు నివసించెను. పెద్దలు చెప్పిరి;-

ఆ. వనిమృగములు సింగమున కభిషేకంబు
చేసి రాజుగాఁగఁ జేసికొనెనె?
విక్రమమున రాజ్య మాక్రమించి కడఁక
నెనయుఁ గాదె యది మృగేంద్రపదవి. ౨౦

అది యొకనాఁడు దప్పిగొని నీరుద్రాగుటకై జమున కసెమునకు పోయి, అచట ప్రళయకాల మేఘగర్జితము వంటిదానిని, మున్నెన్నఁడును విననట్టి యానంజీవకధ్వనిని, విని భయపడి నీరు ద్రాగకయే వెనుకకు మరలి తన యునికిపట్టునకు వచ్చి, ఇదేమో అని ఆలోచించుచు ఊరక యుండెను. ఆస్థితిలో నున్న యాసింహమును దానిమంత్రి కుమారులు, కరటకదమనకములనెడి నక్కలు, చూచినవి. అంత దమనకుఁడు కరటకుని 'మిత్త్రుఁడా, ఏల మనదొర నేఁడు దప్పిగొనియు నీరుద్రాగక వచ్చి యూరకున్నాఁడు?' అని యడిగెను.

కరటకుఁ డిట్లనియె:—'మిత్త్రుఁడా, నేను విశ్వాసముతో నితనిం గొలుచుటలేదు. ఇతని చేష్టల విచారము మనకేల? కావున ఈదొరచేత అవమానమొందిన వారమయి కడుంగడు దుఃఖము ననుభవించినారము. మఱియు;-

క. ఒడమెకునై సేవించెదు
చెడుగులు సేవకు లదేమిసేసిరొ కనుమా;
ఒడలి స్వతంత్రత యేదో
వెడగులవలె దానిఁ గూడ వీడ్కొని రహహా. ౨౧

మఱియు,—

క. చలి కెండకు గాలికి నే
యలజడి పడిపడి పరాశ్రయం బందుదురో,

తెలివి గలిగి యం దర్థము
నలుఁగుడుచేఁ దపము సేసినను సుఖ మబ్బున్. ౨౨

మఱియు,—

క. ఇదియే జన్మఫలం బగు,
నెది యనఁగ, స్వతంత్రవృత్తి నెసఁగుట, మఱియు
ట్లొదవని యన్యాధీనులై
బ్రదికినవారేని, మృతు లెవరో పేర్కొనుమా. ౨౩

క. పాముల నాడింతురు, పర
భామలతోఁ గ్రీడఁ దేలఁ బాల్పడుదు రహహో,
భూమిని శవ సేసిఁ గొలిచెద,
రీమనుజుల సాహసంబు జే మనవలయున్? ౨౪

మఱియు,—

క. 'రా, పో, పడు, లే, పలుకుము,
చీ ఫో, నో రూర్కొని కొనుము, పడుగా, బడుగా.
ఈపగిది నాసభూతము
చేపట్టినయర్థి నవహసింతురు ధనికుల్. ౨౫

మఱియు,—

ఆ. అబుధు లర్థలాభ మాసించి యాసించి,
తమ్ముఁ దామె పణ్యతరుణులట్లు,
సంస్కరించుకొనుచు సారెసారెకు లెస్స
పరగుదురు పరోపకరణవృత్తి. ౨౬

మఱియు,—

క. ఏది నిసర్గచపలమో,
యేది పడునో యశుచిమీఁదనే, యర్థి నొయిూ,
ఆదారదృష్టిని సయితము
నాదట సేవకులు దొడ్డ యని యెంతు రరే. —౨౭

విశేషముగా,—

క. ప్రణమిల్లెదు సున్నతికై,
మనుగడకై ప్రాణములను మానక విడుచుఀ,
వనటమునుఁగు సుఖమునకై,
కనుదుమె వేఱొకని సేవికన్నఁ బిసాళిఀ? —౨౮

మఱియు,—

ఉ. మానముచేత మూఁగ, తగు
మాటల వెఱ్ఱియొ ప్రేలుగాయడో,
హీనకులస్థుఁ డోర్వమి, స
హించిన భీరువు, ప్రాయికంబుగా
తోనిలువంగఁ దెంపరి, వి
దూరత నిల్చిన బేలమాసి యగా;
నీనెఱి సేవిధర్మము, ము
నీంద్రుల కైన నగమ్య మారయుఀ.' —౨౯

దమనకుఁ డనియె;—'మిత్రుఁడా, ఎంతమాత్రము ఇట్లు
చెప్పఁగూడదు. ఏలయన,—

క. కనుఁగొని యచిరంబుగ, ముద
మొనసి, మహావిభవజాత మిచ్చెడివారిక్
పెనుజతనంబున నేనియు
జననాథుల నేల కొల్వఁ జనదో చెపుమా. ౩౦

మఱియు,—

క. సేవ యొనర్పని వారికి
నేవిధమునఁ గల్గు జల్లు లెగసెడి సిరులున్,
సౌవర్ణదండ మెల్లి మ
దావళరథ జవనహయ పదాతిశ్రేణుల్.' ౩౧

అందులకు కరటకుఁడు పలుకుచున్నాఁడు ;—'అయి నను ఈ వ్యవహారము మనకేల ? జోలిమాలిన వ్యవహారములయందు ఎంతమాత్రము ప్రవేశింపఁగూడదు. చూడు,—

క. పనిగానిపనిని దిమురునఁ
బొనరింపఁగ నేనరుఁడు పూనుకొనెడినో,
వినిహతుఁడై వాఁ డీల్గును
గొనకొని మేకుం బెరికిన క్రోఁతియుఁబోలెన్.' ౩౨

'ఆకథ యెట్లని దమనకుఁ డడిగెను. కరటకుఁడు చెప్పుచున్నాఁడు :—

కథ ౧.

'పూర్వము మగధదేశములో ధర్మారణ్యముచెంత నొకచోట శుభదత్తుఁడని యొక కాయస్థుఁడు బౌద్ధాలయ

మండపమును కట్టింప నారంభించెను. అందు వడ్రంగి యొక స్తంభమును అంపముతో కొంతకోసి ఆ నఱదలో గూటమును గొట్టియుంచెను. అక్కడికి అడవికోఁతులదండు ఆడుచు వచ్చెను. అందులో నొకకోఁతి యమదండముచే ప్రేరింపఁబడినదియుంబోలె ఆగూటమును రెండుచేతులతోను బట్టి పెరుక నమకట్టెను. ఆ సమయమున దాని వృషణద్వయము ఆరెండు తుండ్ల నడిమికోఁతలో వ్రేలుచుండెను. తర్వాత ఆకోఁతి తనకు స్వాభావికమయిన చాపల్యముచే బలమంతయు వైచి ఆగూటమును పెకలించి వైచినది. వెంటనే రెండు తుండ్లును చేరుకొనఁగానే వాని నడుమ వృషణద్వయము చిదియఁగా చచ్చినది. కావున నేను 'పనిగానిపనిని' ఇత్యాదికముం జెప్పితిని.'

అందులకు దమనకుఁడు 'అయినను, సేవకుఁడు తప్పకుండ దొరయొక్క వ్యాపారమును పరికింపవలసినది,' అనెను. కరటకుఁ డిట్లనియె:—'సర్వాధికారమందు నియమింపఁబడిన ప్రధానమంత్రి యెవఁడో అతఁడు అట్లు చేయును గాక. ఏలయనఁగా, సేవకమాత్రునికి ఒరులయధికారమును తడవుట సరిగాదు. చూడు,—

క. దొరమేలు గోరి యెవ్వఁడు
పరాధికారంపుఁజర్చ బరఁగించెడినో,
పొరయును వాఁడు విషాదము,
ఖర మోాండ్ర రచిఁచి హాతుల గాసిలినగతిఁ.' 33

'ఆకథ చెప్పు'మని దమనకుఁ డడిగెను. కరటకుఁడు చెప్పందొడంగెను:—

కథ ౨.

'కాశిలో కర్పూరపటుఁడని చాకలి యుండెను. వాఁ డొకప్పుడు లేజవరాలగు కాంతతో కనుందడవు క్రీడించి బిగ్గ కవుంగిలించి నిద్రపోయెను. తర్వాత వానివస్తువులను దొంగిలుటకు ఇంటిలో దొంగ చొచ్చెను. వానిముంగిట గాడిద యొకటి కట్టఁబడియుండెను. కుక్కయు కూర్చుండెను. అంత గాడిద కుక్కతో నిట్లనియె. 'ఇది యిప్పుడు నీపని. మఱి నీవేల బిగ్గరగా మొఱిగి దొరను లేపవు?' కుక్క చెప్పినది.—'నాపనిని నీవు విచారింపవలదు. నే నెట్లు శ్రేయుంబవలు నతనిని యింటిని కాచుచున్నానో నీవే యెఱుఁగవా యేమి? అందుచేత నితఁడు చిరకాలముగా హాయిగా నుండి నాయుపయోగమును ఎఱుఁగకున్నాఁడు. అందువలన నా కిప్పుడు ఆహారమిడుటకు కూడ మనసొప్పకయున్నాఁడు. ఏలయనఁగా, ఇక్కట్టును గానని యెడల దొరలు సేవకులమీఁద ఆదరము చాల్పరు.' అందులకు గాడిద 'ఓరి మూర్ఖుఁడా, పుట్టుకచేతనే కుక్కజాతి తాఁకఁ గూడనిది. అందులోను సేవకజాతివి నీవు. చూడు.—

ఆ. వేఁడుకొనును గార్యవేళ నెవ్వఁడు, వాఁడు
పాడుభటుఁడు, వాఁడు పాడుసఖుఁడు ;

అవసి చనియె నేని యాకార్య, మప్పు డేల
యాభటాధముండు నా సఖుఁడును.' ౩౬

కుక్క పలికినది ;—

'క. పని వేళ నె నిజభృత్యులఁ
దనియించెడు నేప్రభుం డతఁడునుం బ్రభుఁడే ?
దినదినము గావవలదే
జనపతి భృత్యవ్రజమును సహాధర్మచరిన్. ౩౭

ఏలయన,—

క. భృతి యాశ్రితులకు నొసఁగన్,
పతిసేవ యొనర్ప, ధర్మపరిచింతనకున్,
సుతులం బుట్టించుటకున్,
ప్రతిహస్తకు లుండరయ్య భద్రచరిత్రా !' ౩౮

అంతట గాడిద కోపముతో నిట్లనియె ;—'నీవు మహాపాపివి ; ఏలయన, ఆపదయందు దొరపనిని ఒప్పరికించుచున్నావు. కాని, దొరను ఇదిగో నేను మేల్కొలిపెదను. ఏలన,—

క. సేవింపు వీపుచే రవి,
సేవింపుము వహ్నిఁ బొట్టచేతను నియతిన్,
సేవింపుము స్వామి నఖిల
భావంబులచే, నమాయఁ బరమపదంబున్.' ౩౯

ఇట్లు పలికి గాడిద మిక్కిలి బిగ్గరగా ఓండ్రపెట్టెను.

చాకలి ఆరోహింద్రకు మేల్కొని నిద్ర చెడఁగొట్టిన కోపాన దుడ్డుగఱ్ఱతో గాడిదను మోఁదెను. దాన నది కాలధర్మము నొందెను.

కావున నేను 'దొరమేలు కోరి' ఇత్యాదికమును చెప్పితిని. మఱియుం జూడుము పసరములను వెదకుట మనపని. మనపనిని చర్చించుకొందము. (ఆలోచించి) ఆచర్చవలన నిప్పుడు ప్రయోజనము లేదు; ఏలయన, తినఁగా మిగిలిన తిండి మనకు విశేషముగా కలదు.'

అందులకు దమనకుఁడు కోపించి యిట్లనియె: 'ఏమి యిది! నీవు ఒక్క తిండికొఱకే రాజును కొలుచుచున్నావా? నీవు చెప్పినమాట సరికాదు. ఏలయన ;

తే. నెయ్యురకు నుపకారంబు నెరపుకొఱకు,
శత్రులకు నపకారంబు సల్పుకొఱకు,
బుధులు నృపసేవ ముదమునఁ బూనుకొంద్రు;
పొట్టమాత్రమె వఁడసేవఁ బూడ్చుకొనఁడు? ౩౮

క. ఏపురుషుఁడు బ్రదుకొందిన,
బాపలు, బంధువులు, సఖులు బ్రదుకొందుదురో,
ఆపురుషుజన్మ సఫలము
ప్రాపింపఁడు బ్రదుకు నెవ్వఁ డాత్మార్థముగాఁ. ౩౯

మఱియు,—

క. బ్రదికిన నెవ్వఁడు పలువురు
బ్రదుకుదురో వాఁ డొకండె బ్రదుకుంగాతఁ;

ఉదరంబు నించుకొనదో
చదురునఁ గాకియును దనదుచంచుపుటమునన్. ౪౦

చూడుము,—

క. ఒకఁ డైదుపురాణములకె
ముకుళితహస్తుఁ డయి దాస్యమును బూను కొనున్,
ఒకరుఁడు లక్షకుఁ దనిసెడి,
ఒకరుఁడు లక్షలకు నేని యొల్లఁడు కొలువన్. ౪౧

మఱియు;—

తే. సర్వమానుషజాతియు సమత నుండ,
నందు భృత్యత్వ మన నతినిందితంబు;
అందునుం బ్రథముండు గానట్టివాఁడు
ప్రాణిసంతతిలో లెక్కఁ బడయు నొక్కొ. ౪౨

అట్లే చెప్పిరి;—

తే. హయములం, దేన్గులందు, లోహములయందుఁ,
గొయ్యలందును, శిలలందుఁ, గోకలందు,
నెలఁతలందుఁ, బురుషులందు, నీళ్ళయందు
నంతరంబులు గలవు మహాత్తరములు. ౪౩

అట్లె మఱియు,—

ఉ. కుక్కకు నిష్ఫలాస్థి యొక
కొంచెపు స్నాయులుఁ గ్రొవ్వు కంపు నై
దక్కిన దానికే తనివి
దాల్చును, నాఁకలి దానఁ దీఱునే?

ప్రక్కను నక్క వీడి మద
వారణముఁ మృగరాజు గూలుచుఁ
జక్కటి నేనరుండును స్వ
సత్త్వసమానఫలంబె కోరెడుఁ. ౪౬

మఱియు సేవ్యసేవకుల యీయంతరముం బరికింపుము:

తే. వాల మూడించుఁ, గాళ్లతో నేలఁ ద్రవ్వు,
భూమి వెదకిలఁ బడి నోరుఁ బొట్టఁ జూపు,
కుక్క పిండదుప్రోలను ; గుంజరంబు
బెట్టుగాఁ జూచుఁ, జాటువుల్ వినుపఁ గుడుచు. ౪౭

మఱియు,—

తే. మాన మెడలక శౌర్యవిజ్ఞానయుక్తిఁ
బ్రథితముగ క్షణమేనియు బ్రదుకు టదో,
అదియె బ్రదుకని బుధవర్యు లభినుతింత్రు ;
బ్రదుకుఁ గాకియు సుచిరము గదుకు బలిని. ౪౮

మఱియు,—

తే. మేలుగీళ్లను దలపోయు మెలపు లేక,
నిగమమర్యాదలకు దప్పి నింద వొంది,
కడుపు పూరించుకొనుటె లోకముగ బ్రదుకు
నరపశువు పశువునకన్న నాణె మెట్లు?' ౪౯

కరటకుఁడు 'మనమేమో ప్రధానులముగాము. మఱి మనకేల యీవిచారము?' అనెను. మరల దమనకుఁడు

క. గతిచేతఁ, జేష్టచే, భా
షితమున, దృగ్వక్త్ర వికృతిచేఁ, నాకృతి, నిం
గితములచేత మనీషులు,
మతిలోపలి గుట్టుఁ గంద్రు మహితప్రతిభన్. ౫౧

తే. పల్కునర్థంబును గ్రహించుఁ బసులు గూడ,
కరులు హరులు వహించు హెచ్చరికనుడికిఁ,
జెప్పనిదియును దాగ్రహించెడిని జాణ,
బుద్ధికిఁ బరేంగితార్థంపుబుద్ధి ఫలము. ౫౨

కావున నీయసందర్భములో నేను నాప్రజ్ఞాబలముచేత నిత
నిని నావానింగాఁ జేసికొనెదను. ఏలన,—

ఆ. అవసరమున కర్హ మైనట్టిమాటయు
నమ్మికమ్మునకు నెన యగుప్రియముఁ
దనదుశక్తికిం దగినయట్టికోపంబు
నెఱిఁగినట్టిఁడే మనీషి సుమ్ము.' ౫౩

కరటకుఁడు పలుకుచున్నాఁడు ;-'సఖుఁడా, నీవు సేవాధర్మ
మెఱుంగవు. చూడు ;—

ఆ. నృపతిరమ్మనంగఁ జొచ్చు నెవఁ డనాహూతుఁ డై,
పిల్లు వాకొనెడి నపృష్టుఁ డయ్యుఁ,
దనకు నతఁడు కూర్పు నని యెంచుకొనుచుండు,
దుష్టబుద్ధి వాఁడు కష్టుఁ డెందు.' ౫౪

సుహృద్భేదము

దమనకుఁ డనెను. 'భద్రుఁడా, నేనా సేవానభిజ్ఞుఁ డను? చూడు ;—

క. సుందరము నసుందర మని
యొందు స్వభావమున వస్తు వెనఁగదు సుమిత్రా!
పొందు నెది యెవనిబుద్ధికి
సుందర మగువాని కది వసుంధరయందున్. ౬౬

వెలయున,—

ఆ. ఎవనిమనసునందు నేభావ ముండునో,
దాని ననుసరించి వానిఁ జొచ్చి,
మెలఁపుతోడఁ గరము మెప్పించి మేధావి
తనకు వశ్యుఁ జేసికొనఁగ వలయు. ౬౭

మఱియు,—

క. ఇనుఁ 'డెవ రక్కడ' నన, 'నే'
ననఁదగు, 'సెలవిండు ముదల'యని వేఁడఁ దగున్,
పనిచినపని నవితథముగఁ
దనశక్తికొలంది చేసి తనుపఁగవలయున్. ౬౮

మఱియు,—

క. ఱేనికి నాజ్ఞాభంగము,
భూనిర్జరునికి నవజ్ఞ, పొలఁతికి వేఱా
పానుపు, నివి ఖడ్గముచేఁ
గాని వధంబు లని మదినిగణియింపు సఖా! ౬౯

మఱియు,—

ఆ. కొంచెమునకు సంతసించుచుఁ, బ్రజ్ఞతో
నీడవోలె సతము గూడియుండి,
యాజ్ఞయిడినదాని కట్టిట్టు వల్కక
చేయువాఁడు, నగరఁ జేరఁ దగును.' ౫౯

కరటకుఁడు 'ఒకవేళ అనవసరముగా వొచ్చితివని నిన్ను దొర అవమానించునేమో?' అనెను. అందునకు దమనకుఁడు చెప్పుచున్నాఁడు, 'అట్లే అనుకొమ్ము. అయినను సేవకుఁడు తప్పక సన్నిధిలో నుండవలసినది.

ఆ. చెఱుపగునో యటంచు వెఱచి, యారంభమే
సలుప కుంట పాలసులమతంబు;
చెప్పవయ్య, యెవ రజీర్ణభయంబున
నన్నభుక్తి మానుకొన్నవారు? ౬౦

చూడుము,—

తే. చెంత నున్నాతనినె తాఁడు చేరఁ దివుచు,
హీనకులుని, నవిద్యు, నహృద్యునేని;
ప్రమదలును, భూపతులు, లతల్, ప్రాయికముగఁ
బ్రక్క నెలకొన్నవానినే ప్రబ్బికొనెడి.' ౬౧

'అక్కడ కేఁగి ఏమిచెప్పెదువు?' అని కరటకుఁ డడిగెను. 'స్వామి నాయందు ప్రీతి కలవాఁడో కాఁడో తెలిసికొనె దను.' అని దమనకుఁ డనెను. 'దానిం దెలిసికొనుటకు చిన్నె

లేమి?' అని కరటకుఁ డడిగెను. దమనకుఁడు చెప్పుచు న్నాఁడు - 'వినుము.—

ఉ. దూరమునం బెదుర్కొనుట,
తోన హసించుట, ప్రశ్న లడ్గుటన్,
దోరపుఁటాన, చాటునను
దొడ్డతనంబు ప్రశంస సేఁతయున్,
పేరిమి వస్తులందుఁ దల
పెట్టుట, తద్భటులందుఁ బ్రీతియున్,
గూరిమి నీవియున్, గుణతఁ
గొంట దోసంగున, రక్తచిహ్నముల్. ౬౨

క. జరుపుడు పెట్టుట, యాసలఁ
బరివర్ధనచేసి తుదకు భంగించుటయున్,
బరఁగు విరక్తుని గుణులుగఁ,
బరికింపఁగవలయు వీనిఁ బ్రౌఢి దలిర్పన్. ౬౩

దీని నెఱిఁగిన వాఁడనై యితఁ డెట్లు నాకు వసపడు నో అట్లు పలికెదను. ఎట్లనఁగా ;—

తే. చెట్టఁగనుఁగొని కానున్న యట్టి కీడు,
సాధనము గని కానున్న సాధ్య సిద్ధి,
నీతి విధియోగమునఁ జేసి, నిపుణమతులు
కంద్రు, ప్రయోగాలను గన్పట్టుకరణి, మిత్ర!' ౬౪

కరటకుఁడు పల్కుచున్నాఁడు.—'అయినను అప్ర స్తుతము నీవు పలుకఁగూడదు ; ఏలన,—

తే. వల్కు నప్రా ప్తకాలంబుఁ బల్కె నేని
ధిక్కృతిం బొందు నిక్కంబు ధిషణుఁడైన ;
కలరు సతతంబు ప్రియముసే పలుకు, జనులు
పథ్య మగునప్రియము వినఁ బలుక లేరు.'   ౬౫

దమనకుఁడనియె ;—'మిత్త్రుఁడా, భయపడకు; నేను సమయముగాని మాటను బలుకువాఁడనుగాను. ఏల యనఁగా,—

క. ఆపద, నుత్పథగామిత
ప్రాపించెడువేళ, బనికి పాద నెడలునెడన్,
భూపహితకరుఁడు మంత్రి
వ్యాపృతుఁడు వచింపవలయు, నడుగక యున్నన్.

మఱి యవసరము కలిగినను నేను ఆలోచన చెప్పఁ గూడదేని, ఆపత్సమున నాకు ఈమంత్రిత్వమే తగదు. ఏలయనఁగా,—

క. ఏగుణముచేత జీవిక
బాగుపడునో, బుధులు పొగడఁ బాలుపడుదురో
ఆగుణము నది గలాఁడును
రాగంబునఁ గావఁ దగును ప్రబలింపఁ దగున్.   ౬౬

కావున మంచివాఁడా, నాకు సెలవిమ్ము ; పోయెదను.' నీకు మేలు కలుగు గాక ; నీదారులు మంగళము లగుఁ గాక. నీవు కోరినయట్లు చేయుము.' అని కరటకుఁ డనియె.

అంతట దమనకుఁడు పింగళకుని సన్నిధికి వెఱఁగు పడిన వాఁడుంబోలె పోయెను. దూరమునుండియే రాజు చూచి ఆదరముతో రప్పించుకొనఁగా సాష్టాంగప్రణామము కావించి కూర్చుండెను. 'ఏమి, చిరకాలమునకు కనఁబడితివి?' అని రాజు అడిగెను.

దమనకుఁడు చెప్పందొడంగెను.- 'శ్రీమంతులయిన యేలినవారికి నాసేవవలన ఇంచుకేనియు ఉపయోగము లేకపోయినను, సమయము వచ్చినప్పుడు సేవకుఁడు తప్పకుండ దగ్గఱ నుండవలసినది గదాయని వచ్చినాఁడను. ఏలయనఁగా ;

క. ఏభటు లని నసినిహాతుల
నైభశిరంబుల ధరిత్రి నర్చించెదరో,
ఆభటులకును విభుకడ మ
హాభయమున నెల్లు భిన్నమై తొఱ్ఱుపడున్. ౭౨

మఱియు,—

క. నరపతియొద, బుధులనడుమ,
మరుకేళిసమాగమమున, మహిళలతోడన్,
దరదూషితహృదయుఁడు, నుడి
గురుఁడైనను, గాతరత్వగోచరుఁడ యగున్. ౭౩

నావలనను ఒకానొకహేతువుచేత ప్రయోజనము కలదు. చెప్పుదురుగదా ;—

క. పలు దోమనేని, కర్ణం
బులగులగుల దీర్చ్వనేని, పూరిపుడుకచేఁ
గలదు పని యీశులకుఁ; గయి,
పలు, కంగంబులు, గలానిఁ బలుకవలయునే? ౭౦

ఏలినవారు చిరకాలము అధికారమునుండి తొలఁగించియున్న నాకు తెలివి పోయినదని తలంతురేమో? అట్లునుం దలంపవలదు; ఏలయన,—

క. ఎవనికి నేగుణములు గల,
వవి వలదన్నను, వికాసమందు, స్వయముగా;
నవమృగమద సౌరభ్యము
నివర్తిలునె యొట్టు వెట్టి నిలు రా కనిసన్?   ౭౧

మఱియు,—

క. దొరలుతేఁ బదములలో మణి,
శిరమునఁ గాచము చెలఁగుత శేఖరపదవిన్,
ధరయేర్పడుతఱి, నంగడి,
స్థిరపడు మణికాచములకుఁ దిరుగుడు నుడిలోన్. ౭౨

ఆ. ధీరచిత్తు నెంత దిగువ కణంచిన,
వానిబుద్ధి కెపుడు హానిగాదు,
నిప్పు నెంత క్రింద నిలిపినఁ, దచ్ఛిఖ
గ్రాలునే యధోముఖంబు గాఁగ. ౭౩

మహాప్రభూ, ప్రభువు తారతమ్యము నరయువాఁడు గావలయును.

ఆ. సర్వభృత్యకులము నిర్విశేషంబుగా
ఱేఁడు సమతఁ జూచునాఁడు, దేవ,
ఉద్యమక్షములకు నుత్సాహభంగమౌ ;
ఱేని కార్యములకు హాని గలుగు. ౭౪

క. ఉత్తమమధ్యాధములుగ
ముత్తెఱఁగుల నుండ్రు, దేవ, పురుషులు ధరలో ;
నత్తారతమ్య మారసి,
హత్తింపఁగవలయు వారి నర్హోపనుల౯. ౭౫

ఏలయన,—

క. సేవకులఁ, దొడవులను, దమ
తావులనే నిలుపవలయు ధరణిపుఁ డెప్పుడు౯ ;
ఏవా రయినను వలఁతురె
కావింపఁగఁ గాలితొడవుగా మౌళిమణి౯. ౭౬

మఱియు,—

తే. బంగరుం దొడవునఁ బొదువంగఁదగిన
మణిని దగరపునగలో సమర్చెనేని,
ఏడ్వఁదది, దీప్తి శోభిల్ల దించుకేని,
అట్లు కూర్చినవానికే యగును నింద. ౭౭

మఱియు,—

క. చరణాలంకృతి మణి నిడి,
కిరీటమున గాజుతునియఁ గీలించినచోఁ,
బొరఁబాటు లేదు మణికిన్,
బొరయును ధిక్కృతిని సాధువు జనంబులచేన్. ౭౮

చూడుము ;

క. వీఁ డనురక్తుఁడు ప్రాజ్ఞుఁడు,
వీఁడో శూరుండు, భయమువీఁ డిడుననుచున్
బోఁడిగ భృత్యుల నెఱిఁగెడు
ఱేఁడు కొదువ లేక క్రిక్కిఱియు భృత్యులతోన్. ౭౯

అట్లుగదా,—

క. తురగము, శస్త్రము, శాస్త్రము,
నరుఁడును, వీణయును, వాణి, నారియుఁ, దమ్మున్
బొరసెడిపురుషుని యనుసృతిఁ
బరగున్ గుణదోషములకు భాజనముగుచున్. ౮౦

మఱియు,—

క. భక్తుఁ డశక్తుం డేలా?
సక్తిన్ జెలువే యొనర్చుశక్తుం డేలా?
భక్తుని శక్తుని నన్నున్
యుక్తముగా దయ్య, దేవ, యొప్పరికింపన్. ౮౧

ఎలన,—

ఉ. భూరమణుం డవజ్ఞ యిడఁ
బొందు బలంగము బుద్ధిలోపమున్,

వారివిధంబు గాంచి బుధ
 వర్యులు సేరరు వాని సన్నిధిన్,
వారు త్యజింప రాజ్యమును,
 బాఱదు నీతి సమంజసంబుగా
నేరుపు డిందినట్టికొఱ
 నీతికి నాఁ డవసన్న మయ్యెడున్. ౧౨

మఱియు,—

క. రా జెవ్వనిఁ బూజించునొ,
 భూజను లందఱును వానిఁ బూజింతు రొగిన్;
 రా జవమానించు నెవని
 భూజను లాతని నవజ్ఞ పొందింతు రొగిన్. ౧౩

మఱియును,—

క. బాలునిభాషిత మైనను,
 శీలింపఁగవలయు బుధులు చెన్నుగ నున్నన్;
 హేళి కవిషయత దీప
 జ్వాల వెలుంగదె వరార్థసందర్శినియై*.' ౧౪

పింగళకుఁడనియె,— 'మంచివాఁడా, దమనకుఁడా, ఇదియేమి? నీవు మాకు ప్రధానమంత్రి కుమారుఁడవు. ఇంతకాలము కొండీంద్ర మాటలు విని రాకుంటివి. ఇప్పుడు

* పా. బాలవచనమైన శీలింపఁగాఁ దగు
 యుక్తియుక్త మగుచు నొప్పెనేని
 రవి వెలుఁగనిచోట దివియ వెలుంగదే
 అఖిలవస్తుదయము నగపఱచుచు.

నీయిష్టమేమో చెప్పుము.' అందులకు దమనకుఁడు 'ప్రభూ, ఒకమాట యడిగెదను, చెప్పుము. ఏలినవారు నీరుద్రాగఁ బోయి త్రాగకయే నివ్వెఱగొన్నట్లు మరలివచ్చియున్నం దులకు కారణమేమి?' అని యడిగెను. 'చక్కఁగానే యడిగితివి. మఱియేమన, ఇదిరహస్యము; చెప్పుటకు తగిన నమ్మికపుఁజోటు దొరకకున్నది. అయినను ఏకాంతముగా చెప్పెద వినుము; ఇప్పుడు ఈయడవిలో నొకయపూర్వ జంతువు నెక్కొనియున్నది. కావున మనము దీనిని విడిచి పోవలయును. ఈకారణముచేత వెఱఁగుపడియున్నాను. అట్లే నేనును గొప్పయపూర్వశబ్దమును వింటిని. ఆయులి వుంబట్టి యాలోచించిన, ఆప్రాణి మహాబలిష్ఠమయినదిగా నుండ నోపును.' అని పింగళకుఁడు పలికెను. దమనకుఁ డిట్లనియె;- 'దేవా, అవును మహాభయంకరమయిన యా శబ్దమును మేమును వింటిమి. అయినను ఎవఁడు ముందుగా దేశత్యాగమును, తర్వాత యుద్ధమును ఉపదేశించునో వాఁడు దుర్మంత్రి. మఱియు; సేవకులవలని ప్రయోజనము ను ఈకార్యసందేహములోనే తెలిసికొనవలయును. ఏలయనఁగా,—

క. పురుషుని కాపద యనియెడి
 యొరగంటను, బంధుభృత్య యువతులయందుం
 బరగెడి సారాసారత
 స్థిరపడు; నట్లే స్వకీయధీసత్త్వమతుల్.' ౧౫

సింహము 'ఓయి మంచివాఁడా ; నన్నొక గొప్పసందేహము బాధించుచున్నది.' అని పలికెను. అందులకు దమనకుఁడు 'కాదేని రాజ్యసుఖమును వదలి దేశాంతరము పోవుటకు నేల నాతో ప్రస్తావింతువు ?' అని మనస్సులో అనుకొని ప్రకాశముగా, 'దేవా, నేను బ్రదికియున్నంత వఱకు, భయపడ నక్కఱలేదు. అయినను కరటకాదులను కూడ కూడఁ దివిచికొనవలయును. ఏలయనఁగా ఆపదలకు ప్రతిక్రియ సేయు పురుషసముదాయము దుర్లభము.' అని చెప్పెను. అంతట రాజు కరటక దమనకులకు గొప్ప వసదనం బొసంగి సత్కరించెను. వారును 'ఆభయమునకు ప్రతీకార మొనర్చెదమని ప్రతినవట్టి చనిరి.

కరటకుఁడు నడచుచు దమనకు నడిగెను.— 'మిత్రుఁడా, ఏమి ? ఈభయహేతువునకు ప్రతిక్రియ చేయఁగలమో చేయలేమో తెలియకయే భయమునడంచెదనని ప్రతినవట్టి యీమహాప్రసాదమును గ్రహించితివి ? ఏలయన, ఎవరికేని ఉపకారము చేయనివాఁడు వానివలన బహుమానము గైకొనఁగూడదు. ముఖ్యముగా రాజువలనఁ గైకొనఁగూడదు. చూడు,—

క. కరుణావిత్తును లక్ష్మియుఁ,
బరాక్రమమునందు సిరియుఁ, బ్రతిఘన్ మృతియున్,
బరగెడు నెవ్వనివలనన్
స్థిరాప్రభుఁ డతండు సర్వతేజోమయుఁడౌ. ౮౬

అట్లగదా,—

తే. బాలు నయినను నవమానపఱుపఁదగదు
భూరమణు నరమాత్రుఁ డన్కారణమున;
అవతరించె నరాకృతి నవనియందు
ధర్మసంస్థాపకను మహాదైవత మిది.' ౧౭

అందులకు దమనకుఁడు నవ్వి 'చెలికాఁడా, ఊరకుండు. భయకారణము ఎద్దు అంకెయని నేను తెలిసికొంటిని. ఎద్దు మనకే ఆహారమే. ఇఁక సింహమునకు చెప్పవలయునా?' అనెను. 'అట్లయ్యిన యేలిక భయమును అక్కడనే యేలతీర్పవైతివి?' అని కరటకుఁ డడిగెను. దమనకుఁడిట్లనియె.— 'దొరయొక్క భయమును అక్కడనే తొలఁగించినయెడల ఈగొప్ప బహుమాన మెట్లు దొరకును? మఱియు;—

క. ఏమిపనియుఁ దమతోడఁ
సామికి లేకుండునట్లు నవరింపుదురో
ఏమూఢభటులు, వారలు
తామె తుయింపుదురు సూవె దధికర్ణువలెఁ.' ౧౮

కరటకుఁ డడిగెను. 'ఆకథ యెట్లు?' అని. దమనకుఁడు చెప్పందొడంగెను:—

కథ. ౩.

ఉత్తరాపథమందు అర్బుదశిఖరమను పర్వతములో మహావిక్రమముఁడను పేరి సింహముండెను. అది కొండగుహ

లో నిద్రించుచుండునప్పుడు ఎలుకయొకటి జూలుకొనను కొఱుకుచుండినది. కొంటెమయిన జూలుకొనను చూచు కొని కోపగించి సింహము, లాఁగలోఁదూఱిన యెలుకను పట్టలేక, యిట్లు చింతించెను.—

తే. 'క్షుద్రశత్రుఁ డవం డేచి కూయి లేపుఁ,
జిక్కఁ డెప్పాట విక్రాంతిచేతఁ దనకు,
వానిమీఁదికి గొంగగా వానిసముని
సైనికునిఁ బంపఁ దగు నీతిశాస్త్రవిదుఁడు.' ౧౫

ఇట్లాలోచించి పట్టణమునకుం బోయి దధికర్ణుఁడు అనుపేరి పిల్లిని తెచ్చి మాంసపుఁదునుకలు గానుకలు పెట్టి సంతోషపెట్టి లాఁగకడ నెలకొలిపినది. అది మొదలు ఆపిల్లికి భయపడి ఎలుకయు బయటికి రాకుండినది. దానం జేసి సింహము జూలు తెగక హాయిగా నిద్రించుచుండినది. ఇట్లుండఁగా ఒకనాఁడు ఆయెలుక ఆఁకటికి నిలువలేక బయటికి రాఁగా, దానింబట్టుకొని పిల్లి చంపినది. తర్వాత సింహము చిరకాలము ఎలుక కనఁబడనందునను, దాని యలుఁగుకూడ వినఁబడనందునను మఱి పిల్లివలన ఉపయోగము లేకుండుటంబట్టి దానికి మేఁత యిడుటకు అనద్దు చేసినది. కావున 'ఏమిపనియుఁ దమతోడఁ' ఇత్యాదికమును చెప్పితిని.'

తర్వాత దమనక కరటకములు సంజీవకుని కడకు పోయినవి. అట కరటకుఁడు చెట్టుక్రింద తీవిగా కూర్చుండెను.

దమనకుఁడు సంజీవకుని దగ్గఱఁగాపోయి యిట్లనియె.—
"ఓరీ ఎద్దుగా, వీఁడుగో నిన్ను పింగళమహారాజుచేత అడ
వికి కాపుదలకై సేనాపతిగా ఏర్పరింపఁబడినవాఁడు కరట
కుఁడు ఆజ్ఞాపించుచున్నాఁడు.- 'తత్క్షణమే రమ్ము; రావేని
ఈయడవినుండి దూరముగా పో. అట్లు చేయవేని నీకు కీడు
మూఁడును. కోపించిన మాయేలిక ఏమిచేయునో ఎఱుఁ
గను' అని"

అంతట ఆదేశపు వ్యవహారము నెఱుంగనివాఁడు
గావున సంజీవకుఁడు భయపడి వచ్చి కరటకునికి సాష్టాంగ
ప్రణామము గావించెను. అట్లుగనా చెప్పిరి.—

ఆ. మతియె బలముకన్న మహితమగా, నదిలేమి
కరుల కీయవస్థ కలిగె ననుచుఁ
జాటుటోయనంగ, శబ్దించుఁ గరిమీఁది
డిండిమంబు మావటీని హాతుల. ౯౦

మఱి సంజీవకుఁడు భయముతో 'సేనాపతీ, నేనేమి
సేయవలయునో చెప్పుము' అనియడిగెను. 'ఓరి యెద్దా, ఈ
యడవిలో నుండుటకు నీకిచ్చయేని, మాయేలినవారి పాద
కమలములకు మ్రొక్కుము.' అని కరటకుఁడు చెప్పెను.
'నాకు అభయవాక్కు నొసంగుము, ఇదెవచ్చుచున్నాను';
అని సంజీవకుఁడు పలికెను. కరటకుఁడిట్లనియె:- 'వినరా,
ఓరి యెద్దా, ఈభయము వలదు.

కావున శబ్దమాత్రమునకు భయపడఁగూడదు; ఏల యన,—

క. ఉలివునకై యులుకఁ దగునా?
ఉలివునకుం గారణంబు నూహింపఁదగుఁగా;
ఉలివునకు హేతువుం గని
కోల మీఁటిన గౌరవంబు కుట్టని వడసెఁ.' ౯౪

"ఆకథ యెట్లని మృగరాజడిగెను. దమనకుఁడు చెప్పుచున్నాఁడు:—

"శ్రీపర్వతమునడుమ బ్రహ్మపురమని పట్టణమొకటి కలదు. అచ్చట కొండకొమ్మున ఘంటాకర్ణుఁడను రాక్షసుఁడు వసించియున్నట్లు లోకవాదము ఉండినది. ఒకప్పుడు ఘంటనుగొని పరారియయిన దొంగను ఒకనిని పులి చంపి తిన్నది. వానిచేతినుండి పడిన ఘంట కోఁతులకు దొరికినది. కోఁతులు దానిని అనుక్షణము వాయించుచుండినవి. ఊరిజనులు పులితిన్న యా మనుష్యునిదేహమును చూచిరి; ప్రతిదినమును ఘంటానాదమును వినుచుండిరి. తర్వాత "ఘంటాకర్ణుఁడు కోపగించి మనుష్యులను తినుచున్నాఁడు; ఘంటను వాయించుచును ఉన్నాఁడు' అని పలికి జనులందఱు ఊరువదలి పాఱిపోయిరి. అంతట, కోఁతులు గంటవాయించుచున్నవని యెఱిఁగి కుంటెనకత్తె రాజుతో "ప్రభూ, ధనము వ్యయింతువేని, ఈఘంటాకర్ణుని నేను సాధించెదను.' అని విన్నవించెను. అంతట

రాజు దానికి విస్తారముగా ధనమిచ్చెను. అంతట అది యడవిం జొచ్చి చెట్టుక్రింద పండ్లను, బియ్యమును నేల మీఁద పెట్టినది. వెంటనే కోఁతులు గంటను వదలి పండ్ల మీఁద వచ్చి పడినవి. గంటకై కొని కుంటెనకత్తె ఊరికి వచ్చినది; ఎల్లవారికిని పూజ్యురాలయినది. కావున, శబ్ద మాత్రమునకు భయపడఁ గూడదని నేను వచించితిని.'

అనంతరము నక్కలు సంజీవకుని తెచ్చి దర్శనము సేయించినవి. అదిమొదలు ఆయడవిలోనే సంజీవకుఁడు మిక్కిలి సంతుష్టుఁడై చిరకాలము వసించెను.

ఇట్లుండ ఒకనాఁడు ఆసింహముయొక్కయన్న స్తబ్ధకర్ణుఁడు అనుసింహము వచ్చెను. దానికి అతిథి సత్కారము గావించి కూర్చుండ బెట్టి, పింగళకుఁడు దాని భోజనమునకై పసరమును చంపుటకు తరలెను. సంజీవకుఁడు, 'దేవరా, నేఁడుచంపినమృగములమాంస మేమైనది?' అని యడిగెను. 'దమనక కరటకు లెఱుఁగుదురు.' అని రాజు ఉత్తరము చెప్పెను. 'కలదో లేదో విచారింపవలయును.' అని సంజీవకుఁడనియె. సింహము నవ్వి, 'అది లేనేలేదు' అని పలికెను. 'ఏమి! ఇంతమాంసమును ఆయిరువురు తిన్నారా?' అని సంజీవకుఁ డడిగెను. 'తిన్నారు; వ్యయముచేసినారు; పాఱవైచినారు. ప్రతిదినమును ఇదేవరుస.' అని రాజుపలికెను. ఏమి శ్రీమంతులైన యేలినవారి యెఱుకనే యిట్లు చేయుచున్నారా?' అని సంజీవకుఁ డడిగెను.

'నాకు తెలియకుండనే యిట్లుచేయుచున్నారు.' అని రాజు చెప్పెను. సంజీవకుఁడు ఇట్లు చెప్పుచున్నాఁడు.— 'ఇది సరి గాదు. పెద్దలు ఇట్లు చెప్పియున్నారు ;—

'క. భూపతికిం జెప్పకయే
యేపనియుం జేయఁగూడ దేపట్టుననుఁ,
ఆపద యయ్యెడునెడలం
గాపాడుట యొండు దక్కఁగా భృత్యవరుల్.

మఱియు,—

ఆ. ఎప్పుడును నమాత్యుఁ డైన జలకుండికిఁ
బుడుకు నించుకంత పడయుఁ బెల్లు ;
ఋణ మొకండు వమ్ముగావించి మూర్ఖుఁడౌ
రిత్త సేసి *పిర దరిద్రుఁ డగును.

తే. ఏయమాత్యుండు కాకిణినేని పెంచు,
నాయమాత్యుండె పతికి మహాధనంబు ;
అమితమహాబొక్కసంబు ప్రాణములుగాని,
ప్రాణములు ప్రాణములు గావు పార్థివునకు.

ఇది రాజునందు ప్రధానదోషము.—ఏమనఁగా,—

క. అపరిమిత మైనవ్యయమును,
నపరామర్శన, మధర్మకార్థార్జన, దూ

* పిర=గవ్వ.

రపురాబడి వదలుట, యీ
త్రివథంబుల బొక్కసంబు రిక్తతఁ జెందుఁ. ౯౮

ఏలయన,—

*ఆ. పిల్లి గట్టు నలకు బేరుండు దానైన
నాయమునకు వెచ్చ మధిక మైన;
పేదరైనవాని పెన్నుద్దియై తగు
నాయమునకు వెచ్చ మల్ప మైన.' ౯౯

ఆమాట విని స్తబ్ధకర్ణుఁ డిట్లనియె.—'వినుము తమ్ముఁడా, చిరకాలసేవకులు ఈదమనక కరటకులు; ఒడంబడికలు, పోరాటములు అను పనులయందు అధికారము గలవారు; వీరిని ఎప్పుడును ధనాధికారమందు నియమింపఁ గూడదు. మఱియు పనిగొనువిషయములో నేను విన్నదానిని చెప్పెదను.

తే. ముఖజ బాహుజ బాంధవుల్ బొక్కసమునఁ
దగరు; ముఖజుఁడు సిద్ధ మర్థం బొసఁగఁడు;
బాహుజుఁడు కత్తి నూపును; బాంధవుండు
సర్వము గ్రసించు బంధుతాగర్వమునను. ౧౦౦

క. చిరసేవి యగునియుక్తుఁడు
హరియించియు బొక్కసమున యర్థమ్ము కడుఁ,
నరకుగొనక భూమీశుఁ,
నిరవగ్రహాతఁ భయంబు నెట్టి చరించుఁ. ౧౦౧

క. ఉపకర్త యధికృతుఁడు దన
యపరాధం బెంచఁ డెపుడు నొద్ధత్యమునన్
ఉపకారంబునె చాటుచు
నపహారణము సేయుచుండు నఖిలార్థములన్. ౧౦౨

క. ఏకతమునఁ గ్రీడాసఖుఁ
డాకోశాధిపుఁడు తా స్వయము రాజుగనే
డీకొనుఁ బరిచయబలమున,
నేకాలముననుు నికారమే కావించున్. ౧౦౩

ఆ. లోనఁ బగను బూని పైని శాంతి వహించు
వాఁడు చెట్ట లెల్ల వరుసఁ గూర్చు;
శకుని యొక్కరుండు, శకటారుఁ డొకరుండు,
దాని కిద్దఱును నిదర్శనములు. ౧౦౪

ఆ. ఎవ్వఁడును నసాధ్యుఁడే యా నమాత్యుండు,
ఎల్లవవాలు నతఁడు బుద్ధుఁడేని;
బుద్ధులను గుఱించి యిట్టు లాదేశంబు,
బుద్ధి యెపుడు మతివికృతి యొనర్చు. ౧౦౫

క. దొరకినదాని హరించుట,
పరివర్తన, బుద్ధిలుప్తి, పరిభోగంబున్,
గిరవొానరించుటయును, నొ
ప్పరికించు, టమాత్యదోషవరం బాఱా. ౧౦౬

క. భూపుల కమాత్యరై గ్రహ
ణాపాయము దప్పఁ గా నుపాయము నిత్యం

జొ పై పరామరికయుఁ,
పైపద మిచ్చుటయు, మార్చివైచుటయు ననఁ. ౧౦౭

తే. చెఱకుగడ గాన్గలోపల నిఱికియూడ
నించురసమును వెలికి నర్పించునట్లు
పీడ సేయు నియోగులు గోడుగుడిచి
దొంగిలినయర్థముం గ్రక్క నంగవింత్రు. ౧౦౮

తే. మాటిమాటికి స్నానంపుశాటి పిడువ
లోనిజల మెల్ల వెలికి జాల్కొలుపు భంగి,
మాటిమాటికిని నియుక్తమానవులును
గోడు గుడుపంగ వసుధార గురియుచుంద్రు. ౧౦౯

దీనినెల్ల నెఱింగి సమయోచితముగా వ్యవహరింపవల యును.'

అన్న యిట్లు చెప్పఁగా పింగళకుఁడు 'మీరు చెప్పినది సరియే; మఱి ఈ యిరువురును బొత్తిగా నామాట ప్రకారము చేయరు;' అని చెప్పెను. స్తబ్ధకర్ణుఁ డిట్లనియె. 'ఇదం తయు తగదు. ఏలయనఁగా

తే. ఆజ్ఞ నుల్లంఘనము సేయునట్టివారి,
నిజసుతులనైన, రాజు దండింపవలయు;
కానిచో భేద మేమి లేఖ్యగతుఁడైన
రాజునకు భూవలయ మేలు రాజునకును? ౧౧౦

తే. స్తబ్ధునికిఁ గీర్తి చెడు, గడుసరికి మైత్రి,
కులము నష్టేంద్రియుని, కార్యకునికిఁ జాడి,
విద్యవ్యసనాన్వితునికి, లోభికి సుఖంబు
రాజ్యము ప్రమత్తసచివుఁడౌ రాజునకును. ౧౧౮

మఱియు ముఖ్యముగా,—

తే. వైరివలనను, దెక్కలివలనఁ, దనదు
వల్లభువలనఁ, దనదులోభంబువలన,
నధికృతులనుండి, ప్రజల నహర్నిశంబు
ధరణిపతి గావవలయును దండ్రివోలె. ౧౧౯

తమ్ముఁడా, ఎల్లవిధములను నామాటను నెఱవేర్పుము. మనకిపుడు భోజనముకూడ కానే అయియున్నది. ఈపైరుమేపరిని భోజనాధికారమందు నియమింపుము.' ఈమాటప్రకారము అట్లే జరుగఁగా, పింగళక సంజీవకులకు ఇతరబంధువులతో పని లేకుండ నిండుచెలిమిగా కాలము గడచుచుండెను.

అంతట సేవకులకుసయితము రాజు ఆహార మొసంగుటయందు అసడ్డ సేయుచుండుటం గాంచి దమనక కరటకులు ఒండొరులతో ఆలోచించుకొనిరి; దమనకుఁ డిట్లనియె: 'ఇది మనము చేసికొన్న చెఱుపు. స్వయంకృత దోషమునకు ఏడ్చుటసయితము సరిగాదు. అట్లే చెప్పిరి;-

తే. స్వర్ణలేఖను నేఁ జన్గవఁ గౌగిలించి,
కుట్టనియు రాటఁ దన్నుఁ దాఁ గట్టుకొనియు,

సాధువు మణికి గొనం గేలు సాచి, మేము,
సమసితిమి మువ్వురము మూఁదొసంగుచేత.' ౧౧౩

'అది యెట్లని కరటకుఁ డడిగెను. దమనకుఁడు చెప్పు చున్నాఁడు.—

కథ ౫.

'కాంచనపురమను పట్టణములో వీరవిక్రముఁడని రాజుండెను. అతని ధర్మాధికారి మంగలి నొకనిని వధ్య భూమికిఁ గొనిపోవుచుండఁగా కందర్పకేతు వను సన్న్యాసి ఒకవర్తకునితోఁ గూడ వచ్చి 'వీనిని చంపఁగూడదు' అని చెప్పి వస్త్రమునం బట్టుకొని యాఁపెను. 'ఏల వీనిని చంపఁ గూడదు ?' అని తలవరులు అడిగిరి. 'వినుం'డని అతఁడు "స్వర్ణరేఖను నే' నిత్యాదికమును పలికెను. వివరముగా చెప్పు'మని వారడిగిరి. సన్న్యాసి యిట్లు చెప్పందొడంగెను:

'నేను సింహళద్వీపరాజు జీమూతకేతుని కుమారుఁడను. ఒకనాఁడు నేను క్రీడావనములో నుండఁగా ఓడ వర్తకుఁ డొకఁడు వచ్చి నాతో 'యిదె యిట నడిసముద్రములో ప్రతిచతుర్దశియందును నీటిపైకి లేచెడు కల్పవృక్షముక్రింద రత్నాలవరుసల వెలుఁగులచేత పలువన్నెలుగల మంచముమీఁద నున్నదై, సకలభూషణ భూషితురాలై, వీణ వాయించుచు, ఒకకన్య మహాలక్ష్మివలె నగపడు చున్నది,' అని చెప్పెను. అంత నేను ఆవర్తకునిందోడ్కొని ఓడయెక్కి అచటి కేఁగితిని. అచట, అతఁడు చెప్పినట్లే

మంచములో నగము మునింగియున్నట్టి యాకన్యను కంటిని. వెంటనే ఆకన్నియ చేటితోంగూడ కడలిలోపలికి మునింగి అదృశ్యురా లాయెను. అనంతరము ఆసుందరియొక్క సౌం దర్య గుణముచేత లాంగంబడిన వాండనై అప్పటికి పుట్టిన బుద్ధిప్రకారము నీట దుమికితిని. తర్వాత ఆకల్పవృక్షము కొమ్మను పట్టుకొని ఆసుందరియొక్క కనకపట్టణమునకుం బోయి అట బంగారునగరిలో విద్యాధరాంగనలు కొలుచు చుండ మునుపటివలెనే మంచముపై నున్నట్టి యాకన్ని యం గంటిని. నన్నును దూరమునుండియే కాంచి యాసుం దరి చెలికత్తెను నావైపు పంపి ప్రీతితో పలుకరింపించినది. అంతట నేనడుగంగా ఆసఖయిట్లుచెప్పినది. 'ఈమె కందర్ప కేళి యనెడు విద్యాధరచక్రవర్తి కూంతురు; ఈమె పేరు రత్నమంజరి. ఈమెయిట్లు ప్రతిన పట్టినది.- 'ఎవండు వచ్చి యీకనకపట్టణమును కంటితో చూచునో వాండే నన్ను మానాయన యొఱుకను వివాహమాడును' అని. కావున; నీవు ఈమెను గాంధర్వవివాహమునం గయికొమ్ము.' గాంధర్వవివాహము జరుగంగా ఆకోమలితో క్రీడించుచు నేను చిరకాల ముంటిని.

తర్వాత నొకనాండు ఆప్రియ నాతో ఏకాంతమున 'స్వామీ, ఎల్లప్పుడును నీయిచ్ఛవచ్చినట్లు దీనినెల్ల అను భవింపవచ్చును; కాని ఇదిగో ఈచిత్తరువునందున్న విద్యాధరిని, స్వర్ణలేఖయను దానిని నీ వెప్పుడును కాంకం

గూడదు.' అని చెప్పెను. అంతట ఆమాటలవలన కుతూహలముకలిగి నేను స్వర్ణరేఖను పాలిండ్లప్రదేశమున తాఁకితిని. చిత్తరువుగానే యున్నదయ్యును ఆస్వర్ణరేఖ అడుగుఁ దామరతో తాఁచిన తాఁపునకు నేను వచ్చి మూర్ఛాక్రాంతుఁడనై క్రిందుపడితిని.

అది మొదలు దుఃఖపీడితుఁడనై నేను సన్న్యసించి భూమియెల్లఁ ద్రిమ్మరుచు ఈపట్టణము చేరితిని. అప్పటికి ప్రొద్దు క్రుంకఁగా ప్రవేశించిన సమీపమున నేయున్న గొల్ల యింట బస యడిగితిని. గొల్లయు తనయింట నొకమూల నాకు చోటిచ్చి పెండ్లాముతో 'నేను వచ్చునప్పటికి ఈ యనను హాయిగా నుండునట్లు చేయుము,' అని చెప్పి పోయెను. అనంతరము అతని భార్య అంకుటాలు కుంటెనకత్తెతో గుసగుసలాడుచుండఁగా, అంతలో దానిమగఁడు ఆగొల్ల వాఁడు కొట్టమునుండి వచ్చినవాఁడై అట్లు కుట్టనితో మాట్లాడుచున్న భార్యను చూచెను. గొల్లది మగనిం గాంచి తటాలున తెలివిదెచ్చుకొని మరలి యింటిలోనఁ జొచ్చి పడకలోనగు నుపచారములను కావించెను. అంతట గొల్లయు దానిని మోఁది కంబమునకు కట్టివైచి నిద్రపోయెను. తర్వాత నడికిరేయి దానిదూతి మంగలిది మరల వచ్చి యాగొల్లభామతో నిట్లనియె.-'ఆమహానుభావుఁడు మరణావస్థలో నున్నాఁడు, నీయెడఁబాపే అతనిని నిప్పయి కాల్చుచున్నది. చెప్పిరికదా ;—

క. ముదివెన్నెలచేఁ జంద్రుఁడు
సదమదముగఁ గూల్పఁ దిమిరసంహతి నెల్లన్,
మదనుండు పూవుటమ్ముల
వెదకి వెదకి యువమనముల వ్రేయం దొడఁగెన్. ౧౧౪

కావున నే నిట నన్ను కట్టుకొని యుండెదను. నీవు అటకేఁగి అతనిని సంతోషపెట్టి త్వరగా రమ్ము.' గొల్లదియు ఆ ప్రకారమే చేసెను. ఇంతలో గొల్ల మేల్కొని 'ఓసి, ఇప్పుడు మిండని కడకు పోవేమి?' అని యడిగెను. అందులకు మాఱుమాటు పలుకదాయెను. అంతట 'ఇంతపొగరా నీకు? ఉత్తరమయినను పలుకవా?' అని గొల్ల కోపమున దాని ముక్కును కోసివైచి తాను మరల నిద్రపోయెను. తర్వాత గొల్లది వచ్చి కుంటెనకత్తెను 'ఏమివార్త?' అనియడిగెను. 'నాముఖముచూడు, నాముక్కే వార్తనంతయు చెప్పును.' అని కుట్టనిపలికెను. తర్వాత గొల్లది ఎప్పటియట్లే తన్ను స్తంభమునకు కట్టుకొని యుండినది. కుట్టని తెగిపడియున్న ముక్కునుకైకొని తనయింటికి పోయి ఖేదపడుచు ఉండినది.

తెల్లవాఱఁగా మంగలి పెండ్లామును పోది తెమ్మనెను. అది పోది తేక ఒకకత్తిమాత్రము తెచ్చియిచ్చినది. అందులకు కోపగించి మంగలి దూరముగా ఇంటిలో కత్తిని పాఱవైచెను. ముక్కు కత్తిరింపించుకొన్న యీమంగలిది 'నావలన ఏతప్పులేకయే ఇతఁడు నాముక్కును కోసివైచి

నాఁడు' అని మొఱపెట్టుచు వానిని ధర్మాధికారి కడకు గొనిపోయినది.

గొల్ల యడుగఁగా గొల్లది యిట్లనిమె.-'ఓరి, పాపాత్ముఁడా, మహాపతివ్రతను నన్ను రూపుచెఱుచుటకు నెవ్వని తరము? నానడువడిలో దోషము లేదని దిక్పాలకులు ఎన మంద్రును ఎఱుంగుదురు. ఏలయన,—

తే. రవియు, శశి, నిప్పు, గాలియు, రాత్రి, పగలు,
నింగియును, రెండుసంజలు, నీరు, జముఁడు
హృదయమును, ధర్మమును, భూమి యివి యెఱుంగు
నరునివృత్తంబు నెల్లను నరవరేణ్య! ౧౧౫

కావున నేనే మహాపతివ్రతనేనిఁ నామగనిందక్క-ఒరుని మనస్సులోనయినను తలంపనేని, నాముఖము గాయము లేకుండుఁగాక.' అంతట గొల్లబోయఁడు దీపము తెచ్చి గాయములేని దానిముఖమును గన్నంతట 'నానేరమి మన్నింపుము' అని ప్రదక్షిణము తిరిగి సంతోషముతో నిండినమనస్సుతో కట్టు విప్పి దానిపాదములలో వ్రాలి 'ఇట్టి పతివ్రతయయిన పెండ్లాము కలయట్టి నేను ధన్యుఁడను!' అనిపలికెను.

ఓతలారులారా, ఈవర్తకుని కథను సయితము వినుఁడు. ఇతఁడు ఇల్లువెడలి పండ్రెండేండ్లు వర్తకముచేసి నానావిధములయిన యపూర్వరత్నములను మలయపర్వత సమీపముననుండి తెచ్చి నిన్న ఈయూరు చేరినాఁడు.

ఇట భోగము దానియింట నిద్రించినాఁడు. అట కుట్టని యింటి గడపకడ పెట్టియున్న, కొయ్యబేతాళుని నెత్తి మీఁద మిక్కిలి మేలయిన రత్న మొకటి యున్నది. దానిం గని ధనలోభముచేత ఈవర్తకుఁడు రాత్రి లేచి రత్నము మీఁద చేయి యుంపఁగానే ఆబేతాళుఁడు దారముల మూలమున సంచరించునట్టి తనబాహువులతో ఈయనను పట్టి నలఁపఁగా ఈయన నోగిలి యేడ్వ సాగెను. అంతట తార్పుకత్తె మేల్కొని వచ్చి 'వర్తకుఁడా, అబ్బాయీ, మలయము కడనుండి వచ్చితివి. నీరత్నములనెల్ల ఇమ్ము. ఈవేని ఇది నిన్ను విడువదు. ఈపనివాఁడు ఇట్టివాఁడు,' అనిచెప్పెను. అంతట ఈయన తనరత్నముల నన్నిటిని దానికి ఇచ్చెను. ఇట్లు సర్వధనముం గోలుపోయి ఇపుడు ఈతఁడు నాతో కలసి కొన్నాఁడు.'

ఇదంతయు విని తలవరులు ధర్మాధికారితో చెప్పి, న్యాయము ప్రకారము చేయించిరి. కావున నేను 'స్వర్ణ లేఖ' నిత్యాది పలికితిని. కావున ఇది మనము స్వయముగా తెచ్చి కొన్న కీడు ! ఈవిషయమున విలపించుట సయితము తగదు. (ఇంచుక సేపు ఆలోచించి) మిత్రుఁడా, ఈపింగళక సంజీవ కులకు ఎట్లు చెలిమి చేసితినో అట్లే చెలిమికి భంగమును కూడ నేను చేయవలయును ; ఏలయన,—

క. సమమున నిమ్నోన్నతములఁ
గమనీయతఁ జూపుచిత్రకారులభంగిన్

భ్రమ గొల్పి నమ్మఁజేయుదు
రమిథ్యగా మిథ్య ధూ ర్తు లతిపేశలతన్. ౧౧౬

ఆ. ఎది యుపాయమునకు నింపుగా సాధ్యమౌ
యది పరాక్రమమున కలవి గాదు;
కనకసూత్రమునను గాకి చంపించెను
దరుబిలంపు నల్ల త్రాచుఁబాము.' ౧౧౭

'ఆకథ చెప్పు'మని కరటకుఁ డడిగెను; దమనకుఁడు చెప్పం దొడంగెను.

కథ ౭.

'ఒకానొకచెట్టున కాకి దంపతులు కాఁపుర ముండినవి. వానిపిల్లలను ఆచెట్టుతొఱ్ఱలో నెలకొనియున్న నల్లత్రాఁచు తినివైచినది. మరల కడుపై కాకి కాకముతో నిట్లనియె: 'స్వామీ, ఈచెట్టును వదలుము. ఇట ఆనల్ల త్రాఁచుమూలముగా ఒకవేళ మనకు సంతతి క్షయించును. ఏల్లయన,—

ఆ. చెడినభార్య, యెదురు సెప్పెడుభృత్యుండు,
చెఱుపు గూఢముగను జేయుసఖుఁడు,
పాముచేరినట్టి గీమున వాసంబు,
సంశయంబు లేదు చావెసుమ్ము.' ౧౧౮

అందులకు కాకము 'ప్రాణేశ్వరీ, నీవు భయపడకుము. దీని పెనుదప్పిదమును నేను మాటిమాటికి క్షమించితిని.

ఈమాటలు క్షమింపను,' అనెను. 'బల్లిదమయిన దీనితో పోరాడుటకు నీకు బల మెక్కడిది?' అని కాకి యడిగెను. కాకము, 'ఈభయము మానుము, ఏల యనఁగా,—

ఆ. కలదు బలము బుద్ధి గలిగిన యెడలను,
లేదు బలము బుద్ధి లేనియెడల,
కను మదోత్కటంపుఁ గంఠీరవంబును,
బుద్ధిచేత శశము పొలియఁజేసె.' ౧౧౯

'ఆకథ యెట్లని కాకి యడిగినది; కాకము చెప్పుచున్నది.

అవాంతరకథ ౧.

'మందరపర్వతమందు దుర్దాంతమను పేరి సింహ ముండెను. అది సర్వదా మృగములను చంపుచుండెను. మృగములన్నియుకూడి సింహమునకు 'ఏల యెల్ల మెకములను చంపెదవు? మేమే నీకు ఆహారముకై ప్రతిదినము ఒకమృగమును ఇచ్చెదము.' అని విన్నపముచేసికొన్నవి. సింహము 'వల్లె'యని అదిమొదలుకొని దినదినము అవి పంపిన రొక్కొక్క పశువును భక్షించుచుండెను. ఇట్లుండఁగా నొకప్పుడు ఒక ముసలికుందేటివంతు వచ్చినది. అది యిట్లు తలపోసెను :

"ఆ. బ్రదుకునాశచేత భయకారణమునకు
వినతి సేయఁ దగు వివేకయుక్తిఁ,

జావఁ బోవునేను సవదరింపఁగనేల
పింగదృష్టియెడల వినయవృత్తి? ౧౨౦.

కావున నేను మెల్లమెల్లఁగా పోయెదను.' అంతట సింహము ఆఁకటికి నొచ్చి కోపమున కుందేటిని 'ఏమి! ఇంత విలంబముగా వచ్చితివి?' అని యడిగెను. కుందేలనియె.—'నావలనం దప్పులేదు. మఱియొక సింహము నన్నుఁగని బలిమిచే పట్టి నిలిపినది. 'మరలవచ్చెద'నని ఒట్టు పెట్టుకొని, ఏలినవారికి ఆవృత్తాంతమును విన్నవించుటకు వచ్చితిని.' సింహము కోపంబున 'ఇప్పుడే వచ్చి చూపింపుము. ఎక్కడ నున్నాఁడు ఆదుష్టాత్ముఁడు?' అనెను. అంతట కుందేలు దానిని వెంటఁ బెట్టుకొని లోఁతు నూతికడకు పోయి 'ఇటువచ్చి ఏలినవారు చూడవలయును,' అని పలికి సింహమునకు నూతి నీళ్లలోని దాని ప్రతిబింబమునే చూపెను. అంతట పొగరుచేత పిక్కటిల్లుచున్న యాసింహము కోపమున ఆనీడపైఁబడి తలక్రిందును, కాళ్లుమీఁదున్ను అయి మునిఁగి చచ్చినది. కావున నేను 'కలదుబలము బుద్ధికలిగిన యెడలను' ఇత్యాదివాక్యమును చెప్పితిని.'

కాకి 'అంతయు వింటిని; మఱి యిప్పు డేమి సేయవలయునో చెప్పుము,' అనియడిగెను. 'ఈచెంత చెఱువులో రాజకుమారుఁడు ప్రతిదినము వచ్చి స్నానము చేయును. అప్పుడు ఒడలినుండితీసి బంగారపుఁ దీఁగను రేవు జాతిమీఁద నుంచును; దానిని నీవు ముక్కుతో కఱచి తెచ్చి,

ఈతొఱ్ఱలో వైవుము,' అని కాకము చెప్పెను. తర్వాత ఒకప్పుడు రాజకుమారుఁడు స్నానమాడుటకు నీటఁ జొరఁగానే కాకి ఆచెప్పిన ప్రకారము చేసినది. అంతట బంగారపుఁ దీఁగను అనుసరించి వచ్చిన రాజభటులు ఆచెట్టు తొఱ్ఱలో నల్లత్రాఁచుం గాంచి చంపిరి. కావున 'ఏదియుపాయమునకు నింపుగా సాధ్యమో' లోనగుదానిని చెప్పితిని.'

'అటయినయెడల పద, నీదారులు శోభనములగుఁగాక.' అని కరటకుఁడు పలికెను. అనంతరము దమనకుఁడు పింగళకుని చెంత కేఁగి మ్రొక్కి యిట్లనియె, 'దేవరా, మిక్కిలి దుఃఖకరమయిన కీడును పొడగాంచి వచ్చితిని. ఏలయన,—

క. ఆపద, నుత్పథగామిత
ప్రాపించెడు నెడలఁ, బనికి హాద నెడలునెడన్,
భూపహితైషి యపృష్టుఁడె
వే పల్కఁగవలయు శుభము విదితముగాఁగన్. ౧౨౧

మఱియు,—

క. రాజనఁగ భోగమునకున్
భాజన మగుఁ గాని, పనికి భాజన మగునే?
రాజుపని ధ్వంస మొందిన,
భాజన మగు మంత్రి బహుళపాపంబునకున్. ౧౨౨

అది యట్లే,—వినుము, అమాత్యుఁడు తన ద్వార

వని కోరిక కలుగును. ఆకోరికచేత వాఁడు తేనిప్రాణమును హరింపం గడంగును.

ఇట్లు చెప్పియున్నారు :—

క. బెడిసిన భృత్యుని, నిలుకడ
 వొదలిన దంతంబుఁ, బగ వహించి మనములో
 నుడుకుచునుండు నమాత్యుని,
 దడయక పెకలించివైవఁ దగు మూలముతోఁ. ౧౨౪

మఱియు,—

క. ఏనృపతిసేయు సచివా
 ధీన నిజశ్రీ, నతఁడు తదీయవికృతిచేఁ,
 బూని కయి న్నడిపించెడి
 వానిం బడయని మహాంధువలెఁ, గూలఁబడున్. ౧౨౫

విశేషముగా,—

ఆ. ఎప్పుడును నసాధ్యుఁడే యగును సచివుండు
 ఎల్లవహుల వాఁడు బుద్ధుఁడేని ;
 బుద్ధులను గుఱించి యిట్టు లాదేశంబు,
 బుద్ధి యెపుడు మతికి వికృతిఁ దెచ్చు. ౧౨౬

అతఁడు ఎల్లకార్యములందును తన యిచ్ఛవచ్చినట్లు ప్రవర్తిల్లును. ఇందులకు తార్కాణము ఏలినవారికి విశదమే.'

సింహము విమర్శించుకొని యిట్లనియె ;—'ఓయి, కల్యాణుఁడా, నీవు చెప్పినది వాస్తవమే; అయినను నాకు సంజీవకునితో మిక్కిలి చెలిమి. చూడు ;—

ఆ. అప్రియంబు లెన్ని యైనఁ జేయునుగాక,
ప్రియుఁ డెవండొ వాఁడు ప్రియుఁడె యగును;
ఎవరి కైన దేహ మెన్నిదోషము లున్న
నప్రియం బగుటయు నవనిఁ గలదె? ౧౨౭

అట్లే,—

ఆ. అప్రియంబు లెన్ని యైనఁ జేయునుగాక
యిష్టుఁ డెవఁడొ యాతఁ డిష్టుఁడె యగు;
ఇంటిభాగ్య మెల్ల నేర్చి మాయించిన
యగ్నిపైఁ గలదె యనాదరంబు.' ౧౨౮

దమనకుఁడు వెండి యిట్లనియె:—'ప్రభూ, అదియే గొప్ప పొరఁబాటు; ఏలన,—

ఆ. ఎవనిమీఁద నే మహీపతి యెక్కించు
హెచ్చుగాఁగఁ గన్నహీనశక్తి,
సచివుఁడో తనయుఁడో, సంబంధహీనుఁడో
వానిఁ బద్మనిలయ తానె చేరు. ౧౨౯

చిత్తగింపుము దేవా,—

తే. పథ్య మప్రియ మైనను బాకమందు
సుఖమునే యెడఁ గూర్చు భాసురము గాఁగ;
చెప్పువాఁడును దానిని జేయువాఁడు
నుందురో యెందు సంపద లుండు నందు. ౧౩౦

నీవు కులక్రమాగతులయిన భృత్యులం దొలఁగించి

తివి; క్రొత్తగా వచ్చినవారిని సన్మానించితివి; ఇదినరియైన పనిగాదు.

తే. మూలముట్టుగఁ దొలఁచుట మూలభటులఁ,
క్రొత్తగా వచ్చువారల గొప్పసేత,
అంతకన్నను వేఱగు రాజ్యమున లేదు,
రాజ్యభేదము నది సులరముగఁ జేయు.' ౧౩౧

సింహము అడిగినది.—'నీమాట యాశ్చర్యముగా నున్నది! ఇతనిని నేను అభయ మిచ్చి రావించి వృద్ధికిఁ దెచ్చితిని. ఇతఁడు నాకు ద్రోహ మెట్లు దలంచును?' అం దులకు దమనకుఁ డనియె; 'దేవా,—

తే. చెమరుఁగొనఁజేసి తైలాదికములు రాచి
ద్వాదశాబ్దంబులు నివిడ్చి త్రాళ్లగట్టఁ
గుక్కతోఁకకు వంకర గుదురనట్లు,
దుర్జనుని కేమిటను గల్గ దార్జవంబు. ౧౩౨

మఱియు,—

తే. పెంపు వొందించినను, గారవించుచున్న,
ఖలునకుం బ్రీతి యందుచేఁ గలుగ దెందు;
అమృతముం బోసి పెంపఁ, జిలుముకుజంబు
పథ్యకారులఁ బండులఁ బండునొక్కొ. ౧౩౩

కావున నేను జెప్పిన దేమనఁగా,

క. ఏతని కవమతిఁ గోరవొ,
యాతనికిం బల్కు హితము నడుగకయున్నన్;
నీతి యిది సాధులకు, విప
రీతము పెఱల, కని, యవధరింపుము మిత్రా! ౧౩౭

క. కీడుడుపు నతఁడె మిత్రుఁడు,
పాడి తొఱఁగనిది కర్మ, మరసతి మదిలోఁ
గూడి మెలఁగునది, వాఁడే
ప్రోడ, యెవఁడు బుధులచేతఁ బొగడంబడునో. ౧౩౮

క. సిరి మద మెక్కింపని దే,
పరమసుఖాన్వితుఁడు తృష్ణ వదలినవాఁడే,
వరమిత్రుఁ డకృత్రిముఁడే,
పురుషుం డఖిలేంద్రియముల ముడిఁచినవాఁడే. ౧౩౯

సంజీవకుఁడు వెడిసినందునం జెడనున్న యేలినవారు నేను విన్నపముచేసికొన్నను వానిని వదలరయేని, ఆపత్తు మున సేవకుఁడనైన నాయందు తప్పిదము లేదు.

క. కామాసక్తుఁడు నరపతి
యేమియును హితాహితంబు లెఱుఁగక యిచ్ఛా
భూమమునఁ జరించును మద
సామజముంబోలెఁ గరము స్వాచ్ఛంద్యమునన్.

క. దానన్ మద మెక్కుడు శో
కానలమునఁ గూలి దాన్యకై బలు దొసఁగుల్

లితి; క్రొత్తగా వచ్చినవారిని సమ్మానించితివి; ఇది సరియైన పనిగాదు.

తే. మూలముట్టుగఁ దొలఁచుట మూలభటులఁ,
క్రొత్తగా వచ్చువారల గొప్పసేఁత,
అంతకన్నను దోసఁగు రాజ్యమున లేదు,
రాజ్యభేదము నది సుకరముగఁ జేయు.' ౧౩౧

సింహము అడిగినది.—'నీమాట యాశ్చర్యముగా నున్నది! ఇతనిని నేను అభయ మిచ్చి రావించి వృద్ధికిఁ దెచ్చితిని. ఇతఁడు నాకు ద్రోహ మెట్లు దలంచును?' అం దులకు దమనకుఁ డనియె; 'దేవా,—

తే. చెమరుకొనఁజేసి తైలాదికములు రాచి
ద్వాదశాబ్దంబులు నివిడ్చి త్రాళ్లుగట్టఁ
గుక్కతోఁకకు వంకర గుదురనట్లు,
దుర్జనుని కేమిటను గల్గ దార్జవంబు. ౧౩౨

మఱియు,—

తే. పెంపు వొందించినను, గారవించుచున్న,
ఖలునకుం బ్రీతి యందుచేఁ గలుగ దెందు;
అమృతముం బోసి పెంచఁ, జిలుముకుజంబు
పథ్యకారులఁ బండులఁ బండునొక్కొ. ౧౩౩

కావున నేను జెప్పిన దేమనఁగా,

మఱియు,—

క. కొనవలసిన నీవలసిన,
బనివడి కావింపవలయు పని యొకఁ డున్నన్,
వెనువెంటఁ జేయనియెడన్
మునుకొని తద్రసముఁ గాలపురుషుఁడు ద్రావున్.

కావున నారంభించినదానిని తప్పక గొప్పయత్నము తో నెఱవేర్పవలయును. మఱియు,—

ఆ. అన్నియంగములకు హాళి మర్పిడినను
బీదగుండె వడినజోదు వోలెఁ,
జిరము మంతనంబు తిరముగా నిల్వదు,
పరులవలన భేదపడునుగాని. ౧౪౩

ఇతనిదోషము ఎఱుకపడినను, దానినుండి మాన్పి ఇత నితో సంధిచేసికొనుటయు కేవలము పొరఁబాటు. ఏల యనఁగా,—

క. బెడిసినమిత్రుని వెండియు
నోడఁగూర్పఁగ జతనపడెడునుర్వీశుఁడు దా
మొడఁ గట్టుకొనును మిత్తిని,
గడపటఁ జూలొందిపెంటికంకర వోలెన్.’ ౧౪౪

సింహము, ‘పోనీ, వీఁడు మా కేమి సేయఁగలఁడో దానిని తెలిసికొమ్ము’ అనెను. దమనకుఁ డనియె:- ‘దేవా,

క. అంగాంగిత మెఱుఁగక, యే
భంగిన్ సామర్థ్యములను బలుకఁగ వచ్చున్?

పూనిక భృత్యునితల నిడుఁ;
గానఁడు తనయవినయంబె కారణ మనుచున్.' ౧౩౭

అంతఁబింగళకుఁడు తనమనస్సులో నిట్లనుకొనెను;-

'క. పరు లిడెడుదూఱుచే నె
వ్వరినిన్ దండింపరాదు వసుధాపతి తాన్;
అరసి న్యాయముగాఁ దత్త్వము
సరిఁబూజయొ, దండనంబొ, సలుపఁగవలయున్. ౧౩౮

అట్లే చెప్పి యున్నారు,—

క. గుణదోషంబుల నిర్ధా
రణ సేయక తగ దొసర్ప గ్రహానిగ్రహముల్;
ఫణినోటఁ జేయి త్రుళ్లిన
గణియింపక యిడిన నాత్మఘాత యగుఁగదా.' ౧౩౯

ఇట్లు మనస్సులో ననుకొని, అనంతరము ప్రకాశముగా, 'అటయిన సంజీవకునిం దొలఁగింతునా?' అని యడిగెను. దమనకుఁడు తొట్రుపాటుతో నిట్లనియె:- "దేవా, అట్లు చేయఁగూడదు. అందువలన మంత్రము చెడును. చెప్పుదురుగదా;—

క. వెలికి న్మంత్రపుబీజము
బెళుకంగానీక కావ, విన్నాణ మగున్;
వెలి కించుకేని యుబికిన,
మొలవద యది, మఱి మొదలికె మోనము వచ్చున్.

మఱియు,—

క. కానవలసిన నీవలసిన,
బనివడి కావింపవలయు పని యొకఁ డున్నన్,
వెనువెంటఁ జేయనియెడన్
మునుకొని తద్రసముఁ గాలపురుషుఁడు ద్రావున్.

కావున నారంభించినదానిని తప్పక గొప్పయత్నముతో నెఱవేర్పవలయును. మఱియు,—

ఆ. అన్నియంగములకు వాలి మర్విడినను
బీదగుండె నడినజోదు వోలెఁ,
జిరము మంతనంబు తిరముగా నిల్వదు,
పరులవలన భేదపడునుగాని. ౧౪౩

ఇతనిదోషము ఎఱుకపడినను, దానినుండి మాన్పి యితనితో సంధిచేసికొనుటయు కేవలము పాఁడి కాదు. ఏల యనఁగా,—

క. చెడిసినమిత్రుని వెండియు
నొడఁగూర్పఁగ జతనపడెడునుర్వీశుఁడు తా
మెడఁ గట్టుకొనును మిత్తిని,
గడపటఁ జూలొంది పెంటియెండ్రకర వోలెన్.' ౧౪౪

సింహము, 'పోనీ, వీఁడు మా కేమి సేయఁగలఁడో దానిని తెలిసికొమ్ము' అనెను. దమనకుఁ డనియెను:— 'దేవా,

క. అంగాంగిత మెఱుఁగక, యే
భంగిన్ సామర్థ్యములను బలుకఁగ వచ్చున్?

రంగ త్తరంగ సాగరు
భంగింపఁగ లేదె టిట్టిభము పటుధిమణా.' ౧౪౫

'ఆకథ యెట్లని సింహ మడుగఁగా దమనకుఁడు చెప్పెను:

కథ ౮.

దక్షిణసముద్రము దరిని లకుముకులు రెండు ఆలును, మగఁడును నివసించుచుండినవి. ప్రసవకాలము సమీపింపఁగా ఆఁడులకుముకి మగలకుముకితో 'నాథా, కానుపునకు తగిన ఏకాంతప్రదేశమును వెదకుము,' అని చెప్పెను.

పోతులకుముకి, 'ఓసి ఈచోటే కానుపునకు తగినది,' అనెను. 'సముద్రమునుండి పోటెక్కెడు చోటు గదా యిది' అని ఆలు చెప్పెను. 'ఓసి కల్యాణీ, నేనేమి చేతఁగాని వాఁడనని తలఁచితివా? నాయిఁటనుండు గ్రుడ్లను సముద్రుని తరమా అపహరించుటకు?' అని మగఁడు పలికెను. అందులకు టిట్టిభి నవ్వి 'నాథ, నీకును సముద్రునికిని ఎంత వార, కాక,—

తే. హెచ్చు కుందు వివేచింప నెవఁడు నేర్చు,
నెవఁడు యోగ్య నయోగ్యుని నెఱుఁగ నేర్చు,
శిల్పమున శాస్త్రమున వాసిఁ జెందు నెవఁడు,
వాఁడు వాఁ డిమ్ముదప్పులు చెనయునపుడు. ౧౪౬

మఱియు,—

క. తగనిపనిఁ బూనుటయును, బం
దుగులవిరోధంబు, నధికుతో స్పర్ధయునుఙ్,
మగువల నమ్ముట యును, నా
లుగు మృత్యువు వచ్చువాకిళులు ధరణీశా!' ౧౪౨

తర్వాత ఎట్టకేలకు మగనిమాటకు లోఁబడి టిట్టిభి అటనే గ్రుడ్లు పెట్టినది. ఇదంతయు వినుచుండి సముద్రుఁడు టిట్టిభుని శక్తి నెఱుంగువాఁడై ఆగ్రుడ్ల నపహరించెను. అంతట టిట్టిభి దుఃఖపీడితయై మగనితో, 'నాథా, కష్టము వచ్చినది; నాగ్రుడ్లను సముద్రుఁడు హరించినాఁడు.' అని మొఱ పెట్టెను. అందులకు టిట్టిభము 'ప్రియా, భయపడకుము,' అని చెప్పి పక్షులగుంపును వెంటఁగొని పక్షినాయకుఁడైన గరుత్మంతుని కడకుఁబోయి సకలవృత్తాంతమును గరుటాళు వారిమ్రోల చెప్పుకొనెను:—'దేవా, సముద్రుఁడు నా యింటనున్న నాకు నాతప్పిదమేమియు లేకయే కీడుచేసినాఁడు,' ఆమాటమీఁద గరుత్మంతునిచేత అతనిదొర సృష్టిస్థితిసంహారహేతువయిన భగవంతుఁడు నారాయణుఁడు విన్నవింపఁ బడినవాఁడై 'గ్రుడ్లు ఇచ్చివేయు'మని సముద్రుని కాజ్ఞాపించెను. అంతట భగవంతుని యాజ్ఞను శిరమునఁ దాల్చి సముద్రుఁడు గ్రుడ్లను టిట్టిభునికి సమర్పించెను. కావున నేను 'అంగాంగిత మొఱఁగకయే' ఇత్యాదిం జెప్పితిని.

క. తనకన్న నధికబలు మీఁ
దను బగ సాధింప నెవఁడు దలఁచు, నతని కా

వారమునకు సంతర్పణచేసెదను;' అని చెప్పినాఁడు. ఈమాట విని సంజీవకుఁడు మిక్కిలిఖేదమును పొందెను. పెండియు దమనకుఁడు 'దుఃఖపడకు; ఇప్పటికి చేయవలసిన కార్యమును చేయుము.' అనెను.

సంజీవకుఁడు క్షణము ఆలోచించి తనలో తానిట్లు తలపోసికొనెను.—'పెద్దలు చెప్పిన యీమాట మిక్కిలి సరిగా నున్నదిగదా,—

క. నారులు ధూర్తులచేతఁ బ్ర
తారిత, లవనిపుఁ డపాత్రదాత తఱచుగా,
స్వారాజు వార్ధులందుఁ
ధారాళతఁ గుటిలయు, లక్ష్మి దార్కొనుఁ గృపణున్.

ఇది దుర్జనుని చేష్ట యగునా కాదా యనువిషయము వర్తనవలన నిర్ణయింపఁ దరముగాదు. ఏలన,—

క. ప్రాపించును కుజనుఁడు దనుఁ
జేపట్టిన యాశ్రయంబుచేత సుజనతన్,
నేపాళరాజు మొగమున
నేపగు కర్దమ మెనయదె మృగమదశంకన్.' ౧౭౪

(ఆలోచించి, ప్రకాశముగా) కట్టా! ఏలయిది సంభవించినది! ఎందులకనఁగా,—

తే. ఎంత సేవించినను బతి కించుకేని
సంతసము కలుగమి కడు వింతయుంట!

వింత యిది యెంత? యెంత సేవింతు మంత
ద్వేషమే యెచ్చు నేమి యీధీవిభవము? ౧౫౫

కావున ఈసందర్భము ఊహింప నలవిగాకున్నది. ఎట్లనఁగా—

తే. ఎవ్వఁడు నిమిత్తముం జూచి యెనయుఁ గిన్క,
నది సనిన వాని కదియును నంతరించు;
నేనిహృదయం బకారణద్వేష మొందు,
వాని సంతోషపెట్ట నెవ్వానితరము? ౧౫౬

వీనికి నేనేమి యపకారము గావించితిని? అట్లడుగ నేల? నిమిత్తము లేకయు, రాజులు చెఱుపుచేయుదురు!' దమనకుఁడు పలుకును,- 'ఇదియిట్లు; వినుము,—

తే. విజ్ఞునెయ్యంపుటుపకృతి ద్వేష్యమై యగు,
అన్యసాహసాదపకృతి ప్రియంబె యగును,
నైకభావాశ్రయులచర్య యెంతవింత?
కొలువుగుట్టు గహనము యోగులకునైన. ౧౫౭

తే. దుష్టునెడల నూఱుపకృతుల్ నష్టమయ్యె,
అబుధునెడ నూఱుసూక్తులు నట్లె యయ్యె,
మాట సేయనతనికి నూఱుమాటలట్లె,
మొద్దునకు నూఱిపోయు నూఱ్బుద్ధులట్లె. ౧౫౮

మఱియు,—

క. మలయద్రుమములఁ బ్రాఁచులు,
జలములలో సారసము, లచటనె మొసళ్ళున్,

ఖలులు సుఖభోగఘాతులు,
కలుగ వవిఘ్నంబులగుసుఖంబులు జగతిన్. ౧

మఱియు,—

తే. బోది త్రాచుల కిల్లగుఁ, బున్నాగులకుఁ,
గొమ్మ కపులకు, శిరము ఖగమ్ములకును,
గందపున్మ్రాఁకున కది యొక్కటియు లేదు,
హింస్రతరములకుం దావు నీయ దేది?' ౧

సంజీవకుఁడు పలికెను.—'ఈస్వామికి నోరుతీపు మనసు విషమును అని నాకు ఎఱుఁగనయినది. ఏలయన,—

ఉ. కానఁగ దాల నెత్తుఁ గయిఁ,
గ్రమ్మఁగ నశ్రులు గౌఁగిలించు, హా
ర్దాన నిజార్ధపీఠ మిడుఁ,
బ్రశ్నలు నుత్తరముల్ ప్రియంపడన్;
లోన విసంబుఁ దేనె వెలి,
లోఁగక మాయలలోన జాణలై
యీనవనాటకక్రమము
నేగతి నేర్చిరో ధాత్రి దుర్జనుల్. ౧౬

అట్లే,—

తే. కడలి దాఁటుట కోడ, చీకటికి దివ్వె,
గాలి లేమికి వీవన, కరికి సృణియు,
నిఖిలమున కిట్లుపాయముల్ నేర్చె, ధాత
శక్తి లేక త్యజించె దుర్జనుల మతికి.' ౧౬

(సంజీవకుఁడు) వెండియు నిట్టూర్పువుచ్చి 'అయ్యయ్యో! పైరుమేపరిని నన్ను సింహము పరిమార్చుట ఏటి పని! ఏలయన,

క. ఏయిరువురకుఁ వి త్తము
నేయిరువురకుఁ బలంబు నీడుఁ జోడుఁ,
ఆయిరువురకు వివాదము
న్యాయం, బన్యాయ ము త్త మాధముల కగుఁ. ౧౬౩

(మఱల ఆలోచించి) ఎవరు నామీఁద రాజునకు కోపము తెప్పించినవారో తెలియఁజాలకున్నాను. భేదముం దిన రాజువలన నెప్పుడును భయమే. ఏలయన;—

తే. ఎవ్వరిని గూర్చి యేని పృథ్వీశుమతిని
విఱిచె నేని యమాత్యుండు, వెండి చాని
నవిసినట్టి స్ఫటికవలయుంబుఁబోలె
దొంటియు ట్లుండ నదుకంగ దొర యెవండు? ౧౬౪

మఱియు,—

తే. పిడుగునుఁ రాజతేజ, మీద్వితయ మన్న,
నతిభయంకర మగు, సందియమ్ము లేదు;
కాని, మొదలిది పడెడి నొక్కటనె యెపుడు,
రెండవది పడు నఖిలధరిత్రి మీఁద. ౧౬౫

కావున పోరిలో చచ్చుటయే మేలు. ఇపుడు అతని యాజ్ఞను అనువ ర్తించుట సరిగాదు. ఏలయనఁగా,—

క. శూరులకు రణపథంబున
దూరిన స్వారాజ్య మగును, తొడరి గెలిచినన్
జేరును భూసామ్రాజ్యము,
ఈ రెండును దుర్లభంబు లితరజనులకున్. ౧౬౭

ఇది యుద్ధమునకు సరియైన కాలము:—

క. పోరనిచో మృతి తప్పదు,
పోరిన తప్పు జని తొలఁగి పోకయుఁ గలదో,
పేరుల కదియే కాలము
పోరంగ, నని చెప్పఁబడుగ బ్రఖ్యాతమనీషుల్. ౧౬౮

వలయున,—

క. పోరనియెడ దప్పదు నే
కూరదొ తన క్షేమ మేల, గొనసాగ పోరన్
వైరియుఁ దానే యుకునప్పుడో
దొరదు నడ తప్పు జేసి ఢోరయుతో వినుమా.

క. గెలిచిన లక్ష్మిం బడసెదు,
పొలిసిన స్వర్గోపభోగములు బొందెదు, కాయం
బులు తృణ విధ్వంసంబులు,
తలఁగంగా నేల రణము దప్పరణంబున్.' ౧౭౦

ఇట్లాలోచించుకొని సంజీవకుఁడు 'మిత్రుఁడా, ఇతఁడు నన్నుఁ జంప నెంచుచుట ఎట్లు తెలిసికొనుదును ?' అనియడిగిన దమనకుఁడు చెప్పుచున్నాఁడు.. 'ఎప్పుడతఁడు చెవు

నిక్కఁబొడుచుకొని, తోఁకయెత్తి, నోరు తెఱచుకొని నిన్ను చూచునో, అప్పుడు నీవే నీపరాక్రమమును చూపు దువు. ఏలయన,——

క. బలియు నయిననుం జేజము
వెలయింపనివాని నభిభవింతురు జనముల్ ;
తలఁగుదు రగ్నికి; బసుమం
బులపైఁ బద మిడ నెవరును బొందరు వెఱపుఁ. ౧౭౦

కాని, యిది యెల్ల పరమరహస్యముగా చేయవలసి నది; రహస్యము బయలుపడెనేని నీవు ఉండవు, నేను ఉం డను.'

ఇట్లు చెప్పి దమనకుఁడు కరటకునికడకుఁ బోయెను. 'ఏమి జరిగినది ?' అని కరటకుఁ డడిగెను. 'ఇదె ఒండొరుల నుండి వేఱుబంధము నివ్వటిల్లినది.' అని దమనకుఁడు చెప్పెను. కరటకుఁడనియె.— 'ఇందు సందేహమేమి ? ఏలన,——

క. అనుఁగుఁజెలి యెవఁడు కూళకుఁ ?
గినియఁ డెవం డర్థి వచ్చి గీపెట్టినచోఁ ?
దనియు నెవఁడు ధనములచే ?
నెనయఁ డెవఁడు నేర్పు దుష్టకృత్యంబులకుఁ ? ౧౭౧

మఱియు,——

క. ఖలులు తమపెంపుకై భూ
వలయేశు నొనర్తురు దుష్టవర్తనుఁ గాఁగఁ,

ఖలసంసర్గం బేచే
టోలయింపదు యాశ్రయాళుఁ డుపమానముగాఁ.'

తర్వాత దమనకుఁడు పింగళకుని కడకుంబోయి 'స్వామీ, ఆపాపాత్ముఁడు వచ్చినాఁడు; ఏలినవారు సిద్ధపడి యుండవలయును;' అని చెప్పి మున్ను చెప్పినరూపున నుండఁజేసెను. సంజీవకుఁడును వచ్చి, ఆతీరున సింహము ఆకారము మాఱియుండుటం గాంచి తనకు తగినట్లు పరాక్రమించెను. ఆరెంటిపోరిలో సంజీవకుఁడు సింహముచేత మడిసెను. అంతట సేవకుఁడయిన సంజీవకుని జంపి పింగళకుఁడు దుఃఖాక్రాంతుఁడుగా నుండి ఇట్లు వక్కాణించెను. 'ఏల నేను క్రూరకృత్యమును చేసితిని! ఎట్లన,—

క. పరు లనుభవింత్రు రాజ్యము,
నరపతి కేవలము భాజనం బఘమునకుఁ;
కరిఁ గూల్చినఘము హరికిఁ,
గరిపోల భుజియించు వేడుకలు నక్కలకుఁ. ౧౭౩

మఱియు,—

తే. గుణి భటుఁడు, కొంతభువియును గుణియు, రెంట
భటుఁడు పోయినఁ గల్గును బతికి మిత్తి,
పోవు భూఖండమును వెండి పొరయవచ్చుఁ,
బ్రాజ్ఞులగు భటులనిన దుర్లభులు జగతి. ౧౭౪

దమనకుఁ డనియె;- 'స్వామీ యిదేమీ క్రొత్త

న్యాయముగానున్నది. ఏదనఁగా, శత్రువును జంపి వగచుట.
ఇట్లు చెప్పియున్నారు:—

తే. తండ్రియేని, సహాజుఁడేని, తనయుఁడేని,
సుహృదుఁడేని, తనుంజంపఁ జొత్తెరేని,
తనదు శ్రేయంబు నిలుపుకోఁ దలఁపుగలిగి
వారిఁ బరిమార్పవలయు భూవరుఁడు వేగ. ౧౭౫

మఱియు,—

తే. ప్రభువు ధర్మార్థకామతత్త్వంబు లెఱిఁగి
కేవలకృపాప్రవణుఁ డైనఁ జేవ యొడలు;
చేతిలోనియన్నమును భుజింపఁ గూడ
క్షముఁడు గాఁ డిలఁ గేవలక్షముఁడు నరుఁడు. ౧౭౬

మఱియు,—

తే. శత్రుమిత్త్రులయెడలను సమము గాఁగ
మునివరులకన్న క్షమ గొప్పభూషణంబు,
ధర్మసేతువు నవియించు దండ్యులయెడ
దొరల కనిన నదే మహాదూషణంబు. ౧౭౭

తే. రాజ్యలోభంబు పూని, గర్వంబు మీఱి,
స్వామిపదమును గోరెడు బాలిశులకుఁ
బాచితం బిది యొక్కటే పరఁగు భువిని,
బాడు ప్రాణానిలంబుల వీడుకొనుట. ౧౭౮

మఱియు,—

తే. తన్మాత్మపతిని ఘృణిఁ, సర్వభక్షకుని విప్రు,
పరవడనియాలి, దుష్టస్వభావు ననుఁగుఁ,
బగ గొనినభృత్యునిఁ, బ్రమాదపడునియోగి,
నేడుగురను, గృతఘ్నుని వీడవలయు. ౧౭౯

విశేషముగా,—

తే. ఋతియు నన్నృతముఁ, బరుషయు హృద్యవచన,
హింస్రయు దయాళువును, లుబ్ధ యీవి గలది
అవిరతవ్యయ యవిరతాత్యాయతియును,
పణ్యసఖివోలె నృపనీతి బహుళరీతి. ౧౮౦

ఇట్లు దమనకుఁడు సమాధానపెట్టఁగా పింగళకుఁడు స్వస్థమానసుఁడై గద్దియపై కూర్చుండెను. దమనకుఁడు, 'మహారాజు సర్వోత్కృష్టుఁడుగా నుండునుగాక; సకల లోకములకును మంగళముగుఁగాక' అని పలికి సుఖముగా కూర్చుండెను.

విష్ణుశర్మ, 'రాజపుత్రులారా, మీరిపుడు మిత్రభేదమును వింటిరి' అని హెచ్చరించెను. 'మీయనుగ్రహమువలన విని మేము సుఖము పొందినారము.' అని రాజపుత్రులు చెప్పిరి. విష్ణుశర్మయనియె- 'అయినను ఇదియు నగుఁగాక.

ఉ. మీరిపువేశ్మపాళిని స
మిద్ధనుహృద్భిద రూపుమాఘ్నుతన్ ;
సారెకు సారెకున్ ఖలులు
సంక్షయమొందుతఁ గాలచోదనన్ ;

సుహృద్భేదము

కోరుత సర్వభోగములు
గేహముల న్విలసిల్ల మీ ప్రజల్ ;
ఈరమణీయసంకథల
కెంతయు బాలురు నుత్సహించుతన్. ౧౮౧

సుహృద్భేదము సమాప్తము.

విగ్రహము

మరల కథ యారంభించుతఱిని రాజకుమారులు 'అయ్యా, మేము రాజకుమారులముగాన విగ్రహతంత్రము విన గోరుచున్నాము' అనిరి. 'మీకు ఇచ్ఛయున్నదిగాన చెప్పెదను. విగ్రహమును వినుఁడు; అందు ఇది మొదలిశ్లోకము.—

క. నెమళులకు హంసములతో
సమకొన విగ్రహము తొల్లి, సమవిక్రమతన్
సమయించె హంసములఁ గా
కము లిలు సొత్తెంచి నమ్మకముగఁ గొలుచుచున్.' ౧

'ఆకథ యెట్లో చెప్పు'మని రాజకుమారు లడిగిరి. విష్ణుశర్మ చెప్పందొడంగెను:—

'కర్పూరద్వీపమందు పద్మకేళి యని సరస్సు కలదు. అందు హిరణ్యగర్భుఁడను రాయంచ వసించుచుండెను. దానిని నీటి పక్షులన్నియు చేరి పక్షిరాజ్యమునకు పట్టాభిషేకము చేసినవి. ఏలయన,—

ఆ. శాస్త్రసమ్మతముగఁ జదురుగా నడిపింపఁ
బ్రభుఁడు లేఁడ యేని, ప్రజ రయమున

ఆరక్షాటి లేక వారాశి మధ్యలో
నౌక వోలె సర్వనాశ మొందు. ౨

మఱియు,—

ఆ. ప్రజను తేఁడు గాచుఁ, బ్రజయు తేనిం బెంచుఁ,
బెంపుకన్నఁ గాపె పెద్ద సుమ్ము ;
కాపు లేనిపట్ల కలదియు లేనిదే,
లేని దెట్లు పెంచు తేనిఁ జెపుమ. 3

ఒకప్పుడు ఆరాజహంస విశాలమైన తామరపూ మంచముపై సుఖముగా కూర్చుండి యుండెను. పరివారము చుట్టురా నిలిచియుండెను. అంతట, ఏదేశమునుండియో వచ్చి దీర్ఘముఖుఁడనెడు కొంగ నమస్కరించి కూర్చుండెను. 'దీర్ఘముఖుఁడా, దేశాంతరమునుండి వచ్చితివే, వృత్తాంతము చెప్పుము;' అని రాజడిగెను.

దీర్ఘముఖుఁడు చెప్పుచున్నాఁడు:- 'స్వామీ, గొప్ప వృత్తాంతము కలదు; దానిని చెప్పుటకే నేను వడిగా వచ్చితిని. వినుఁడు:- నేరేటిదీవియందు వింజమని కొండగలదు. అందు చిత్రవర్ణుఁడను పక్షులదొర నెమలి వసించుచున్నాఁడు. అతనిసేవకులు కాలినయడవిలో సంచరించుచున్న నన్నుఁజూచి, 'నీవెవరవు ? ఎటనుండి వచ్చితివి ?' అనియడిగిరి. అంతట, 'కర్పూరద్వీపపుఁజక్రవర్తి హిరణ్యగర్భుఁడను రాజహంసయొక్క సేవకుఁడను నేను. కుతూహలముచే దేశాంతరములు చూడవచ్చినాఁడను,' అని

నేను చెప్పితిని. ఆమాటలు విని ఆపక్షులు 'ఈరెండుదేశ ములలోను ఏది శ్రేష్ఠము? దేనిరాజు శ్రేష్ఠుఁడు?' అని యడిగినవి. 'ఇసీ, ఏమి ఇట్లడిగెదరు? వార విస్తారము; ఎట్లనః- కర్పూరఘ దీవి రెండవస్వర్గము; హిరణ్యగర్భుఁడు రెండవ దేవేంద్రుఁడు. ఈయెడారిలోఉండి మీ రేమిచేసెదరు? మాదేశమునకు రండి.' అని నేను వచించితిని. అంతట నామాట విని ఆపక్షులన్నియు కోపించినవి. అట్లును చెప్పియున్నారు;—

క. పామును బా లిడి పెంచిన
నే మగు? విస మేచు, మఱి యమృతము వెరుఁగునే?
క్షేమంకరోక్తి సెప్పినఁ
దామస మగుఁ గాని శాంతి దాఁకునె మూర్ఖు? ర

మఱియొకటి;—

క. ఉపదేశింపంగాఁ దగు
విపశ్చితుని కైనఁ, దగదు విపరీతునికిన్;
ఉపదేశించి ఖగంబులు
కపులకుఁ, దమతావు విడి వగం జనలేదా?' గి

'అదియెట్లని రాజడిగెను.—దీర్ఘముఖుఁ డిట్లు వక్కాణించెను;—

కథ ౧.

'నర్మదానది యొడ్డున గొప్పబూరుగుచెట్టు కలదు. అందు గూండ్లుకట్టుకొని పక్షులు వసించుచుండినవి. ఒక

ప్పుడు వర్షాకాలములో నీలమేఘములు ఆకాశము నావరించి గొప్పజడివాన గురిసెను. అంతట చలికి వణఁకుచు చెట్టుక్రింద నున్నట్టి క్రోఁతులంగని పక్షులు దయాపూర్వకముగా 'ఓహో! క్రోఁతులారా, వినుండు,—

ఆ. ముక్కుమాత్రముననె పోఁచలఁ గొని తెచ్చి,
గూండ్ల నేము కట్టుకొంటి మయ్య!
కాళ్లు సేతు లుండి, వ్రేళ్లు గోళ్లును గల్గి,
యీాడిగిలెద రేల యీార లిట్లు?' ౬

దానిని విని క్రోఁతులు కోపావిష్టములై 'ఓహో! గాలిలేనిగూండ్లలో సుఖముగానున్న యీపక్షులు మనలను హేళనము చేయుచున్నవి! కానీ, వాన వెలియనీ.' అని యాలోచించుకొన్నవి. తర్వాత ఒకక్రోఁతి యిట్లనియె,-

ఆ. 'సూచిముఖములార, నీచవృత్తములార,
ప్రాజ్ఞమానులార, పలువలార,
మేము గృహము కట్ట నేము నేరము గాని,
కూల్చ నైన మేము కోవిదులము.' ౭

తర్వాత వాన వెలిసినంతట ఆక్రోఁతులు చెట్టెక్కి గూండ్ల నన్నిటిని పాడుచేసినవి. పక్షులగుడ్లను నేలకు దొర్లించినవి. కావున నేను 'ఉపదేశింపంగాఁదగు' ఇత్యాదికముం జెప్పితిని.'

'తర్వాత ఆనెమళ్లు ఏమిచేసినవి?' అని రాజడిగెను.

‘ఎవరు ఈరాజహంసను రాజును చేసినవారు ?’ అని యవి కోపమున నడిగినవి. అందులకు నేను కోపము వచ్చి ‘మీా నెమలిని ఎవఁడు రాజుంజేసెను ?’ అని యడిగితిని. ఆ మాటను విని అవియన్నియు నన్ను చంపవచ్చినవి. అంతట నేనును నాశౌర్యమును రుచి చూపితిని. ఏలయన,—

ఆ. మగల కొండు వేళ *నగఁగా నెసఁగు నోర్పు
మడఁతుకలకు లజ్జమాడ్కి మిగుల,
పరిభవమున కెదురు భాసిల్లు శౌర్యంబు,
మారు కేళి ధార్ష్ట్యమహిమవోలె.’ ౮

రాజు నవ్వి యిట్లనియె:—

క. ‘పరిపంథులకుం దనకుం
బరఁగుబలాబలము లెవఁడు పరికించియునం
తర మెఱుఁగకుండు నాతఁడు
పరిభవముం దప్ప కొందుఁ బరిపంథులచేన్. ౯

మఱియు,—

క. పులితో ల్తొడిగెడు పేరిమిఁ
బొలమున నిత్యంబు సస్యముల్ మేసి, తుదిన్
దెలివి తలఁగి, ఖర మోండ్రలు
సలిపి, కడఁది మోఁదు లొంది, సమయుఁడె మిత్రా!’ ౧౦

*నగ=భూషణము.

'అది యెట్లో చెప్పు'మని కోరంగ యడుగ, రాజు వచించెను:—

కథ ౨.

'హస్తినాపురమందు విలాసుఁడని చాకలియుండెను. వానిగాడిద అమితముగా మోచిమోచి సత్తువపోయి చావుదశకు వచ్చినది. అంత నాచాకలి ఆగాడిదను పులితోలుఁ గప్పి కాటివెంబడి పైరుపొలములో నిలిపెను. అంతట దానిని దూరమునుండి కని పొలముకాఁపులు పులి యనుకొని వడిగా పాఱిపోవుచుండిరి. గాడిద పైరుమేసి దినదినమునకు ఒడలెల్ల బలిసినదాయెను. ఇట్లు జరుగుచుండఁగా ఒకప్పుడు పొలముకాఁపు ఒకఁడు బూడిదవన్నె కంబళముతోఁ జేసిన కవచము దాల్చి, విల్లును అమ్ములను సిద్ధము చేసికొని ఏకాంతమున నుండెను. వానిని దూరముననే కాంచి గాడిద ఓండ్రపెట్టుచు వానికేసి పరుగెత్తినది. అది గాడిదయని పొలముకాఁపు తెలిసికొని ఆటగానే దానిని చంపెను.—కావున 'పులితోలు' ఇత్యాదికమును నేను వచించితిని.'

దీర్ఘముఖుఁడు చెప్పుచున్నాఁడు;—'ఓరి పాపీ, పాడుకొంగా, మాభూమిలో తిరుగుచు మాయేలినవారిని దూషించెదవా? దానిని మేము ఇపుడు క్షమింపము,' అని పలికి, ఆపక్షులన్నియు నన్ను ముక్కులతో పొడిచి కోపమున వచించినవి. 'చూడరా మూర్ఖుఁడా, ఆహంస, నీదొర,

ఎల్ల విధములను చెుత్తనివాఁడు. వానికి ఏలుటకు యోగ్య
తయే లేదు. ఏలయన, కేవలమ్మృదువు చేతిలోని ధనమును
కూడ కాపాడుకోనేరఁడు. అట్టివాఁడు పుడమి నేలుట
యెక్కడిది? వానికి దొరతన మెక్కడిది? మఱి నీవో
నూతిలోనికప్పకు సముఁడవు. కావున వానిని కొలువు
మని మాకు నేర్పవచ్చితివి. విను;—

ఆ. పండు, కాయ, నీడ, యుండు మహావృక్ష
మండ గొనఁగవలయు నరసి బుధుఁడు;
దొరకదేని పండు దుర్దైవవశమున
నీడఁ దొలఁచునట్టి ప్రోడ యెవఁడు? ౧౧

మఱియు,—

క. అండగొనరాదు నీచుల,
నండగొనంగాఁ దగును మహాత్ముల నెందుకా;
శౌండిని కైఁగొని తెచ్చిన
నందురు పా లయిన మద్య మనియే లోకుల్. ౧౨

మఱియు,—

ఆ. కూడి నిలువ రాదు, కూడి నడువ రాదు,
క్షణమయినను దుష్టజనులతోడ;
దుష్టసంగమంబు తోడ్తెచ్చును మిత్తి,
సాధుసంగ మమృతసారఘుటిక. ౧౩

మఱియు,—

తే. ఎంతటిగుణోత్కరంబైన నుంత యగును
హీనగుణు నాశ్రయించిన మానవునకు,
అధికరణమున నాధేయ మణఁగుఁ గాదె,
చూడమే యద్దమున నేన్గు సూక్ష్మమగుట ? ౧౪

తే. పేరు చెప్పినమాత్రఁ జేకూరు సిద్ధి,
యధిపుఁడు మహాసమర్థుఁ డై యలరునేని,
శశధరునిపేరు సెప్పి శశములు వనిని
జెలఁగవే సుఖముగ నిష్టసిద్ధిపొంది?' ౧౫

'అదియె'ట్లని నేనడుగఁగా పక్షులు చెప్పినవి:—

కథ 3.

'ఒకానొకప్పుడు వర్షాకాలములో సయితము వాన కురియనందున దప్పికి తాళలేక ఏనుఁగుపిండు పరికాని తో నిట్లు చెప్పఁగొనెను: 'దొరా, మాకు జీవనోపాయ మేమి ? క్షుద్రజంతువులకుఁ గూడ స్నానమునకు చోటు లేదు. మేము స్నానము లేనందున గ్రుడ్డివారముం బోలె నున్నాము. ఎటకుఁ బోదుము ? ఏమి సేయుదుము ? ' అం తట ఏనుఁగుదొర ఒకపాటి దూరముపోయి నిర్మలమయిన చెఱువును చూపినది. దాని దరిని నివసించియున్న కుం దేళ్లు ఏనుఁగుగుంపుయొక్క కాళ్ల దెబ్బలకు నలినలియైనవి. అంతట శిలీముఖమనుపేరి కుందేలు ఇట్లు ఆలోచించినది: 'ఈయేనుఁగుపిండు దప్పికి కలఁగి ప్రతిదినమును ఇటకు వచ్చెడిని. అందుచేత మనకులమే నశించును.' అందులకు

విజయుఁడను ముదికుందేలు 'ఖేదపడకుఁడు, నేను ఇందులకు ప్రతిక్రియ చేసెదను:' అని ప్రతిజ్ఞ చేసి తరలెను. పోవుచు ఆకుందేలు దారిలో ఆలోచించెను: 'ఏనుఁగు పిండు కడ నిలిచి నేనేమి సేయఁగలను? ఏలన ;—

ఆ. దంతి నిమురుచునె వధం బొనరించును,
పాము మూర్కొనుచునె ప్రాణముఁ గొను,
రాజు ప్రోచుచునె శిరంబును దివియించు,
తులువ కడునగుచునె పొలియఁ జేయు. ౧౬

మఱి నేను కొండకొమ్మున నెక్కి పరికానితో పలికెదను.' అట్లే చేయఁగా పరికాఁడు, 'ఎవరవు నీవు? ఎటనుండి వచ్చితివి?' అని యడిగెను. కుందేలు 'నేను దూతను; చంద్రభగవానుఁడు పంపఁగా వచ్చితిని' అనెను. 'వచ్చినపని చెప్పు'మని పరికాఁ డడిగెను. విజయుఁడు చెప్పుచున్నాఁడు :—

ఆ. 'కత్తు లెత్తి పొడువ గమకించుచున్నను,
దూత పలుకఁ డొందురీతిగాను,
ఎప్పుడును నవధ్యుఁడే యాట, నాతండు
తథ్యమే వచించు ధర్మయుక్తి. ౧౭

కాన నేను నాదొరయగు చంద్రునియాజ్ఞచేత చెప్పుచున్నాను. వినుము,—'చంద్రసరస్సునకు కాపున్నట్టి యీకుందేళ్లను నీవు వెడలఁగొట్టితివి; అదిమంచిపని గాదు.

ఏలయున, వానిని నేను కాపాడుచున్నాను. అందుననే నాకు శశి యనిపేరు.' రాయబారి యిట్లు పలుకఁగా, పరికాఁడు వెఱపున నిట్లనియె:-'ఇది నేను తెలియక చేసితిని. ఇఁక మరల నిటకు రాను.' దూతచెప్పెను;-'నుఁతి ఈ చెఱువులో కోపముచేత కంపించుచున్న చంద్రభగవానులను ప్రణమిల్లి అనుగ్రహింపఁ జేసికొని పొమ్ము.' తర్వాత ఆ కుందేలు పరికానిని రాత్రి తోడ్కొనివచ్చి నీటిలో చలించుచున్న చంద్రప్రతిబింబమును చూపి నమస్కారము చేయించి, 'స్వామీ, ఈతఁడు తెలియక చేసిన తప్పిదమును క్షమింపుఁడు.' అనివచించి పరికానిని పంపివైచెను. కావున నేను 'పేరు చెప్పినమాత్ర' నిత్యాగికముం జెప్పితిని.'

అంతట నేను చెప్పిన దేమనఁగా-'ఆమాయేలికయే మహాప్రతాపము గలవాఁడు; అతిసమర్థుఁడు. ఈమూఁడు లోకములను ఏలుటకు అతఁడే తగినవాఁడు.' అంతట నన్ను ఆపక్షులు కట్టి 'మాదేశములో నీవెట్లు సంచరించెదవు?' అని పలికి వారి రాజు చిత్రవర్ణుని కడకుం గొనిపోయినవి. రాజుమ్రోల ఆపక్షులు ప్రణమిల్లి నన్నుఁగూర్చి యిట్లు చెప్పినవి:-'ప్రభూ, చిత్తగింపవలయును. ఈ చెడుకొంగ మనదేశములో తిరుగుచుండియు ఏలినవారిని నిందించుచున్నది.' 'ఎవరు వీఁడు? ఎటనుండి వచ్చినాఁడు?' అని రా జడిగెను. 'వీఁడు హిరణ్యగర్భుఁడను రాయంచకు సేవ

కుఁడు ; కప్పూరపు దీవినుండి వచ్చినాఁడు.' అని వారు చెప్పిరి. అంత మంత్రిగద్ద 'అచట ముఖ్యమంత్రి యెవఁడు?' అని నన్నడిగెను. 'సర్వశాస్త్రపారీణుఁడు సర్వజ్ఞుఁడను పేరి జక్కవ' అని నేనుచెప్పితిని. 'తగును; ఈతఁడు మీరాజు నకు స్వదేశమువాఁడు గదా.' అని గద్ద చెప్పెను. ఏల యన,——

సీ. 'తననాటివాఁ, శుద్ధకులు, శుద్ధాచారు,
సుపథాశువిని, ధీరు, సుచితవృత్తు,
శాస్త్రజ్ఞు, సప్తవ్యసనములం దొకటైన
లేనివానిఁ, బ్రసిద్ధుఁ డైనవాని,
వ్యభిచారదోషవివర్జితు, వ్యవహార
ధర్మజ్ఞు నర్థశాస్త్రప్రవీణు,
మూలమంత్రులవంశమున జనించినవాని,
సకలార్థపాళి సంసాధనరతు,
తే. తనకు మంత్రివరునిఁ గాఁగ ధరణివిభుఁడు
సేసికొనఁ, దనప్రజలకు సేమ మొదవి,
తనకు నహింభయ మణఁగి, శాత్రవకులములు
వెరగుపడ, నింద్రభోగముల వెలయుచుండు.' ౧౮

ఇంతలో చిలుక యిట్లనియె:-'స్వామీ, కప్పూరపు దీవిలోనగునవి చిన్నదీవులు; జంబూద్వీపములో చేరినవే. వానిమీఁదఁగూడ ఏలినవారికి దొరతనము గలదు.' అంతట రాజు 'అవును అట్లే.' అనిపలికెను. ఏలయన,——

క. కై వున నున్నాతఁడునుం,
బాపఁడు, ధనగర్వితుఁడుఁ, బ్రమాదియు,నృపుఁడు,
జేపడనిదాని వలతురు,
చేపడి మొడి దానిమాట చెప్పవలయునే? ౧౯

'మాటమాత్రానవే దొరతనము కలుగునెడల, ఆ పక్షమందు, మాదొర హిరణ్యగర్భునికి జంబూద్వీపము మీఁదకూడ దొరతనము కలదు.' అని నేను వచించితిని. 'ఇందులకునిర్ణయమెట్లు?' అని చిలుక యడిగినది. 'యుద్ధమునవే' అని నేనుపలికితిని. రాజు నవ్వుచు 'ఓయి, పోయి నీదొరను సిద్ధపఱపుము.' అనెను. 'మీదూతను కూడ నంపుఁడు' అని నేనంటిని. రా జిట్లనియె:-'దూతగా ఎవనిని పంపుదము? ఏలయన, ఎట్టివాఁడు దూతగా పంపఁదగిన వాఁడనఁగా ;—

ఆ. భక్తుఁ, డవ్యసనియుఁ, బరమర్మవేదియు,
క్షమియు, దంట, శుచి, ప్రగల్భుఁ డైన
బ్రాహ్మణుండు, గుణియుఁ, బ్రతిభానవంతుండు
దూత్యకర్మమునకు దొడ్డవాఁడు.' ౨౦

గద్దయిట్లనియె ;-'ఉన్నారు దూత లనేకులు ; అయినను బ్రాహ్మణునే దూతఁగాఁ బంపవలయును. ఏలయన;-

తే. విప్రుఁడు ప్రసాద మొనరించు విభుని కొందు,
సంపదలఁ దనకొఱకు వాంఛింపఁ డెపుడు,

ఈశ్వరునితోడ సంగాత మొనసియున్న
కాలకూటంబు కోల్పోదు కాళిమంబు.' ౨౧

'అటయిన చిలుకయే చనునుగాక; చిలుకా, నీవే యాతనితోఁ గూడ నేఁగి మాయిష్టమును చెప్పిరమ్ము.' అని రాజు ఆజ్ఞాపించెను. చిలుక యిట్లనియె.--'ఏలినవారి యాజ్ఞప్రకారము చేసెదను. కాని యీకొంగ దుర్మార్గుఁడు; దుర్మార్గునితో నెప్పుడును నేను పోను. పెద్దలు అట్లు చెప్పియున్నారు.—

క. ఖలుఁడు చెడునడత నడచిన,
ఫలము తదీయంబు సాధుబాధాకరమౌ;
జలధికి బంధన మయ్యెఁ
బలాళి సీతను హరించి పఱతెంచుటచేఁ. ౨౨

మఱియు,—

ఆ. కూడనిలువరాదు, కూడఁబోవఁగరాదు,
ఖలునితోడ నెపుడుఁ గలలనైన;
కాకితోడ నుండి కాంచె మిత్తిని హంస,
వెలిచెపిట్ట కూడ వెడలిచచ్చె.' ౨౩

'ఆకథయెట్లు?' అని రా జడిగెను. చిలుక పలికెను;—

కథ ౮.

'ఉజ్జయినికి పోవుమడి యెడారిదారిలో గొప్ప రావిచెట్టు ఉన్నది. దానిపయి హంసయు కాకియు కాఁపురముండినవి.

ఒకప్పుడు వేసవికాలములో బాటసారియొకఁడు బడలి ఆచెట్టుక్రింద విల్లు నమ్ములు నుంచి నిద్రించెను. తర్వాత క్షణములో వానిమొగము మీఁదనుండి నీడ తొలఁగి పోయెను. అంతట వానిమొగముపై ఎండ పర్వియుండఁగా చూచి కనికరించి చెట్టుమీఁది హంస తెక్కలు విప్పి నీడకలుగఁజేసెను. ఆతఁడు చక్కఁగా నిద్రించి ఆ సుఖముచేత నోరు తెఱచి ఆవులించెను. అంతట ఒరుల సుఖమును చూడనొల్లనిదైన కాకి తనస్వాభావిక దౌష్ట్యముచేత అతనినోట రెట్టవైచి ఎగిరిపోయెను. అంతనాతఁడు లేచి పైనిచూడఁగా హంస యగపడుడు దానిని కోల నేసి చంపెను. ఏలయన,—

క. ఖలసంసర్గము వదలుము,
కొలువుము కడు సాధుజనులగోష్ఠిని బ్రీతిన్ ;
సలుపుము పుణ్యం బనిశము,
తలఁపుము వస్తులయనిత్యతన్ హృదయమునన్. ౨౮

మహారాజ, వర్తకపక్షికథనుంగూడ చెప్పెదను,—

కథ ౫.

ఒకప్పుడు పక్షులన్నియు గరుత్మంతునికి జాతర చేయుటకై సముద్రముదరికి తరలినవి. అందు కాకితోఁగూడ వెలిచెపిట్ట పోవుచుండినది. దారిలో గొల్లవాఁ డొకఁడు పోవుచుండఁగా వానినెత్తిమీఁది పెరుఁగుకుండ

లోని పెరుఁగును కాకి మాటిమాటికి ద్రాగుచుండినది. అంతటవాఁడు పెరుఁగుకుండ నేలఁబెట్టి మీఁదచూడఁగా కాకియు వెలిచెయు నగపడినవి. వానికి బెదరి కాకి ఎగిరి పోయినది. తనయందు తప్పులేమిచేతను, మెల్లఁగా పోవు స్వభావము కలదిగావునను వెలిచె వానికి దొరకి చంపఁబడెను. కావున నేను 'కూడనిలువరాదు' ఇత్యాదికముం జెప్పితిని!

అంతట నే నిట్లంటిని.—'అన్నా చిలుకా, ఏలయిట్లు పలికెదవు? నాకు శ్రీమంతులు ఏలినవా రెట్లో నీవును అట్లే' శుకముచెప్పినది.—'అగుఁగాక. అయినను;'

క. ఖలు లెలనవ్వులతోఁ బ్రియ
ములె సెప్పినట్టివియును బుట్టించు వెఱన్,
విలసిల్లుచు నుత్పాతం
బులు గ నకాలభవ పుష్పములునుం బోలెన్. ౨౫

నీవు దుర్జనుఁడవని నీమాటలధోరణిచేత ప్రత్యక్ష మయినది. ఎట్లన, ఈరాజుల కిరువురకు పోరు పొసఁగినం దులకు నీమాటయే మూలకారణము. చూడు:—

క. తనయెదురనె దోషముచే
సినను మూర్ఖుండు సాంత్వమునఁ గన దనియున్;
వినవె సజారను, నిజ భా
ర్యను నాదల మోఁచె మున్ను రథకారుఁ డనన్.

'ఆకథ యెట్లని రాజడుగ, చిలుక చెప్పుచున్నది :—

కథ ౬.

'శ్రీనగరమందు మందమతియని వడ్రంగియుండెను. వానికి తనభార్య చెడిప యని తెలిసినది, కాని మిండనితోఁ గలసియుండఁగా తనకంటితో చూడలేదు. అందువలన వడ్రంగి పొరుగూరికి పోయెదనని చెప్పి తరలి కొంచెము దూరముపోయి మరలవచ్చి తనయింట మంచముక్రిందఁ దూఱి దాఁగియుండెను. మఱి యాచెడిప మగఁడు గ్రామాంతరము పోయెనని నమ్మి జారుని సంజప్రొద్దున పిలిచి తెచ్చినది. తర్వాత వానితోఁగూడ మంచముపై యథేష్టముగా క్రీడించుచుండెను. మంచముక్రింద కొంచెము ఒడలితాఁకువలన తనపతియే యని తెలిసికొని దిగులు పడెను. అంతట జారుఁడు 'ఏల నాతో పెల్లుగా క్రీడింపవు? దిగులొందిన ట్లగపడుచున్నావు?' అని యడిగెను. చెడిప యిట్లనియె. 'నా ప్రాణేశ్వరుఁడున్నాఁడే ఆయన నేఁడు గ్రామాఁతరము పోయినాఁడు; దానంజేసి యీయూరు సకల జనులతో నిండియున్నను నాకు అడవిగాఁ గనఁబడుచున్నది. అపరస్థలమందు ఆయన యెట్లున్నాఁడో? ఏమి భుజించినాఁడో? ఎట్లునిద్రించినాడో? అని నాగుండె పగిలిపోవుచున్నది.' 'అటయిన, నీతో జగడమాడుచు నిన్ను అంకుటాలని పలుకు వడ్రంగిమీఁద నీకు ఇంతప్రేమ

డియా!' అని మిండగాఁడు అడిగెను. అందులకు అది యిట్లని యె.—'పోరా ! కఠినుఁడా, ఏమనెదవు ? విను.—

క. వరుఁడు బెడిదముగఁ దిట్టిన,
గరకర నిప్పుకలు గ్రక్కుకనులఁ గనిన, సా
దరయు, ప్రసన్నముఖియు, యే
వరసతి యది యతనిధర్మభాగిని చుమ్మీ. ౨౭

మఱియు,—

తే. పురమునం దున్న, వనినున్నఁ, బుణ్యుఁ డైనఁ,
బాపుఁ డైనను, భర్త యెవ్వ తెకుఁ దనియు
ఆసతికి నగుఁ బ్రాణనాయకునితోడ
నూర్ధ్వతమభువనములు మహోదయములు. ౨౮

మఱియు,—

ఆ. భర్తయే సతులకుఁ బరమభూషణము సూ,
భూషణములు గావు భూషణములు ;
అతఁడు లేనియట్టి హరిణాయతాక్షులు
శోభనలె యగుదు రశోభనలుగ. ౨౯

నీవు మిండఁడవు. నిన్ను బుద్ధిచాపల్యము చేత-పువ్వులను తాంబూలమును ఎట్లో అట్లే-ఎప్పుడేని పొందుచున్నాను. ఆయన నాయొడయఁడు, నన్ను అమ్ముటకును, వేల్పులకును బ్రాహ్మణులకును ఇచ్చుటకును శక్తుఁడు. వేయేల ?

ఆ. బ్రదికియున్న నతఁడు బ్రదికి యుండెద నేను,
మృతుఁ డయిన నతండు మృతనునేను,
మృతుని నతని ననుగమించుటయే నాకు
గడఁదినిశ్చయంబు గా నెఱుంగు. ౩౦

ఏలయన,—

ఆ మనుజదేహంబునందు రోమంబు లెవ్వి
మూఁడుకోటులు నరకోటి మొనయుచుండు,
భర్తతో సొదఁ గాలినపడఁతి యన్ని
వత్సరము లుండు నతనితో స్వర్గమందు. ౩౧

మఱియు,—

ఆ. బిలమునుండి వెలికి బలిమి వ్యాళగ్రాహి
పాముఁ దివుచుభంగిఁ బతిఁగొనిచని
సహగమన మొనర్చు సాధ్వి యాతనితోడ
నాకమున సుఖంబు లనుభవించు. ౩౨

మఱియు,—

క. మృతుఁ బ్రియు క్షితిపై నెవ్వతె
కుతుకంబునఁ గౌఁగిలించుకొని దరికొనునో,
శతలక్షదోష యయ్యును
బతితో నాసాధ్వి స్వర్గభాగిని యగుఁబో. ౩౩

ఏలయన,—

తే. అయ్యె గాని తదనుమతి నన్న గాని
యేపురుషునికిఁ దన్నిత్తు రాపురుషుని

బ్రదికియుండిన యపుడు కొల్వంగవలయు
సంస్థితు నతని లంఘనసల్పరాదు.' 38

ఇదంతయు విని పద్రంగి, 'నేను కృతార్థుఁడను; ఏలన, నాకు ఇట్టిభార్య ప్రేమగలదియు, ప్రియము పల్కునదియు కలదు;' అని మనస్సులో నెంచుకొని ఆమంచమును, ఆస్త్రీపురుషులతోఁగూడ నెత్తికెత్తుకొని చాలసేపు నాట్యమాడెను. కావున 'తనయెదురనె దోషముచేసినను' ఇత్యాదికముం జెప్పితిని.

అంతట ఆరాజునన్ను ఆచారము ప్రకారము సత్కరించి పంపినాఁడు. చిలుకయు నావెనుక వచ్చుచున్నది. దీనినెల్ల నారసి ఏమిచేయవలయును.'

జక్కవ నవ్వి యిట్లనియె;-'స్వామీ, కొంగ దేశాంతరము పోయి తనశక్తికొలఁది రాచకార్యమును సాధించినది. కాని ఇదిమూర్ఖుల స్వభావము; ఏలయన,—

క. పోరిని నూత్నైనను నిడి
వారణనేసికొనుట గుణి ప్రాజ్ఞుల కెందుఁ,
గోరి యకారణమునను
బోరఁ గడంగుట గుణితగు మూర్ఖుల కెందుఁ.' 39

రాజనియె;-'ఏటికీనింద? ఇప్పుడు చేయవలసినదేమో దాని నాలోచింపవలయును.' జక్కవ పలికినది- 'స్వామీ, ఏకాంతమందు చెప్పెదను; ఏలయన,—

తే. వర్ణ మాకారమును బ్రతిధ్వానములును
నేత్రవక్త్ర వికారముల్ గాత్రచేష్ట
వీనిచే ధీరు లూహింత్రు లోనితలఁపు,
గాన మంత్రణమునకు నేకతమ వలయు.' 36

అంతట రాజును మంత్రియు నటనే యుండిరి. ఇతరులు ఆవలికి పోయిరి. జక్కవ చెప్పినది.—'దేవా, నా కిట్లు తోచుచున్నది;—మనయుద్యోగస్థుఁడే ఎవఁడో ప్రేరింపఁగా కొంగ ఈపని చేసినది. ఏలయనఁగా,—

తే. వైద్యునకు నెల్లెడలను జీవనము రోగి,
వ్యసనిపతి జీవనంబు సేవాపరులకు,
కోవిదుల కెందు మూర్ఖుండు జీవనంబు,
సత్కులుఁడు జీవనంబగు సజ్జనులకు.' 37

రాజనిరె,—'కానీ, కారణమును తర్వాత కనిపట్టుదము. ఇప్పటి కేది ప్రస్తుతమో దానిం జెప్పుము.' చక్రవాకమిట్లు చెప్పుచున్నది.—'స్వామీ, వేగును పంపవలయును. వానివలన వారినన్నాహమును, బలాబలమును ఎఱుంగుదము. అట్లగుటచే;—

క. మనుజపతికిఁ దనరాష్ట్రం
బునఁ బరరాష్ట్రమునఁ గార్యము నకార్యంబుల్
గనుకన్ను వేగు, వాఁడే
వ్వని కుండఁడో యతఁడు గ్రుడ్డివాఁడు ధరిత్రిన్. 38

వాఁడు నమ్మకమయినవాని నింకొకని తోడ్కొని పోవలయు. అట్లుచేసిన వేగు తానచటనే యుండి అచటిమంత్ర కార్యములను మిక్కిలిగూఢముగా నిజము నెఱింగి, ఆరెండవ వానిచేత చెప్పివంపును. అట్లును చెప్పిరి ;—

క. అమరాలయముల ధర్మా
శ్రమముల శాస్త్రాధిగమవశమునఁ దపసివే
సమునఁ దిరుగు తన వేగుల
క్షమావిభుం డేకతమునఁ గలయఁగ వలయున్. ౩౯

గూఢచారుఁ డనఁగా నీటను నేలనుంగూడ సంచరించువాఁడు ; కావున ఈకొంగనే అందులకు పనిగొనవలయును. ఇట్టిదానినే మఱియొక కొంగను వీనికి తోడుగా పంపవలయును. వారి యింటివారు రాజద్వారమున నుండవలయును. మఱి, రాజా, ఇదంతయు మిక్కిలిరహస్యముగా చేయవలయును. ఏలయన,—

ఆ. ఆఱు చెవులుగలయ నదయును మంత్రంబు,
చెప్పి వంపినదియుఁ జెదరు నట్లు,
కాన నాల్గె చెవులుగాఁ దనతోఁ గూడ
నృపతిమంతనంబు నెరపవలయు. ౪౦

మఱియు,—

క. ఏదోషంబులు మంత్రో
ద్భేదమున జనించు రాజ్యభేదకములుగాన్

గా దెట్టివారికైనను
నాదోషంబులును దిద్దనంద్రు నయజ్ఞుల్.' ౭౧.

రాజు ఆలోచించుకొని 'నాకు మేలయినవేగు దొరకి నాఁడు గాదా?' అనెను. 'అటయిన జయము సైతము కలిగినదే.' అని మంత్రిపలికెను. ఈసమయమున దౌవారికుఁడు ప్రవేశించి ప్రణమిల్లి 'స్వామీ! జంబూద్వీపము నుండి చిలుకవచ్చి ద్వారమందున్నది.' అని విన్నవించెను. రాజు చక్రవాకుని కేసి చూచెను. 'ఇప్పటికిపోయి బసలో నుండుమను. తర్వాత తెచ్చి దర్శనము సేయింతువుగాని.' అని చక్రవాకుఁడు చెప్పెను. 'ఏలినవారియాజ్ఞ' అని పలికి ద్వారపాలకుఁడు చిలుకను తోడ్కొనిపోయెను. 'పోరే మో పొసఁగినది' అని రాజనెను. చక్రవాక యిట్లనియె;- 'స్వామీ, అవును. కాని ముందుగానే పోరు శాస్త్రీయము గాదు. మఱియు;—

క. వైరిని గెలుచుటకొఱకై
పోరితమునె సాధనముగఁ బూనకు మెపుడున్,
పోరెడు రిపుల కిరువురకుఁ
బోర గెలుపు నిశ్చయంబుఁ బొరయనికతనన్. ౭౨.

మఱియు,—

ఆ. సామ దాన భేద సాధనంబులలోన
నొంట రెంట మూఁట యుక్తి మీఱి

జతనసేయు మరిని సాధించుటకు నెప్డుఁ,
బోరు సాధనముగఁ బూన కయ్య! ౪౩

ఏలయన,—

ఆ. పోరు లేనియపుడు శూరులే యెల్లరుఁ,
బోరు పొసఁగినపుడు శూరుఁ డరుదు,
పరునిబలము బోధపడక యున్నప్పుడు,
దర్ప మందఱకుకు దాండవించు. ౪౪

మఱియు,—

ఆ. కొయ్యతోడ నెట్లు గుండు లేపఁగ వచ్చు
నట్లు చేత లేప నలవి గాదు;
చిన్నయుపమచేతఁ బెన్నిధిఁ బో ల్సిద్ధి
యదియు మంత్రమున మహాఫలంబు. ౪౫

మఱి పోరుపొసఁగిన నెఱింగి వ్యవహరింపవలయును.

ఏలన,—

ఆ. జతను మీఱఁ బ్రోది సల్పి కాచుచు నుండ
నెట్లు పిదప సేద్య మిచ్చు ఫలము,
అట్లె వేళసమయమందె నీతి ఫలించుఁ
గాని తత్క్షణంబె గాదు ఫలము. ౪౬

మఱియు,—

క. దూరపుటనికి మహాత్ముఁడు
ధీరు వగుఁగా, జెంత యనికి బీరము మెఱయుఁగా ;

చేరువయిడుమలయెడలన్
ధీరత యాతనికి సహజధీగుణమునుమా. ౪౭

మఱియు,—

ఆ. ఎల్ల సిద్ధులకును నిది తొలివిఘ్నంబు,
ఎది యనఁగ మనమున నుదిలగొనుట;
శీతలోదకంబు చీల్చదే కొండను
ఈనిదర్శనమున నెనయు తాల్మి. ౪౮

ముఖ్యముగా ఈరాజు చిత్రవర్ణుఁడు మహాబలుఁడు.

క. అని సేయరాదు బలిపై,
ననఁగ, నిదర్శనము లెన్ని యైనను గలుగున్,
మనుజుఁడు మత్తేభంబున్
జెనకిన మృతి యెవరి కగునో చెప్పవలయునే? ౪౯

మఱియు,—

క. త్వరపడి పాదనికి వేవక
దుర మపకారిపయి చేయుదుర్మతి యాల్గన్,
తరలుట బలాధికునిపైఁ
బురువునకున్ ఱెక్కలొదవి పొలియుటఁ బోలున్.

మఱియు,—

క. ప్రేటయిన నోర్చునది తా
మేటివలెన్ మేను ముడిచి మొలఁకువతోడన్,
వాట మగుతఱిని భుజగము
మేటిపడగ విప్పినట్లు మెఱయఁగవలయున్. ౫౦

క. ఏటివడి యేకరణి ను
త్పాటించును సరిగ గరిశఁ బాదపమును, నా
సాటిగ నుపాయవంతుఁడు
మేటిని నల్పుని సమముగ మెట్టి జయించున్. ౨౨

మనదూతనుంగూడ నోదార్చి ఆఁపవలయును. ఎందాఁక ననఁగా, దుర్గము యుద్ధమునకు సిద్ధమగునందాఁక. ఏలయన,

క. ఒక్కఁడు ప్రాకారస్థుఁడు
చక్కాఁడును ధన్విశతము, శత మొకలక్షన్
జక్కాఁడునట్లు గావునఁ
దక్కక దుర్గంబు వలయు ధాత్రీపతికిన్. ౨౩

మఱియు,—

క. నాఁడేల దుర్గహీనము ?
పాఁడగు నది వైరిచేత; వలనకుఁ దావున్,
గూడఁగ దుర్గముఁ గానక
యోడవగులు నరునిఁబోలె నుర్వీశుఁడగున్. ౨౪

క. నగ వన మరు సరి దాశ్రయ
ముఁగ సజల సయంత్రముగ సముచ్ఛ్రితసాలం
బుగను మహాఖాతంబుగ
నెగడంగా దుర్గమును వినిర్మింపఁ దగున్. ౨౫

ఆ. విపులతయును, నధికవిషమత, రసధాన్య
సంగ్రహములు, కాష్ఠసంచయంబు,
చొరఁగ దారి, వెలికి నరుగ దారియు, నాఁగ
నేఁడు సంపదల రహించుఁ గోట. ౪౬

ఆ. రాజు, మంత్రి, మిత్త్ర రాష్ట్ర కోశంబులు,
బలము, దుర్గ, మనఁగ బరఁగు నేఁడు
నొం డొకటి కుపకృతి నొనఁగుచు రాజ్యంపు
టంగసప్తకం బనంగ వెలయు. ౪౭

క. ధనదుర్గబలాఢ్యత్వులు,
జనపతికిఁ బురోధ, వెజ్జు, సచివుండును, దై
వనివేదకుండు, దూతయు,
నను నీయెనమండ్రు మంత్రు లాలోచనలన్.' ౪౮

'కోటను సిద్ధముసేయుటకు ఎవరిని నియమింతము?'
అని రాజడిగెను. జక్కువ చెప్పెను:—

క. ఏపని కెవ్వఁడు కుశలుఁడొ
యాపని కాతనినె పెట్టు మవనీనాథా;
ఏపటు శాస్త్రజ్ఞుఁడు నా
యాపని నలవాటులేమి నని యారయుమీ. ౪౯

కావున సారసుని (బెగ్గురుపక్షిని) పిలిపింపవలయును,'
అనెను. అట్లుసేయఁగానే, వచ్చినట్టి సారసునింగాంచి రాజు
"ఓయి సారసుఁడా, నీవు త్వరగా కోటను సిద్ధపఱుపుము,'

అనెను. సారసుఁడు నమస్కరించి యిట్లనియె;—

"దేవ, ఇదే యీమహాసరస్సే మనకోట, చిరకాలము నుండి చక్కఁగాచూచి ఏర్పరించుకొన్నట్టిది, ఉండనే ఉన్నది. మఱి దీని నడిమిదీవిలో ధాన్యములసేకరము సేయవలయును, ఏలయన రాజా!

తే. ఎల్ల సంగ్రహాముల నెచ్చగు ధాన్యంపు
సంగ్రహంబు, రాజచంద్ర, వినుము;
రత్న మునప నోటఁ బ్రాణంబుఁ గాచునే?
అన్నగతము ప్రాణ మని యెఱుఁగవె? ౬౦

మఱియు,—

ఆ. రసములందు నెల్ల రాజేంద్ర యుప్పు మేల్,
దాని సంగ్రహింపు దండిగాఁగ;
ఏల యనఁగ దాని నేఁడి వ్యంజనములు
గోమయత్వ మొంది కూడుఁ జెఱుచు. ౬౧

రాజు, 'త్వరగాపోయి అదంతయుచేయుము' అనెను.

మరల ద్వారపాలకుఁడు వచ్చి, 'స్వామీ, సింహళ ద్వీపమునుండి మేఘవర్ణుఁడను కాకి పరివారసమేతముగా వచ్చి హజారమం దున్నది.' అని విన్నవించెను. రాజనెను;— 'కాకి ప్రజ్ఞగలదియు, పెక్కింటిని చూచినదియు; కావున మనకు చేర్చుకోఁదగినది.'

చక్రవాకము ఇట్లనియె; 'కాకి నేలపక్షి, మనము

నీటి పక్షులము; కాన, మనశత్రుపక్షములో చేరినట్టిది ; దానిని మన మెట్లు చేర్చుకొనఁదగును? అట్లే చెప్పిరి:—

ఆ. తనదు స్వజనములను ద్యజియించి యెవ్వఁడు
 కూడుకొనుఁ బగతురకూటములను
 ఆమొఱకుఁడు వారిచే మృత్యు వెనయును
 నీలివన్నె నక్కవోలె నిజము. ౬౨

కథ ౭.

ఒకానొకయడివిలో నక్కయొకటి యుండెను. అది యథేచ్ఛముగా ఊరిచెంత తిరుగుచు, ఒకనీలి తొట్టిలో పడిపోయి మఱిలేవలేక తెల్లవాఱు నప్పటికి చచ్చినట్లు టక్కుగా పడియుండెను. తర్వాత నీలితొట్టియొడయఁడు వచ్చి అట్లు కాళ్లుపైకి పెట్టుకొని కన్నులు మూఁతపడి పండ్లు వెడల బెట్టుకొనియున్న యానక్కను చచ్చినదను కొని ఎత్తుకొని పోయి దూరమున వైచెను. నక్కపాఱిపోయి అడవికేఁగి తననీలివన్నెను చూచుకొని యిట్లు తలపోసి కొనెను. 'నేనిపుడు నీలవర్ణము గలవాఁడను; ఉత్తమవర్ణుఁడను; కావున నాహెచ్చును నే నేల సాధింపఁగూడదు?' ఇట్లాలోచించుకొని నక్కలను పిలిచి ఇట్లు వక్కాణించెను:-'నన్ను భగవతి, వనదేవత అడవిరాజ్యమునకు ఎల్ల యోషధులరసముతోను అభిషేకించినది. నారంగును మీరు చూడుఁడు. కావున నేఁటినుండి యీయడవిలో నాయాజ్ఞప్రకారము వ్యవహరింపవలయును.' నక్కలు

ఉత్తమవర్ణముగల యానక్కను చూచి సాష్టాంగ నమస్కారము గావించి 'ఏలినవారి యాజ్ఞప్రకారము' అని పలికినవి. తర్వాత ఈవరుసను ఆనక్క తనబంధువులు తన్ను చుట్టుఁ గొలుచుచుండ, ఎల్లమృగముల మీఁదను దొరతనమును స్థాపించుకొన్నది. తరువాత, సింహము; పులిలోనగు గొప్పగొప్ప పరిజనులు దొరకినంతట, నక్కలను చూచి యవమానపడి తనబంధువుల నన్నిటిని దూరము చేసికొన్నది. అందుకై ఖేదపడుచున్న నక్కలను చూచి ముదినక్క ప్రతిజ్ఞ చేసెను: 'ఖేదపడకుఁడు, నీతిమెఱుఁగక ఇది ఇట్లు తనరహస్యము నెఱిఁగిన మనలను అవమానించినది. కావున ఇది యెట్లు పాడయిపోవునో అట్లు నేను చేసెదను. ఎట్లన పులి లోనగు నీజంతువులు దీనిరంగునకు మోసపోయి నక్కయని యెఱుఁగక దీనిని రాజునుగా కొలుచుచున్నవి. దీని తత్త్వమును తెలిసికొనునట్లు చేయుఁడు. అందులకై ఏమిసేయువలయు ననఁగా-సంజవేళ దీనిచెంత బిగ్గరగా ఊళపెట్టుఁడు; ఆయూళను విని జాతిస్వభావముచేత ఇదియు ఊళపెట్టును.' అవియు అట్లేచేసినవి; అదియునట్లే చేసినది. ఏలయన,—

క. నెక్కొని నెడునైజగుణముఁ
దక్కఁగ దక్షుండుగాఁడు ధరలో నెవఁడున్,
కుక్కకుఁ గిరీట మిడినను
నక్కఱఁ జెప్పును గఱవక యవలికిఁ జనునే. ౬౩

అట్లు జరుగఁగానే దానిని నక్కయని తెలిసికొని పులి చంపెను. చెప్పిరి:—

క. బలమును, గుట్టును, రంధ్రముఁ,
దెలియు నఖిల మెనరుండు, తెగువ నతఁడు లో
పలఁ జొచ్చి సర్వము న్దరి
కొలుపును గార్చిచ్చు శుష్కకుజముం బోలెన్. ౬౪

కావున 'తనదు స్వజనమును ద్యజించి' ఇత్యాదిక ముం జెప్పితిని.

'అదిసరియే, అయినను, దూరమునుండి వచ్చినాఁడు కావున ఇతనిని రప్పించి చూతము; చేర్చుకొనుటనుగుఱించి తర్వాత ఆలోచింతము.' జక్కవ ఇట్లనియె ;-'దేవా, చారుని పంపితిమి; దుర్గముకూడ సిద్ధమైనది; కనుక చిలుకను కూడ రప్పించి పంపివేయవచ్చును. ఏలన,—

తే. తీక్ష్ణదూత ప్రయుక్తిచేఁ దీర్చి వైచె
విష్ణుగుప్తుండు నందభూవిభుని, దాని
నారసి చరాంతరితునికి వీరవృతుఁడు,
నృపతి పెఱదూత కవసర మీయవలయు.' ౬౫

అంతట రాజు సభ తీరి చిలుకను, కాకిని రప్పించెను. చిలుక ఇంచుక తలయెత్తుకొని ఇచ్చినయాసనంబునఁ గూర్చుండి ఇట్లు వాక్రుచ్చెను.-'ఓయి, హిరణ్యగర్భుఁడా, మహారాజాధిరాజు, శ్రీమంతుఁడు చిత్రవర్ణుఁడు నీకాజ్ఞాపించుచున్నాఁడు.- 'నీకు ప్రాణములవలనఁగాని, సిరివలనఁ

గాని ప్రయోజన మున్నయెడ శీఘ్రముగా వచ్చి మాపాద ములకు మ్రొక్కుము. అట్లు సేయవేని ఉనికికై వేఱు తావుం జూచుకొమ్ము,' అని. రాజు కోపమున 'ఇసీ! నా మ్రోల వీనిని మెడపట్టి గెంటువాఁడు ఎవ్వఁడును లేఁడా?' అనెను. అంతట మేఘవర్ణుఁడు లేచి, 'స్వామీ, నాకాజ్ఞ ఇండు. ఈపాడుచిలుకను చంపెదను;' అనెను. ఇంతలో రాజును, కాకిని ఓదార్చుచు జక్కవ ఇట్లనియె;-'ఇదిగో, వినుండు,

తే. సభ యనఁగనేది ? పండితసమితి గలది.
పండితు లెవరు ? ధర్మంబు పలుకువారు.
ధర్మ మెయ్యది? సత్యనిర్ధారితంబు.
సత్య మెయ్యది ? యేది యచ్ఛలము యగియ. ౬౬

ఏలయన, ధర్మ మిది. మఱియు,—

తే. దూత మ్లేచ్ఛుం డయినను వధ్యుండు గాఁడు
పతికి మఱి ద్విజుమాట చెప్పఁగవలయునె?
శస్త్రములఁ గ్రుమ్మవచ్చిన సరకుగొనక
దూత పల్కును రాజులు దూతముఖులు. ౬౭

అట్లు,—

క. తన కపమతి పెఱ కభినుతి
గనఁబడు దూతోక్తి నృపుఁడు గణియింపం గా,
దనయ మవధ్యుం డగుటన్;
దనతోఁచినయట్లు దూత తలఁకక పలుకున్.' ౬౮

అంతట రాజును కాకియు సమాధానపడిరి. చిలుకయు లేచి తరలినది. తర్వాత చక్రవాకుఁడు తెచ్చి బోధించి బంగారునగలు లోనగునవి ఇచ్చి పంపఁగా చిలుక స్వదేశమునకుం బోయి వింధ్యపర్వతమున కేగి తనదొరకు చిత్రవర్ణునికి మ్రొక్కెను. దానిం గని రాజు చిత్రవర్ణుఁడు 'చిలుకా, ఏమివార్త ? ఆదేశము ఎట్టిది ?' అనియడిగెను. 'దేవరా, సంగ్రహముగా ఇదేవార్త, ఇప్పుడే పోరికిసన్నాహము సేయింపుఁడు. కర్పూరద్వీపమనునెడి యాదేశము స్వర్గఖండము ; రాజు రెండవయింద్రుఁడు ; అతనినివర్ణింపఁ దరముగాదు.' అంతట పెద్దలనందఱను పిలిపించి చిత్రవర్ణుఁడు మంత్రముకై కూర్చుండెను. రాజిట్లనియె;—

'ఇప్పుడు చేయవలసియున్న పోరివిషయమై ఎట్లు సిద్ధపడవలయునో చెప్పుఁడు; తప్పకుండ యుద్ధము చేయవలసినది. ఇట్లు పెద్దలు చెప్పినారు ;—

క. పుడమిసురుఁడ సంతుష్టిఁ
జెడిపోవును, బార్థివుండు చెడు సంతుష్టిన్,
చెడును వెలయాలు లజ్జన్,
జెడును గులాంగన యలజ్జచేత నిజముగాన్.' ౬౯

దూరదర్శియనెడిగ్రద్ద ఇట్లనియె:-'దేవా, పోరిమీఁది యాసక్తిచేతను పోరుచేయుట శాస్త్రీయముగాదు. ఏలయన,—

క. ఎప్పు డనురక్తులు తనయెడ
నపరక్తు లరియెడఁ బ్రగడ లాత్మజులు చెలుల్
నపరిచ్ఛదునికి నృపతికి
నప్పుడే సుమి విగ్రహింప నాద నంగ్రసు బుధుల్. ౭౦

మఱియు,—

క. భూరియు మైత్రియుఁ బుడమియుఁ
బోరితమునకుఁ ఫలములు పొలుపుగ మూఁడౌ
భూరమణా, తప్ప కెపు డవి
చేరునొ, యదె తఱి యనికని, చెప్పుదు రార్యుల్.'

రాజు చెప్పెను.—'మంత్రి నాబలమును చూచును గాక; అప్పుడు వీరి యుపయోగమును తెలిసికొనునుగాక; కావున జోస్యుని పిలిచి పయనమునకు మంచిలగ్నమును పెట్టు మనుఁడు.' మంత్రి చెప్పెను.-'దేవా, అట్లయినను తటాలున పయనమగుట మంచిదికాదు. ఏలయన,—

క. పరబల మెఱుఁగక యనికిఁ
జొరఁబాఱుదు రెవరు పాలసులు వారు ద్విష
త్తరవారితీవ్రధారా
పరిష్వజన దీర్ఘనిద్రఁ బడయుదురు వెసన్.' ౭౨

రా జనియె: 'మంత్రీ, నాయుత్సాహమును ఎంత మాత్రమును చెడఁగొట్టకుము. జయింపఁగోరువాఁడు

తనరాష్ట్రమును, పరరాష్ట్రమును ఎట్లు స్వాధీనపఱుచుకొనునో ఆయుపాయమును చెప్పుము.'

గ్రద్దయిట్లనియె; 'రాజా, దానిని చెప్పెదను. కాని, ఆప్రకారము చేసిననే ఫలముగలుగును. అట్లే చెప్పినారు;-

క. ఏటికి మంత్రము, శాస్త్రము,
పాటి ననుష్ఠానమందుఁ బరగింపని చోఁ ?
సూటిగ నౌషధముల నొక
కోటి మెఱుఁగ నామయమునకుఁ శమమగునే? ౨౩

రాజాజ్ఞను మీఱరాదుగావున నేను విన్నట్లు నివేదించుచున్నాను. దేవా, వినుము,—

సీ. పృథ్వీద్ర గహన సరి ద్దుర్గములయందు
భయ మెచ్చ టెచ్చటఁ బరగు, నచట,
నగ్గలంబుగ దండు మొగ్గరంబులు దీర్చి
సేనాని మెలగోలు సేయవలయు;
మునుముగా సేనాని చనవలయుఁ బ్రవీర
పురుషాన్వితుం డయి పూర్ణ వృత్తి,
నడిమిప్రదేశంబునను రాజునుఁ రాణి
వాసముల్, కోశంబు, ఫల్గుధనము,
తే. ప్రక్కలను రెంట హయరథేభములు, బంట్లు,
నొకసమితిప్రక్క నొక్కటి యుండవలయు,
ఖేద మొందినవారికి మోద మిడుచు
వెనుక దుముదారుదొర యంగవింపవలయు. ౨౪

తే. ప్రగ్గడలను సుభటులను బలముఁ గొనుచు
గిరి జల విషమములఁ గరుల్, నరుల హరులు,
నీట నోడలుఁ, బత్తు లన్నిట, సమృద్ధ
సాధనములుగ నరపతి సాగవలయు. ౨౫

తే. క్ష్మాధరములందు దుర్గమార్గము లయందు
నరపతికి హెచ్చుగా రక్ష నెరపవలయుఁ,
గడఁకఁ దనజోదులే తన్నుఁ గాచుచున్న,
యోగనిద్రనె ధరణీశుఁ డొందవలయు. ౨౬

తే. నాశ మొందింపవలయు భూనాథుఁ డరుల,
నన్న పేదలనేని చేయంగవలయు,
పరులదేశంబులం జొచ్చుపట్టులందు
నాటవికులను ముందుగా ననుపవలయు. ౨౭

తే. రాజిలవలయుఁ గోశంబు రాజుకడనె,
రాజ్య మొక్కఁడెఁ గోశంబు పూజ్యమైన ?
భృత్యులకు దానినుండి తా నీయవలయు,
నిచ్చుదొరకై యెవఁడు పోరఁ డీజగమున ? ౨౮

ఏలయన,——

తే. నరుఁడు దాసుఁడు గాఁడయ్యె, నరున కెందు,
అధిప, దాసుం డగును నరుం డర్థమునకు.
అవనిలో గౌరవమ్ము లాఘవము రెండు
ధనము నిచ్చుట నీయమిఁ దనరుచుండు. ౨౯

క. సరిగాఁ బోరవలయు, నొం
ప్పారులను గాచికొనవలయు ; నుంపవలయు మొ
గ్గరమునడుమఁ జేవయఱిన
పరిని మహీపాలకుండు పరిరక్షణకై. ౮౦

క. మునుదెసఁ దనదండున రా
జునుపం దగుఁ గాల్బలంబు, నుద్దవిడి నరిఁ
జనసీ కరి కట్టం దగుఁ
బనివడిఁ గద్దేశ మెల్లఁ బా డిడఁగఁ దగుఁ. ౮౧

క. సమమున రథహయతతిఁ, దో
యమునఁ నాగజననితుల, నవనీరుహాకుం
జమయమున విండ్లు, వెలి ఖ
డ్గములఁ డాల్కైదువులను గదనమ్ము తగుఁ. ౮౨

ఆ. వినము గలిపి రిపుని కసవు నన్నము వంట
చెఱకుఁ ద్రాగునీరుఁ జెఱుపవలయు,
చెఱువు లగడిదలును ఛేదింపవలయును
కోటలను బయలుగఁ గూల్పవలయు. ౮౩

ఆ. బలములందు ముఖ్యబల మగు నేనుంగు,
అట్టి దన్యముండ దవనిపతికి.
స్వాంగముల వలననె యష్టాయుధంబని
దాని నభినుతింత్రు తజ్ఞవరులు. ౮౪

క. తురగబలము సైన్యములకు
గురుబల ; మది కూడ నడచుకోట యగుఁ గదా.

తురగబలాధికుఁ డగుపతి
సరిసేలం గలనియందు జయముం బొందున్.   ౧౫

క. వారువముల నెక్కి యనిం
బోరెడిరావుతుల గెల్వఁ బోలరు సురలున్,
దూరపు రిపులును క్షణమున
వారికిఁ గరగతు లగుదు రవారితమహిమన్.   ౧౬

క. కదనము నారంభించుట,
పదవులనున్ దెసలఁ జక్కఁబఱచుట, దండున్
బదిలముగాఁ గాచుటయున్,
బదాతివర్గంపుఁబనులు, పార్థివసింహా!   ౧౭

క. జని శూరంబు, జితశ్రమ,
మనురక్తం, బస్త్రవేది, ఖ్యాతభుజా భూ
జనభూయిష్ఠంబగు బల
మును నరనాథునికి శ్రేయముగ నెంచు నృపా!   ౧౮

క. రాజేంద్రుం డొనరించెడి
పూజకు నేయోజ రిపులఁ బోరుదురో యా
యోజన్ బహుధన మిచ్చిన,
రాజా, పోరిన సలుపరు రహిమై జోదుల్.   ౧౯

క. సారవంతమైన సైన్య మల్పమె చాలు,
వట్టి తలల బారు వలవ దెందు,

సారహీనమయిన సంఖ్యలు విఱుగుచు
సారయుతముఁ గూడఁ జయ్య విఱుచు. ౯౦.

తే. అప్రసాదం, బధిష్ఠాన విప్రయుక్తి,
అప్రతీకారమును, గాలయాపనంబు,
దేయభాగాపహరణంబు సేయయిదును
రాణువకు తేనిపైని విరక్తిఁ గొలుపు. ౯౧.

క. పీడించుచు రిపుబలముల,
వాడింపఁగ వలయు జయము వలచు విభుం, డా
పీడకుఁ జిర మగ్గంబై
యోడును సులభముగ వైరియొడయని బలముల్.

సీ. దాయాదుకన్న మంత్రము లేదు విద్వేషి
పాళెంబుఁ జీల్ప భూపాలతిలక,
కావున, వైరిపై గడఁకమై నాతని
దాయాదునిఁ లేప శ్రేయమగును,
తద్యువరాజుతో, దన్ముఖ్యమంత్రితో
సంధాన మొనరించి చదురు మీఱ
అతని పాళెంబున నంతః కలహముల
విజిగీషుఁ డర్థిఁ గల్పింపవలయు,

తే. ద్వేష్యుఁడగు మిత్రుఁ బరులచేఁ దీర్పవలయు,
ఎదిరి ప్రజకుఁ దనభువిఁ జో టీయవలయు,
దానమానాదికములచేఁ దనుపవారి,
వారె తన కెల్లధనముల వలచి యిత్తురి.' ౯౩.

రాజు చిత్రవర్ణుఁ డిట్లనియె ;-'ఇసీ! ఎందులకు పెక్కు-
మాటలు !

క. అరికెగ్గు, తనకు లగ్గును,
నిరుదెఱఁగుల నీతిమెల్ల నెనఁగు నటంచున్,
ఉరరీకరించి విజ్ఞులు
గురుమతముఁ బ్రమాణముగను గొందురు ప్రీతిన్.'

మంత్రి నవ్వి యిట్లనియె :-'ఇదంతయు నాయావిశే
షములను చెప్పుట ; కాని ;—

ఆ. అడ్డులేక పేర్చునట్టి సత్త్వము వేఱు,
శాస్త్రయంత్రితంబు శక్తి వేఱు,
ఒక్క తావునందె యుండ వీరెండును,
ఎండమొల్లమియును నిర్లఁబోలె.' ౯౬

అంతట రాజు సభ చాలించెను. తర్వాత జోస్యులు పెట్టిన లగ్నమున తరలెను.

అంతట మున్ను పంపిన వేగు హిరణ్యగర్భునికడకు వచ్చి ప్రణమిల్లి ఇట్లనియె ; 'దేవరా, ఇదిగో వచ్చినాఁడు రాజు చిత్రవర్ణుఁడు ; ఇప్పుడు మలయాద్రినెత్తమున పాళెము డిగియున్నాఁడు. అనుక్షణము మన దుర్గమును సోదన చూచుకొనవలయును ; ఏలయన, ఆగద్ద గొప్పమంత్రి ; ఇదిగాక ఎవరితోనో అతఁడు నమ్మకముగా మాటలాడు టలో ఈ సూచన తెలిసినది;—'ఏమనఁగా, అతఁడు ఎవ

నినో మనకోటలో ప్రవేశపెట్టియున్నాఁడని;' అనెను. రాజనియె, 'ఎంతమాత్రమును కాఁడు. అగునేని ఏల అప్పుడు ఆవిధముగా చిలుకను గొట్టుటకు లేచును? అదిగాక చిలుక వచ్చినందువలననే వానికి పోరాటమందు ఉత్సాహము; వాఁడు చిరకాలమునుండి ఇచ్చట నున్నాఁడు.' మంత్రి చెప్పుట ;-'అయినను క్రొత్తగా వచ్చినవానిని నమ్మరాదు.' రాజనియె ;-'ఒక్కొక్కచోట ఆగంతుకులు మేలు సేయుట కలదు. వినుము.—

ఆ. పరుఁడు హితమొనర్చి బాంధవుఁడే యగు,
నహితకారి బంధుఁడైనఁ బరుఁడె ;
అడవిఁ బుట్టినట్టి యౌషధంబు హితంబె,
యంగజంబు వ్యాధి యహితమెయగు. ౯౬

మఱియొకటి;—

ఆ. శూద్రకుండు నాఁగ సొబగొందె నొకరాజు,
వానికుండె వీరవరుఁడు భటుడు,
క్రొత్తవాఁడతండు కొలఁది కాలమునకే,
బలియొసంగె సుతుని భర్తకొఱకు.' ౯౭

'అది యెట్లని యక్కవ యడుగ, రాజు చెప్పుచున్నాఁడు,-

కథ ౮.

'పూర్వము నేనొకప్పుడు శుభ్రిక రాజుగొక్క యాట కొలనియందు కర్పూరకేళియను రాజహంసుని కూఁతురు

కర్పూరమంజరియందు మరులుకొంటిని. అట వీరవరుఁడను క్షత్త్రియ కుమారుఁడు ఏదేశమునుండియో వచ్చి తేని హాజారమునందు దౌవారికుని దగ్గఱ 'నేను జీవికనిమిత్తము వచ్చితిని. క్షత్త్రియకుమారుఁడను. నాకు రాజుదర్శనము సేయింపుము.' అని యడిగెను. అంతట దౌవారికుఁడు రాజదర్శనము సేయింపఁగా ఆతఁడు రాజుతో 'దేవా, నాకొలువువలన తమకు ఉపయోగ ముండునేని నాకు జీతము ఏర్పరింపుఁడు' అని యడిగెను. శుభ్రకుఁడు 'నీ కేమిజీతము కావలయును' అని యడిగెను. 'ఆయాదినమునకు నన్నూఱువరహాలు వలయును' అని వీరవరుఁడు చెప్పెను. 'నీసామగ్రి యేమి?' అని రాజడిగెను. 'రెండు బాహువులు, మూఁడవది కత్తి' అని వీరవరుఁడు పలికెను. 'ఇది సాధ్యపడదు' అని రాజనెను. ఆమాట విని వీరవరుఁడు నమస్కరించి వెడలిపోయెను. 'దేవా, నాలుగు దినములు జీతమిచ్చి దీనితత్త్వమును ఎఱుంగుఁడు. ఈతఁడు ఈ పాటిజీతమును పుచ్చుకొనుటవలన ఉపయోగము ఉండునో ఉండదో' అని మంత్రులు పలికిరి.

రాజు మంత్రులమాటమీఁద రప్పించి వీరవరునికి తాంబూల మిచ్చి జీత మొసంగెను ;—

ఉ. కారము, చేదు, నుప్పు, గటు
కంబును, దీఁపుఁ, గషాయకంబుఁ జె

స్నారఁ గఫానిలక్రిమి మ
లాపహారంబు, సుగంధకారియున్
నోరికి, భూమ, దీప్తిత మ
నోజశరాగ్నియు; నాకదుర్లభ
స్ఫారగుణ త్రయోదశక
సారము, తమ్ములమింపుగొల్పెడున్. ౯౨

ఆజీతము నాతఁడు విని యోగించువిధమును రాజు రహస్యముగా కనిపట్టెను. అందు సగము వీరవరుఁడు దేవతలకును, బ్రాహ్మణులకును ఇచ్చెను. కడమ మూఁడవ పాలు పేదల కిచ్చెను. మిగత భోజనమునకును, విలాసమునకును వ్యయము చేసెను. ఇదంతయు నిత్యకృత్యము చేసి రాజద్వారమందు రేయుంబవలు కాపుండును. రాజు ఎప్పుడు పొమ్మని సెలవొసంగునో అప్పుడు తనబసకు పోవును.

తర్వాత కృష్ణచతుర్దశినాఁడు రాత్రి రాజునకు దుఃఖముతోడి రోదనధ్వని వినఁబడెను. 'ద్వారమందు ఎవరున్నారు ?' అని రాజు పలికెను. అంతట 'దేవా, నేనున్నాను' అని వీరవరుఁడు పలికెను. 'ఆ ఏడ్పు వెంబడి పొమ్ము' అని రాజు చెప్పెను. 'చిత్తము, పలినవారియాజ్ఞ' యని పలికి వీరవరుఁడు పోయెను. రాజు తలపోసెను.— 'సూదితో పొడువఁదగిన యీచీఁకటిలో ఇతనిని ఒంటిగానిని పంపినాఁడను. అది ఒప్పిదము గాదు.' నేనును పోయి

పరికించెదను.' అంతట రాజుకూడ కత్తిం గైకొని వాని వెంట నడిచి ఊరిబయటికి పోయెను. అచ్చట వీరవరుఁడు రూపయౌవన సంపన్నురాలును, సర్వాలంకారభూషితు రాలును, అయిన స్త్రీనొకతెను చూచి 'నీవెవతవు ? ఏల యేడ్చెదవు ?' అని యడిగెను, 'నేను శూద్రకరాజు యొక్క లక్ష్మిని; చిరకాలము ఇతనిభుజము నీడను సుఖ ముంటిని. ఇప్పుడు ఇతనిం బాసిపోవ నున్నానని దుఃఖ పడుచున్నాను.' అని యామె చెప్పెను. 'అపాయ మున్న చోట ఉపాయమును ఉండును. కావున దేవీ, మఱల నీవు ఇతనిని అవలంబించు నుపాయ మేమి ?' అని వీరవరుఁడు అడిగెను. లక్ష్మి 'నీవు ముప్పదిరెండులక్షణములు గల వాని నీకుమారుని శక్తివరుని సర్వమంగళాదేవికి బలి వేయుదువేని నేను వెండియు నిట చిరకాలము వసించె దను.' ఇట్లు చెప్పి దేవి అంతర్ధాన మొందెను.

తర్వాత వీరవరుఁడు తనయింటి కేఁగి నిద్రించుచున్న తన భార్యాపుత్త్రులను మేల్కొలిపెను. వారును మే ల్కొని లేచి కూర్చుండిరి. వీరవరుఁడు లక్ష్మి పలికినదం దంతయు వారికి చెప్పెను. దానినివిని శక్తివరుఁడు ఆనంద పడి యిట్లనియె ;— 'స్వామిరాజ్యమును రక్షించుటకు ఉపయోగపడునట్టి యా నేను కృతార్థుఁడను. మఱి తడ వేల ? ఇట్టికార్యమునందు దేహమును వినియోగించుట శ్లాఘ్యముగదా. ఏలయన ;—

క. ప్రాణములను ధనములనుఁ
బూని పరోపకృతి గాఁగ బుధుఁడు త్యజించుచుఁ,
వానికిఁ దత్కారణమున
దానము మేల్, నాశమేమొ తప్పనికతనన్. ౯౯

శక్తివరుని తల్లి యిట్లనియె:—'మన కులమునకుఁ దగినదైన ఈపనిని చేయరాదేని మఱి యేపనిచేత ఈ గొప్పజీతముయొక్క ఋణము తీరును?'. ఇట్లాలోచించి అందరును సర్వమంగళాదేవి దేవళంబునకుం బోయిరి. అచ్చట సర్వమంగళను పూజించి వీరవరుఁడు 'దేవీ, అనుగ్రహింపుము. శుభ్రికమహారాజు వర్ధిల్లుఁగాక ; ఇదె ఈ యుపహారమును స్వీకరింపుము' అని వేఁడుకొని కుమారునితలను ఖండించెను. తర్వాత వీరవరుఁ డిట్లుతలపోసెను.—'రాజువలనఁ గైకొన్న జీతమునకు ఋణము తీర్చుకొంటిని. ఇఁకను పుత్త్రహీనుఁడను బ్రదుకు నటించుట కూడదు.' ఇట్లాలోచించుకొని తనతలను నఱకుకొనెను. అంతట పతియు సుతుఁడును పోయిన దుఃఖము చేత నొగిలి అతనిభార్య తనమెడం గోసికొనెను.

ఇదంతయు కని విని రాజు చింతించెను ;

*మావంటి క్షుద్రజంతువు
లేవలనం బుట్ట రెంద, జెట సీల్గ రహో!
యావీరువలె నితరులన్
గావఁగ నుసులిచ్చువారు గలుగుదు రె ధరన్. ౧౦౦

ఇతఁడు లేక రాజ్యము నాకేల?' అంతట తనతలం దఱుఁగఁగొనుటకు శుభ్రకరాజు కత్తియెత్తెను. అంతట సర్వమంగళాభగవతి ప్రత్యక్షమై రాజుచేతిని పట్టి ఆఁపి, 'పుత్త్రుఁడా, నీకు ప్రసన్నురాల నయితిని. సాహసము మానుము. ప్రాణాంతమందును నీకు రాజ్యభంగ ముండదు' అని చెప్పెను. రాజు సాష్టాంగముపడి మ్రొక్కి 'దేవీ, నాకురాజ్యముతో పనిలేదు. నాయందు కనికరముం దాల్తువేని నామిగతయాయుస్సును ఇచ్చియేనియు ఈ రాజకుమారుని దారపుత్త్రసమేతముగా బ్రదికింపుము. అట్లు చేయవేని నాకు సంభవించుగతిని నేను పోయెదను' అని వేఁడెను. దేవి పలికెను:—'ఈనీసత్త్వమహిమను, సేవకవాత్సల్యమును నేను మెచ్చుకొంటిని; పో, విజయమొందుము. పరివారసమేతముగా ఈరాజపుత్త్రుఁడు బ్రదుకునుగాక.' ఇట్లు వచించి దేవి అంతర్ధాన మొందెను. రాజు ఆమెకు మ్రొక్కి వారికి కనఁబడకుండఁ జని, వెంటనే మేడమీఁది కేఁగి నిద్రపోయెను. వీరవరుఁడు సతీసమేతముగా బ్రదికి తనయింటి కేఁగెను. తర్వాత వెండియు పోయి రాజద్వారమునం దుండెను. రాజు అడుగఁగా 'స్వామీ, ఆ ఏడ్చుచున్నస్త్రీ నన్నుఁగని అదృశ్యురాలాయెను. మఱేమియు వృత్తాంతము లేదు' అనెను. ఆమాట విని రాజు తలంచెను: 'ఇతఁడు ఎంత పొగడఁదగినవాఁడు; ఎంత మహాసత్త్వుఁడు! ఏలయన;—

ఆ. ప్రియములను వచింపు కృపణతఁ బూనక,
పొగడుకొనకు మెపుడుఁ బోటు నూపి,
ఇచ్చునపుడు పాత్రవృష్టి గావింపుము,
ప్రతిభ కలిమి నిష్ఠురత నెనయకు. ౧౦౧

ఈ మహాపురుషలక్షణము సమస్తము ఇతనియం దున్నది.' పిమ్మట రాజు ప్రాతఃకాలమున పెద్దలను రావించి ఓలగంబు గావించి ఆ సకలవార్తయు ప్రస్తావించి కరుణ పెంపున వీరవరునికి కర్ణాటరాజ్యము నొసంగెను.

కావున, క్రొత్తగావచ్చినవాఁడు జాతిమాత్రముననే దుష్టుఁడా ? అందును ఉత్తములు, అధములు, మధ్యములుం గలరు.'—

చక్రవాకుఁడు ఇట్లనియె :—

'ఆ. కార్యమనుచుఁ దప్పుకార్యంబు సాగించు
దుష్టమంత్రి పతికిఁ దుష్టిగాఁగ
నట్లు చేఁతకన్న నధిపుమనంబును
వెత గొలుపుట మేలు హితము సెప్పి. ౧౦౨

తే. ఏనృపుని కాడుచుందురు రిచ్చకముల
వైద్యుఁ, డొజ్జయు, మంత్రి, యప్పటికి మెచ్చ,
నానృపుఁడు కోలుపోవు రయంబుమీఱ
నిక్కముగ మేని, ధర్మంబు, భాండాగారముల.

దేవా, చిత్తగింపుము :—

క. పరులకుఁ బుణ్యవశంబున
దొరకినయది తనకుఁగూడ దొరకు నటంచుఁన్,
బరిమార్చి నిధికి భిక్షుని
నరపతిచే దండమొంది నాపితుఁ డీల్గెన్.' ౧౦౮

'ఆకథం జెప్పు'మని రా జడిగెను. మంత్రి చెప్పు చున్నాఁడు:—

కథ ౯.

'అయోధ్యలో చూడామణియను క్షత్రియుఁ డుండెను. అతఁడు ధనము కోరి అత్యంత క్లేశము నోర్చి కొఱ నెలసిగమానిశఫుసామిని ఉపాసించినాఁడు. ఆదేవుని యాజ్ఞచేత కుబేరుఁడు ఆక్షత్రియునికి కలలో అగపడి ఇట్లాన తిచ్చెను :—'ఈరాత్రి తెల్లవాఱఁగానే నీవు క్షౌరము చేయించుకొని దుడ్డుఁగఱ్ఱ చేతఁ బూని నీయింట దాఁగి యుండుము. అంతట ముంగిటిలో సన్న్యాసి రాఁ గాంచిన వెంటనే వానిని కనికరము లేక దుడ్డుతోఁ గొట్టి చంపుము. అంతట ఆసన్న్యాసి తత్క్షణమే వరాలతో నిండినగిండి యగును. దానిని పెట్టుకొని నీవు స్వేచ్ఛగా సుఖ ముండుము.' సర్వమును అట్లే జఱిగెను. క్షౌరము చేయుటకై వచ్చినట్టిమంగలి దానినెల్లఁ గాంచి ఆలోచించెనుః 'ఆహా! నిధి దొరుకుటకు ఇది యుపాయము! నేను కూడ ఇట్లేల చేయరాదు?' అప్పటినుండి ఆమంగలి అట్లే దుడ్డుఁగఱ్ఱను చేతనుంచుకొని ప్రతిదినమును

నన్నాశ్రయిసి ఎవఁడేని వచ్చునా యని ఎదురు చూచుచుం డెను. ఒకనాఁడు ఒకభిక్షుకుఁడు రాఁగా వానిని దుడ్డుఁగఱ్ఱతో మోఁది చంపెను. ఆనేరమికి మంగలిని రాజపురుషులు కొట్టి చంపిరి. కావున 'పరులకుఁ బుణ్యవశంబున దొరికినయది' ఇత్యాదికము చెప్పితిని.'

రాజు వచించెను:—

'క. కారణము లేని మిత్రుఁడో?
కారియ వెట్టుటకు నమ్మకము గొల్పెడునో?
ఏరీతిఁ బరు నెఱుఁగనగు
వారక తొల్లింటికతలె వర్ణన సేఁతఁ. ౧౦౫

పోనీ, ఇప్పుడు చేయవలసినదానిని ఆలోచింతము. చిత్రవర్ణుఁడు మలయముకడ నున్నచో మనము ఏమిచేయవలయును?' మంత్రి చెప్పుచున్నాఁడు:—'దేవా, వచ్చిన వేగువలన నేను వింటిని. చిత్రవర్ణుఁడు తనమహామంత్రి యగు గద్దమాటను సరకుసేయలేదని అందువలన ఆ మూఢుని జయింపవచ్చును. ఏలయన,—

క. పిసినియుఁ గూళయు నవశుఁడు
నసత్యుఁడును బంద మూర్ఖుఁ డస్థిరుఁడుఁ బ్రమా
ది సుయోధ తిరస్కారియుఁ
బిసాళియగు పతి సులువుగ భేద్యుఁ డగుఁజుమీ. ౧౦౬

కావున ఇతఁడు మనదుర్గమును ముట్టడింపకముందే ఏటిదారులలో, కొండదారులలో, అడవిదారులలోను ఇతని

దండును చూపుమాపుటకు సారసాదిసేనాపతులను పంపుము. అట్లును చెప్పియున్నారు.—

సీ. దూరమార్గశ్రమ దుఃస్థంబు, వననదీ
గిరిదుర్గసంకట ఖేదితంబు,
ప్రాణహారక ఘోర పావకక్లిష్టంబు,
క్షుత్పిపాసాక్షోభ శోషితంబు,
అనవధాన హతంబు, నదనసంసక్తంబు,
వ్యాధివృష్టి విఘాత బాధితంబు,
అవ్యూఢ, మల్పంబు, ననిలవర్షార్తంబు,
పంకపాంసుక్లేద భంజితంబు,

తే. చెదరినది, దారిదప్పినయదియు, రిపుల
ముట్టడిభయాన నిద్దురపోకనడచి
డీలుపడి పవల్ నిదురపట్టిన యదియును,
నైన పరసైన్యము జిగీషుఁ డడఁపవలయు. ౧౦౭

కావున ఏమఱుపాటుననున్న యాశత్రుని బలమును మన సేనాపతులు పోయి నందు దొఱకినపుడెల్ల రేయుం బవలు చంపవలయును.' అట్లే జఱుగఁగా చిత్రవర్ణుని సిపాయీలును, పడవాళ్లును పెక్కండ్రు కూలిరి. అంతట చిత్రవర్ణుఁడు దిగులుపడి తనమంత్రి దూరదర్శితో నిట్లనియె:- 'బాబూ, ఏల నన్ను ఒప్పరికించుచున్నావు ? నే నెందయిన చెడునడవడి నడచుకొంటినా ? అట్లును చెప్పిరి.

క. దొరకెఁగదా రాజ్యం బని
దొరకొనఁగా రాదు చెడుగుత్రోవలనడువన్,
సిరి నవినయము హరించును,
జర లోకాతీతరూప సంపదఁ బోలెన్. ౧౦౭

ఆ. దక్షుఁ బొందు సిరిని, దార్ఢ్యంబుఁ బథ్యాశి,
రోగహీనుఁ బొందు సుఖము,
నుద్యమాన్వితుండు విద్యాబ్ధిపారంబు,
వినయయుతుఁడు ధర్మధనయశములు.' ౧౦౮

గ్రద్దయనియె:—'దేవరా, వినుము:—

ఆ. విపులనేలువాఁ డవిద్యుఁడ యయ్యును,
జ్ఞానవృద్ధసేవ సలిపి సతము,
భవ్యమయిన సిరిని బ్రాపించు ననయంబు,
నీటివెంబడి యువనిజము పోలె. ౧౧౦

మఱియు,—

క. రాజులకు దూషణములగు
నోజ స్త్రీ-ద్యూతము-పాన, మువిద, మృగయయున్,
జూజము, వాక్పరుషత, యు
ద్వేజకదండంబు, నర్థవిధ్వంసనముల్. ౧౧౧

ఆ. సాహసైకరస వశంవదంబులు గావు,
కా వుపాయ మాత్రగమ్యములును,
భవ్యతరము లౌవిభవములు తేనికి
నీతిశౌర్యవశత నిలుచుఁగాని. ౧౧౨

నీవు నీదండుయొక్క యుత్సాహమును చూచి సాహసమందే ప్రీతివహించి నేను చెప్పిన యాలోచనలను ఆకళింపు సేయమియు కాక పరుసములనుకూడ పలికితివి. ఆదుర్వినయమునకు ఈఫలమును అనుభవించుచున్నావు. అట్లుచెప్పియున్నారు:

తే. ప్రగడ చెడుగ్గైన, నృపునీతిఁ బ్రబలుదోసఁగు;
ఓగిర మపథ్యమైనచో రోగ మొదవు;
సిరి గరువమిడు; మిత్రికి దొరకఁడెవఁడు?
స్త్రీలతంత్రంబు లెవనిఁ గారింపకుండు? ౧౧౩

తే. మదమును విషాదమణఁచు, నాపదను నీతి,
తమమునుఁ దరవి, మైత్రిఁ గృతఘ్నతయును,
దుఃఖమును శుద్ధమతి, శరత్తును హిమావ్తి
పూర్ణలక్ష్మిని నయితము దుర్ణయంబు. ౧౧౪

అంతట నేను అనుకొంటిని-'ఈ రాజు తెలివిలేని వాఁడు; కాడేని నానీతిశాస్త్రోపన్యాసమను వెన్నెలను మాట లనెడి యాఁటిన కొఱవులతో చీఁకటి సేయునా? ఏలయనగా,—

ఆ. స్వయ మెవనికిఁ బ్రజ్ఞ సర్వమంగళమగు
వానికేమి విద్యవలన ఫలము?
కనులు రెండులేని మనుజుని కద్దంబు
వలన నేమిఫలము వసుమతీశ! ౧౧౫

అందువలన నేనును ఊరకుంటిని.'

అంతట రాజు కేలుమోడ్చి 'బాబూ అవును; నా వలన తప్పిదమే. ఇప్పుడు మిగిలియున్న దండుతోనయిన వింధ్యాద్రికి పోవుటకు ఉపాయము చెప్పుము.' అని యడిగెను. గద్ద తనమనస్సులో ఇట్లాలోచించెను:- 'ఇందులకు ప్రతిక్రియ సేయుట సరియైనపని. ఏలయన,—

తే. దేవతలయందు, గురులందు, గోవులందు,
బ్రాహ్మణులయందు, ధారుణీపతులయందు
బాలవృద్ధాతురులయందుఁ బ్రాజ్ఞుఁ డెపుడు
కోపమును మాని యోపికఁ గొనఁగవలయు.' ౧౧౬

మంత్రి నవ్వి వెల్లడిగా నిట్లనియె:— 'దేవా, భయపడకు. ఊరడిల్లుము, వినుము:

తే. భిన్నసంధాన కర్మలోఁ బ్రెగ్గడలకు,
సాన్నిపాతిక కృతిలో భిషగ్వరులకుఁ,
బ్రజ్ఞ యేమాత్ర మున్నను బయలుపడును,
ఎవఁడు సుస్థంబునందు నేరువఁడు నడుప? ౧౧౭

మఱియు,—

క. ఇంచుకయె తొడఁగి, దానినె
యెంచుచు వ్యాకులితులగుదు రెంతయు నజ్ఞుల్;
ఇంచుకగఁ దొడఁగి ఘనకృతి,
నెంచక కృతబుద్ధు లుందు రెంతయు శాంతిన్. ౧౧౮

కావున ఇట నీప్రతాపముచేతనే దుర్గమును పడఁగొట్టి కీర్తిప్రతాపములతో కూడినవానినిఁగా నిన్ను త్వరగా వింధ్యాద్రి చేర్చెదను.’ ‘ఇప్పుడు ఈకొంచెపాటి దండుతో అది ఎట్లు సమకూడును?’ అని రా జడిగెను. గద్ద చెప్పుచున్నది:- ‘దేవా, సర్వమును సమకూడును. ఏలయన,- విజయమొందఁ గోరినవానికి అవిలంబముగా పనిజఱుపుట విజయమొందుటకు తప్పనిసూచన. కావున నిపుడు దుర్గద్వారమును ముట్టడింపుఁడు.’

పంపిన వేగుకొంగ వచ్చి హిరణ్యగర్భునికి ఆవృత్తాంతము చెప్పినది. ‘దేవా, దండుకొంచెమే కలిగియు ఈరాజు చిత్రవర్ణుఁడు గద్ద చెప్పిన యాలోచన నవలంబించి మన దుర్గమును ముట్టడించుటకు వచ్చుచున్నాఁడు. అంతట రాజహంసుఁడు జక్కవను ‘సర్వజ్ఞుఁడా, ఇపు డేమి సేయవలసినది?’ అని యడిగెను. జక్కవ చెప్పుచున్నది:- ‘మనదండులో చేవయు, పొల్లును విచారించి బంగారము వస్త్రములు లోనగునవి యిచ్చి వారివారికి తగినసత్కారము సేయవలసినది. ఏలయనఁగా,—

ఆ. తప్పుదారిఁ బోవుదమ్మిడీనైనను
వేవరాలఁ బోలె వెదకి యెత్తు,
తమక కొనఁగు గోట్లు తఱి నెవ్వఁ డాతని
రాజసింహు విడదు రాజ్యలక్ష్మి. ౧౧౯

మఱియు,—

ఆ. జన్మ, ముద్వాహనము, శత్రుతుయము, యశ
  న్యమును, మిత్రసంగ్రహము, వ్యసనము,
  ప్రాణదయిత, లధన బాంధవు లనెడి యీ
  యెనిమిదింట లేదు హెచ్చువ్యయము. ౧_౨౦

విలయన,—

క. అలఁతివ్యయమునకు వెఱచి స
  కలముం గోల్పోవు టొక్కగడుసుందనమే?
  చులకని సుంకపువెఱ నర
  కులనెల్లన్ విడుచువర్తకుఁడు ధరఁ గలఁడే?' ౧_౨౧

రా జడిగెను:—'ఇప్పు డతివ్యయము సేయుట ఎట్లు తగును? ఆపన్నివారణకై ధనమును దాఁపవలసినదని గదా పెద్దలు చెప్పినారు?' మంత్రి యనెను.—'శ్రీమంతులకు ఆపద లేలకలుగును?' రాజు.—'ఎప్పుడైన సిరిచలిగ నేని?' మంత్రి మఱల ననియె: 'కూడఁబెట్టిన ధనముపోవును. కావున, దేవా, లోభముమాని నీజోదులను ఈవిచేతను, గౌరవముచేతను ముందఱికి తెమ్ము. అట్లు చెప్పినారు:—

క. ఒండొరుల, నెఱిఁగి, తుష్టిన్
  నిండి, యసువులను విడువ సునిశ్చితమతులై,
  యుండు కులజు లర్చితులై
  చెందుదు రరిబలము విరవశేషముగాఁగన్. ౧_౨౨

మఱియు,—

క. మానిత శీలురు, సుభటులు,
ప్రాణాంతము పోర నిశ్చయముగల శూరుల్,
ఏనూర్వురు సంహాతు, లరి
సైనికసాహస్రములను జదుపుదు రాజా. ౧౨౩

మఱియు,—

తే. తారతమ్యానభిజ్ఞుఁ, గృతఘ్ను, నుగ్రుఁ
బొట్టనిండించుకొను పెనుపూన్కివాని,
శిష్టులైనను విడుతు రశేషముగను
అన్యులు త్యజింతురని వేఱ యనఁగనేల? ౧౨౪

ఏలయన,—

తే. సత్యమును, ద్యాగమును, దయ, శౌర్యమనఁగ,
నవని విభునికి నాల్గు మహాగుణములు;
ఈగుణంబులు లేని మహీశుఁ డెందు
బుధవరులచేత నిందలఁ బొందు ననఘ. ౧౨౫

ఇట్టి సందర్భములలో మంత్రులను గౌరవింప వల
యును.

తే. అధిపుణోడుత నుదయి, యత్యయియుఁగాఁగఁ
దన్ను సేనచివుఁడు కట్టుకొన్నవాఁడొ,
వాని విశ్వస్తుఁ దన ధనప్రాణములకు
రక్షకునిఁ జేయు శ్రేయంబు లక్షయములు. ౧౨౬

ఏలయన,—

ఆ. ఇంతి యేని, బాలుఁడేని, వంచకుఁడేని,
ప్రగడలగుదురో యెవనికి నతఁడు
అనయపవననిహతుఁడై కార్యజలధిలో
మునిఁగి శరణు లేక మువ్వు నొందు. ౧౨౭

వినుము దేవా,—

ఆ. కినుక, సంతసము నెవనికి సమంబులో,
శాస్త్రమం దెవనికి శ్రద్ధగలదొ,
అనుదినంబు భృత్యుల నెవందు బ్రోచునో
ధనము పిదుకు సతము ధర యతనికి. ౧౨౮

క. ఎవరికి, వృద్ధియు క్షయమును,
నవనీపతి తోడివయగు నట్టిమహితులన్
అవమానింపంగాఁ దగ
దవనీపతి తనయమాత్యులన్ గర్వమునన్. ౧౨౯

ఎందుల కనఁగా,—

ఆ. ఘనమదంబుచేతఁ గన్నులు గానక
సంస్ఖలనము నొందు జనవిభునికి
సంకరంపు సామజంబునకును లేప
సచివకరి కరప్రసార మూఁత. ౧౩౦

అంతట మేఘవర్ణుఁడు వచ్చి నమస్కరించి ఇట్లనియె
"దేవరా, నావైపు చూడక నను గ్రహింపుము. వీఁడుగో
శత్రువు యుద్ధము కోరినవాఁడై కోటవాజారములో

నున్నాఁడు. కావున ఏలినవారి యాజ్ఞచే వెలువడి నా పరాక్రమమును చూపెదను. అందువలన ఏలినవారి ఋణ మును తీర్చుకొనియెదను.' చక్రవాకుఁడు ఇట్లనియె;— 'అట్లు వలదు; వెలువడి యుద్ధము చేయఁదగునెడల కోటను అండగొనియుండుట నిష్ప్రయోజనము. మఱియు:—

తే. సీరనున్న మొసలి కడుదారుణంబు,
బయటఁబడి యవశంబయి భంగ మొందు,
అటవి వెలువడి తిరుగు పంచాననంబు
మనసవు సృగాలమునకు సమానమగును.' ౧౩౧

కాకి చెప్పుచున్నది: 'రాజా, పోయి పోరిని నడిపింపుము. ఏలయన,—

తే. బలము ముందుంచుకొని మహీపాలవరుఁడు
పోరు సేయింపవలయుఁ దాఁ గోరి కనుచు,
సామి యండయుడిన యెడ శ్వానమయినఁ
గేసరియుఁబోలెఁ బోరదే మీాసరముగ.' ౧౩౨

అంతట వారందఱును కోటదర్వాజాకడకుఁ బోయి ఘోరయుద్ధముం గావించిరి.

ఆమఱునాఁడు చిత్రవర్ణరాజు గద్దతో ననియె:- 'బాబూ, నీప్రతిజ్ఞను ఇప్పుడు నెఱవేర్పుము.' గద్ద యని యె:- 'దేవా, విను,

క. కాలానపా, మల్పంబును,
బాలిశసవ్యసనపతి, యపరిరక్షితముగ
భీలుకయోధకమును, నని
యోలిగ దుర్గవ్యసనము లొప్పెడి నాలుగ. ౧౩౩

అవి యిపుడిట లేవు.—

క. లోలో భేద మిడుట, చిర
కాలము ముట్టడియుఁ, దటి తెగగ బయికోలుగ,
వాలుమగంటిమియును, నరి
పాళెముఁ గైకొనఁగ నా ల్గుపాయమ్ములగుగ. ౧౩౪

ఇందు శక్తికొలఁది యత్నము సేసెదము.' (చెవిలో చెప్పుచున్నాఁడు) 'ఇట్లు ఇట్లు.' తర్వాత ప్రొద్దుపొడువక మునుపే నాల్గుద్వారములయందును పోరాటము మీఱుచుండఁగా, కోటలోపల ప్రతియింటికిని కాకి నిప్పుపెట్టినది. అంతట 'పట్టుపడినది, దుర్గము పట్టుపడినది' అని గొల్లు వినియు, ఇండ్లయందు పెక్కుంట నిప్పులెగయుచుండుటం గాంచియు, రాజహంసుని బంట్లును, ఇంక దుర్గమందు వసించియున్న ఇతరులును తటాలున మడుఁగులో చొచ్చినారు. ఏలయనఁగా,—

ఆ. లెస్సమంత్రితంబు, లెస్సవిక్రాంతంబు
లెస్స పోరితంబు, లెస్సపటువు,
పాదను వచ్చి నప్పు డవిచారితంబుగా
శక్తికొలఁది బుధుఁడు జరుపవలయు. ౧౩౫

రాజహంసుఁడు సుఖముగా నుండినవాఁడు, స్వభావముచేత మెల్లఁగా నడచువాఁడు సారసునితోఁగూడ నుండఁగా వారిని ఇఱువురను చిత్రవర్ణుని సేనాపతి కుక్కుటుఁడు (కోడి) వచ్చి చుట్టుకొన్నాఁడు.

హిరణ్యగర్భుఁడు ఇట్లనియె:- 'సేనాపతీ, సారసుఁడా, ఏల నాకోసము నిన్ను చంపుకొనెదవు ? ఇప్పటికిని నీకు పోవుటకు శక్తియున్నది. కావున పోయి నీటఁ జేరుము. నాకొమరుని చూడామణిని సర్వజ్ఞుని సమ్మతిమీఁద రాజును జేయుము.' సారసుఁ డనియె:- 'దేవా, ఇట్టి సహింపరానిమాటను చెప్పవలదు. ఎంతకాలము చంద్రసూర్యులు ఆకసములో నుందురో అంతవఱకు ఏలినవారు సర్వోత్కర్షతో నుండవలయును. నేనేగదా దుర్గరక్షకుఁడను. నారక్తమాంసములతో అలికిన దారిని శత్రువు కోటలో ప్రవేశించును గాక ! మఱియు,—

తే. క్షమియు దాతయును గుణగ్రాహియైన
స్వామి యవ్యాజ పుణ్యవశమున దొరకు;'

రాజనియె:—

'నేర్పరియు ననురక్తుండు నిర్మలుండు
నైనభృత్యుండు దొరకుట యద్భుతంబు.' ౧౩౬.

సారసుఁడు పలుకుచున్నాఁడు:—

'తే. కలనఁ దక్కంగ మృతి రాకుంటఁ గలుగదేని,
యుక్తమే దాని విడి దూర మొదిఁగిచనుట ;
తొలఁగదేని మరణము జంతువునకెల్ల
వృథగఁగీర్తిని మలినీకరింపనేల ? ౧౩౭

మఱియు,—

తే. గాలిఁగంపించు దీపంపుఁ గళికవోలె
క్షణవిభంగురమైన యీజన్మమందు
ఎంతయోపుణ్యమునఁగాక యేలఁగలుగుఁ
బరులపనికై యసువులను వ్యయముసేఁత ? ౧౩౮

ప్రభూ, నీవు పలికవు ; అన్నివిధములను నిన్నుఁ గావవలయును. ఏలయన ;—

క. స్వామిని గోల్పోయి ప్రకృతి
యేమైయు జీవించు నతిసమృద్ధంబయినన్ ?
అమరవైద్యుం డయినను
నేమాడ్కి గతాయువునకు నిచ్చు నసువులన్ ? ౧౩౯

మఱియు,—

క. ఇనుఁడు కనుమూసినంతట
జనమెల్లను గన్నుమూయు జగతీస్థలిలో ;
నినుఁడు ప్రబోధముఁ జెందిన
జనమెల్ల ప్రబోధమొందుఁ జయ్యన మిత్రా ! ౧౪౦

మఱియు,—

ఆ. రాజు, ప్రెగడ, చెలియు, రాష్ట్రంబు, దుర్గంబు,
బలము, బొక్కసమనఁ బ్రకృతు లేడు,
ప్రాకటముగ నివియుఁ జోరుల శ్రేణులు,
నన్ని రాజ్యములకు నంగము లగు. ౧౪౧

అందును రాజు ప్రధానాంగము.'

అంతట, కోడి వచ్చి రాజహంసుని దేహమున కరవాడి గోళ్ళతో గాయములు గావించినవి. వడిగా వచ్చి సారసుఁడు అడ్డపడి రాజును నీటఁ ద్రోచినాఁడు. తర్వాత కోడిగోళ్ళ దెబ్బచేత ఒడలు శిథిలమయిన సారసుఁడు కుక్కుట సేనను మిక్కిలి రూపుమాపెను. కోడియు సారసునిముక్కు-దెబ్బకు చచ్చెను పక్షులు గుంపై ఒక్క సారసుని పొడిచి చంపినవి. చిత్రవర్ణరాజు దుర్గముం జొచ్చి దుర్గమందున్న ధనమెల్ల దోఁచించి వందుల జయశబ్దములచే ఆనందమొంది తెలుపలి ఎండుపాళెమునకుం బోయెను.

రాజపుత్త్రులు చెప్పిరి;-'ఆరాజహంసుని దండులో సారసుఁ డొక్కఁడే పుణ్యవంతుఁడు, ఎట్లనఁగా అతఁడు తన దేహము నిచ్చి రాజును కాచినాఁడు. ఏల యన;—

తే. ఆలుఁ గోడెల నీను వృషాకృతులనె,
అందు భేదంబు గలుగ దావంతయేని
కొమ్ముతోఁ గొమరయ్యెను గోకువృషభుఁ
గనెడు నా గోమతల్లి యొక్క-తెయగాదె.' ౧౪౨

విష్ణుశర్మ చెప్పెను.— 'ఈ మహాత్ముఁడు స్వభావము చేతనే తనదేహ మిచ్చి విడిచియున్నాఁడు గాన స్వర్గలోకముల లో విద్యాధరాంగనల పరివారముతో శాశ్వతభోగముల ను అనుభవించుచు గాక! అట్లే చెప్పఁబడినది:—

క. ఏశూరు లాహవమున ని
జేశునికై ప్రాణకములు నిత్తురొ భక్తిన్
ఆశూరులు ధన్యులు త్రిది
వేశత్వముఁ బడసి దివి రమింతురు సతతమున్. ౧౪౩

ఆ. ఎవఁడు పందతనము నెనయక, బహుశత్రు
పరివృతుఁడయి పోరి ప్రాణమిచ్చు,
నాజిచణుని కతని కక్షయలోకముల్
ధన్యతముని కబ్బుఁ దత్క్షణంబ. ౧౪౪

మీరు విగ్రహమును వింటిరి.' రాజపుత్త్రు లనిరి.— 'మేము విని సుఖము పొందినారము.' విష్ణుశర్మ యిట్లనియె.— 'ఇట్లును అగుఁగాక:—

క. పోరికి మీ రెప్పుడు హయ
వారణ భటసేన నడుప వలవదుగాఁతన్!
మారిపువులు నయతంత్రస
మీరహతిన్ గిరిగుహల శమింతురుగాతన్.' ౧౪౫

విగ్రహతంత్రము సమాప్తము.

సంధి

వెండియు కథ ఆరంభించిన సమయమున రాజపుత్త్రులు 'అయ్యా! మేము విగ్రహమును విన్నారము, ఇప్పుడు మాకు సంధిని చెప్పుఁడు.' అని యడిగిరి. విష్ణుశర్మ యిట్లనియె :—'వినుఁడు, సంధినికూడ చెప్పెదను. అందులకు ఇది మొదటి శ్లోకము—

తే. దొరల కిరువురకును బెనుదురము జరుగ,
బలము లిరువాఁగునం దఖర్వముగ మ్రందఁ,
దక్కు గృధ్రి రథపదముల్ తత్క్షణంబ
తెన్నుగా సంధిఁగూడఁబల్కికొని సలిపె.' ౧

అది యెట్లని రాజపుత్త్రు లడిగిరి. విష్ణుశర్మ చెప్పం దొడంగెను; 'అంతట రాజహంసుఁడు—'మనదుర్గములో నిప్పుపెట్టిన వాఁ డెవఁడు? పగతునివాఁడా, లేక పగతుని ప్రేరణచేత మనదుర్గమందు ఎవఁడైననా?' అని యడిగెను. జక్కవ యిట్లనియె :—'దేవరా, ఏలినవారికి నిష్కారణ బంధువయిన యామేఘవర్ణుఁడును, అతని పరివారమును ఇప్పుడు కనఁబడకున్నారు. కావున ఇది అతనిపని యని తలంచెదను.'

రాజు క్షణ మాలోచించి యిట్లనియె:—'అట్లే అయి యుండును. ఇది నాదురదృష్టము. అట్లే చెప్పిరి.–

క. జతసంపు బెంపుదై సుఘు
టిత మగుకార్యము విధివిఘటిత మగుసేనిక,
గత మందులకుం బ్రగడల
మతి లోపముగాదు, దైవమాయయ సుమ్మీ.' ౨

మంత్రి పలికెను:—'ఇట్లు పెద్దలు చెప్పియున్నారు.–

తే. విషమ మగుదశ తనకుఁ బ్రాపించినపుడు
దైవమును దూఱు మొప్ప, తత్కర్తగాఁగ
తనదు కర్మ దోషములు మాత్రము మనమున
నెపుడునుం దలఁపోయఁడ యెంచుకేని. ౩

మఱియు,—

క. హితముం గోరెడి సుహృదుల
మతమున వర్తింపఁ డెవఁడు మతిహీనుండై
అతఁ డిలకుఁ గొయ్యనుండి ప
తితమగు తాఁబేటి మాడ్కిఁ దెచ్చుకొను మృతిన్. ౪

మఱియు,—

క. మాట నెపుడు రక్షింపుము,
మాటవలనఁ బ్రాణహాని మానకకలుగున్;
సీటుగ నంచలు గొను తా
మేటిపతి కధఃపతనము మృతియుం గుఱిగాన్.' ౫

«అది యెట్లని రాజడుగఁగా మంత్రి చెప్పుచున్నాఁడు:—

కథ ౧.

'మగధదేశమునందు ఫుల్లోత్పలమని సరస్సు కలదు. అందు చిరకాలము సంకట వికటములను నంచలు వసించి యుండినవి. వానిమిత్త్రము కంబుగ్రీవమను తాఁబేలుకూడ అందు వసించుచుండెను. ఇట్లుండఁగా నొకప్పుడు జాలరులు అటకువచ్చి 'మనము ఈదినము గడపి తెల్లవాఱఁగానే ఇటకువచ్చి చేఁపలను, తాఁబేళ్లను వేఁటాడుదము' అని పలికికొనిరి. ఆమాటవిని తాఁబేలు హంసలతో 'మిత్త్రులారా, విన్నారా జాలరుల మాటను ? ఇప్పుడు నే నేమి సేయవలయును?' అని యడిగెను. 'తెలిసినది, కాని, తెల్లవాఱఁగానే అందులకు తగినట్లు చేసికొనవచ్చును.' అని హంసలు పల్కినవి. కూర్మము చెప్పుచున్నది.— "అట్లుగాదు, ఇట్టి సందర్భమును ఒకదానిని నేనిటనే చూచి యున్నాను ; ఇట్లు చెప్పినారు ;—

ఆ. తా నొకం డనాగతవిధాత, యన్యుండు
ప్రతిసముత్థమతియు, బ్రతిభ యొప్ప
నిరువురును సుఖముగ నెసలారుచున్నారు,
యద్భవిష్యఘుషము హానన మొందె.' ౬

«అది యెట్లని ఆరెండు నడిగినవి ; తాఁబేలు చెప్పుచున్నది.—

అవాంతర కథ ౧.

'పూర్వము ఈ చెఱువులోనే ఇట్టి జాలరులే వచ్చి నప్పుడు మూఁడు చేఁపలు ఇట్లు ఆలోచించుకొన్నవి.— వానిలో అనాగత విధాత (అనఁగా రాఁబోవుదానికి ముందే ఉపాయము చేసికొనునట్టిది) అనుపేరి చేఁప 'నేను వేఱు జలాధారమునకు పోయెదను.' అని చెప్పిపోయి మఱియొక మడుగుం జొచ్చినది. రెండవది ప్రత్యుత్పన్న మతి (అనఁగా అప్పటికి తోఁచినప్రకారము చేయునది) అనుపేరి చేఁప చెప్పినది.—'భవిష్యత్తున ఇది జఱుగును, ఇది జఱుగదు అని నమ్మకము లేనందున నే నెచ్చటికిని వెళ్లను. కార్యము వచ్చినప్పుడు అందులకు తగినట్లు చేసెదను. అట్లు చెప్పినారు :—

ఆ. ఇడుమవచ్చినంత, బడలకయుపమచే
నుడిపి, బుద్ధిమంతుఁ డొందు ముదము.
వణిజుకాంత జారు బ్రత్యక్షముగ దాఁచెఁ
బరమసాధ్వియనుచు భర్తదలఁప.' ౭

'అది యెట్లని యద్భవిష్యుఁడు అడుగఁగా ప్రత్యుత్పన్నమతి చెప్పుచున్నాఁడు :—

అవాంతర కథ ౨.

'విక్రమ పురమందు సముద్రదత్తుఁడని వర్తకుఁడుం డెను. వానిభార్య రత్నప్రభ యనునది ఎల్లప్పుడు ఒకా

నొక సేవకునితో క్రీడించుచుండును.

ఒకప్పుడు ఆరత్నప్రభ ఆసేవకుని మొగమును ముద్దు గొనుచుండఁగా సముద్రదత్తుఁడు చూచెను. అంతట చెడిప మగనికడ కేఁగి యిట్లనియె ;—'ప్రాణేశ్వరా, వీఁడు కడు సుఖి ; ఏలయన నీకై తెచ్చిన కర్పూరమును వీఁడు తినుచున్నాఁడు ; వీనినోట కప్పురంపుఁదావిని నేను గ్రోలితిని.' ఆమాట విని సేవకుఁడు కోపగించి యిట్లనియె ;-'ఏయొడయుని ఇంట ఇట్టి యిల్లాలుకలదో, సేవకుని నోటిని వాసన చూచునది, ఆయింట సేవకుఁడు ఎట్లుండును ?' ఇట్లని వాఁడు లేచి నడచెను. అంతట వర్తకుఁడు వానిని ప్రయత్నపూర్వకముగా మంచిమాటలాడి ఎట్లకేలకు నిలుపుకొనెను. కావున 'ఇడుమువచ్చినంత' ఇత్యాదికమును నేను చెప్పితిని.'

అంతట యద్భవిష్యుఁడు (ఏదికానున్నదో అది యగును గాక అనువాఁడు) ఇట్లనియె;—

క. 'ఏది కానిదో యది కానిదె ;
ఎదికానున్నదిదియె తప్పకెప్పుడు నదియా,
నిగుచింతావిషహారము
సదాపథము దీనిఁద్రాగిసౌఖ్యము గనుఁడీ.' ౮

తర్వాత తెల్లవాఱినంతట ప్రత్యుత్పన్నమతి వలలో పడి చచ్చినట్లు తన్ను అగపఱుచుకొనెను ; జాలరులు వల నుండి తివిచి పాఱవైవఁగా శక్తికొలఁది ఈఁది లోఁతునీళ్లం

జొచ్చెను. యద్భవిష్యుఁడు జాలరులకు దొరకి వారిచేతఁ జచ్చెను.

కావున నేను 'తా నొకం డనాగతవిధాత' ఇత్యాదికమును జెప్పితిని. కావున ఎట్లు నేను వేఱొకమడుఁగుం జేరుదునో అట్లు చేయుఁడు.' హంసలు 'మఱియొక జలాధారమును చేరినతర్వాత నీకు నేమమేగాని నేలనుపోవుచుండఁగా నీగతి యెట్లు?' అని యడిగినవి. 'నన్ను మీ యిరువురును ఆకాశమార్గమున గొనిపొండు.' అని తాఁబేలు అడిగినది. 'అందులకు ఉపాయమే'మని హంసలు అడుగఁగా, 'మీ రిరువురును నోట కఱ్ఱను కొనలయందు కఱచుకొనుఁడు. నేను దాని నడుము కఱచుకొనియెదను. అంతట మీ ఱెక్కల బలమున నన్ను ఆకాశమున మోచి కొని పొండు.' అని తాఁబేలు చెప్పెను. హంసలు చెప్పినవి.—'ఈయుపాయము చక్కఁగానే యున్నది, కాని,—

క. పొంగ కుపాయాప్తికిఁ, ద
త్సంగతి నరుదెంచు చెట్టసయిత మరయుమీ ;
కొంగ కనుంగొనుచుండఁగ,
మునిగిన దచ్ఛాబకముల ముదమున మొసలే.' ౯

తాఁబేలు అడిగినది, 'అదియెట్లు?' అని ; హంసలు చెప్పుచున్నవి.—

అవాంతర కథ 3.

'ఉత్తరాదిలో గృధ్రకూటమని పర్వతము కలదు. అచ్చటనే నర్మదానదియొడ్డున మఱ్ఱిచెట్టుమీఁద కొంగలు కాపురముండినవి. ఆచెట్టుక్రింద బొక్కలో పాముండినది. అది వాని లేఁతపిల్లలను తినివైచుచుండినది. అంతట దుఃఖ పీడితములైన కొంగల కలవరమును విని ఒక ముసలికొంగ యిట్లనియె.—'మీరు ఇట్లు చేయుఁడు, చేఁపలను తెచ్చి ముంగిసల బొక్కనుండి పాము బొక్కవఱకు వరుసఁగా ఒక్కొక్కటిగా వేసి రండు. అంతట ఆతిండికి ఆసించి ముంగిసలువచ్చి పామును చూచెడిని ; స్వాభావవైరము చేత పాముకన్నము జొచ్చి పామును చంపెడిని.' కొంగలు అట్లే చేసినవి. ముంగిసలును పాము కన్నముఁజొచ్చి దానిని చంపినవి. అటుతర్వాత ముంగిసలు చెట్టుమీఁది పక్షిపిల్లల కూఁతలను విని చెట్టెక్కి కొంగల కన్నులయెదు టనే ఆపిల్లలను భక్షించినవి.

కావున మేమిరువురమును 'పొంగ కుపాయా త్రికి' ఇత్యాదికమును పలికితిమి. మేము కొనిపోవుచుండఁగా నిన్నుఁగని లోకులు ఆశ్చర్యపడి ఏమేమో పల్కుదురు ; దానిని విని నీవు బదులు పలుకుదువేని, అంతట నీచావు నిక్కము. కావున ఇచ్చటనే యుండుట ఎల్లవిధముల మంచిది.'

తాఁబేలు ఇట్లనియె,—'ఏమి నేనంత మూర్ఖుఁడనా ? నేను బదులు పలుకను. నేనేమియు మాటలాడను.' అట్లుజరుగఁగా ఆకాశములో హంసలు మోచికొనిపోవుచున్న యా తాఁబేటిం గాంచి పసులకాపరులు అందఱు వెంటఁబరుగిడుచు 'అహో ఏమివింత! పక్షులు తాఁబేటిని మోచికొని పోవుచున్నవి' అని పలికిరి. అందులో నొకఁడు 'ఈ తాఁబేలు నేలఁబడెనేని నేను ఇక్కఁడనే వండుకొని తినెదను.' అనెను. మఱియొకఁడు 'ముక్కలుగా భాగించుకొని కొనిపోవలయును' అనియెను. మఱియొకఁడు 'ఇంటికి కొనిపోయి కాల్చుకొని తినవలయును.' అనెను. ఈప్రకారము ఓర్వరాని క్రూరవాక్యములనువిని తాఁబేలు కోపముపెంపున తొంటి తెలివితప్పి 'మీరు బుగ్గియేతిందురు' అనిపలుకుచు కట్టెనుండి క్రిందపడి పసులకాపరులచేత చచ్చెను. కావున 'హితముగోరెడి సుహృదుల' ఇత్యాదికమును నేను చెప్పితిని.'

అంతట వేగుకొంగ అచ్చటికివచ్చి అతనితో నిట్లనియె.-'స్వామీ, నేను ముందే చెప్పలేదా, ప్రతిక్షణమును దుర్గమును సోదన చూచుకొనవలయుననని ? ఆపని మీరు చేయరైతిరి. ఆయేమఱుపాటునకు ఈఫలమును అనుభవించితిరి. గద్దపంపిన యా కాకి మేఘవర్ణుఁడు మనదుర్గమునకు నిప్పుపెట్టినాఁడు.'

రాజు నిట్టూర్పువుచ్చి యిట్లనియె.—

తే. 'యాచ్ఞచేసేమి, యుపకృతినరసి యేమి,
శత్రువులయందు నెవఁడు విశ్వాసమొందు,
చెట్టుకొన నిద్రవోయెడు చెనఁటివోలె
వాఁడువోఁడుఁ బ్రబోధంబుఁ బతితుఁడగుచుఁ.' ౧౦

వేఁగు వచించెను,—'అట్లు దుర్గమును తగులఁబెట్టి మేఘవర్ణుఁడుపోయి దర్శింపఁగానే చిత్రవర్ణుఁడు సంతోషించి 'ఈమేఘవర్ణుని ఈకర్పూరద్వీపమునకు రాజుగా నభిషేకింపుఁడు' అని యానతిచ్చెను. అట్లు చెప్పి యున్నారు.—

*క. కృతకృత్యుం డగుభృత్యుని
కృతమును మాయింపఁదగ దొకింతయు; వానిఁ
బ్రతిఫలమానకృపావీ
క్షితవాక్యంబులను హృష్టుఁ జేయఁగవలయుఁ.' ౧౧

జక్కవ 'స్వామీ, నేను చెప్పుచున్న మాటను చక్కఁగా వినవలయును' అని హెచ్చరించెను.—అంతట రాజు 'ఇంకను ఏమి విశేషము, ఇంకను ఏమి విశేషము?' అని యడిగెను. వేఁగు వక్కాణించెను.—అంతట ప్రధాన మంత్రిగద్ద యిట్లనియె.—'ఏలినవాఁడా, ఇది సరిగాదు. వేఱువిధముగా అనుగ్రహము చూపుము. ఏలయన,—

తే. యుక్తి సెప్పుట యవిచార యుక్తమతికిఁ
దండులంబులకై యూఁకదంపుటయగు;

నీచునికిఁ జేయునుపకృతి నివ్వటిల్లు
నిసుకదిబ్బపయి న్ముద్రయిడినయట్లు. ౧౩

మఱియు,—

తే. అధము నుంపంగవలసిన యాస్పదమున
నధము నుంచుట కరము గర్హ్యంబ యగును,
ఫాలమణి కాలునందు నేమానవుండు
పావుకోడు ధరింపంగఁ బాలుపడును ? ౧౪

అట్లు చెప్పియున్నారు.—

ఆ. ఉత్తమాస్పదమున నుంచినచో నీచు,
స్వామినే వధింప నాఁడు గడఁగు,
పులిని జేసినంత యెలుక గర్వంబూఁని
మునివరేణ్యుఁ జంప మొనసినట్లు.' ౧౫

'అదియె'ట్లని చిత్రవర్ణుఁడడిగెను. గద్ద చెప్పుచున్నది.—

కథ ౨.

'గౌతమమునియొక్క యాశ్రమములో మహాతపుఁడని యొకముని యుండెను. ఆయనకు ఆశ్రమముచెంత కాకినోటినుండి జాఱిపడిన యెలుకపిల్లయొకటి కనఁబడెను. ఆయన దానిని జాలిగొని నివ్వరినూకఁ బెట్టి పెంచెను.

ఆ యెలుకను తినుటకు ప్రయత్నపూర్వకముగా పొదకుచు పిల్లి రాఁగాఁ గాంచి భయపడియున్న యా యెలుకను తపోమహిమచేత బల్లిదమయిన పిల్లినిం జేసెను. పిల్లి కుక్కకు భయపడినది. అంతట దానిని ముని కుక్కం

శేసెను. కుక్క పులికి వెఱచినది. అంతట నాతఁడు దానిని పులిం గావించెను. ఆపులిని నయితము ముని తోంటి యెలుకనుంబోలె బ్రోచుచుండెను. అంతట నచ్చటి జనులందఱు ఆమునిని పులిని చూచి 'ఈముని ఎలుకను ఈపులిగాఁ జేసినాఁడు' అని వచించుచుండిరి. దానిని విని పులి దుఃఖించి 'ఈముని బ్రదికియున్నంత కాలము నాకు అవమానకరమయినట్టి నావాస్తవ స్వరూపమును గూర్చిన యీవాదు పోదు.' అని తలంచుకొని మునిం జంప నుంకించెను. దాని ఇచ్ఛయెఱింగి ముని 'మఱల ఎలుక వగుము' అని పలికి ఎలుకనే కావించెను.

కావున నేను 'ఉత్తమాస్పదమున నుంచిన నీచుని' ఇత్యాదికముం జెప్పితిని. మఱియు దేవా, ఇది అలఁతి యని తలంపఁగూడదు. వినుము—

ఆ. ఉత్తమాధమముల నొగి మధ్యమంబులఁ
బెక్కుమత్స్యములను మెక్కి, బకము
అతిబుభుక్షఁ బొంగి హతమయ్యెఁ బిమ్మట
నెండ్రి నొక్కటిని రహిం గ్రహించి.' ౧౫

'అదియె'ట్లని చిత్రవర్ణుఁడడుగఁగా మంత్రి చెప్పసాగెను —

కథ ౩.

'మాళవదేశమందు పద్మగర్భమనుపేరి తటాకము గలదు. అం దొకముసలికొంగ, శక్తిలేనిది వెంగపెట్టు

గొన్నట్టుగా అగపడుచు నిలిచియుండెను. దాని నొక యెండ్రిచూచి 'అయ్యా, ఏలయిట్లు నీవు తిండి మానుకొని యున్నావు?' అనియడిగెను. కొంగ చెప్పుచున్నది.—చేపలు నాకు ఆహారము, వానిని ఇటతప్పకుండ తెప్పతెల్లవాఱఁగానే జాలరులువచ్చి చంపుదురని యూరిచెంత వార్తవింటిని. అందువలన నాకు జీవనభంగముచే మరణము మూడినదని తెలిసికొని తిండిమీఁద నయితము అక్కఱపుట్టక యున్నాఁడను.' అంతట చేపలు ఆలోచించినవి.—'ఈసమయములో ఇది మనకు ఉపకారిగానే కనఁబడుచున్నది. కావున దీనినే మన క్షేమయిన నుపాయము చెప్పుమని యడుగుదము. అట్లునుచెప్పిరి ;—

ఆ. రిపుఁడు సంధికర్తఁ డుపకరించెడు వాఁడు,
చెలియునర్తఁ జెడరు సేయువాఁడు ;
లక్ష్యలక్షణముల లక్షింపువీరికి
నుపకృతియును నట్ల యపకృతియును.' ౧౫

అంతట 'మాకేమి రక్షణోపాయము?' అని చేపలడిగినవి. 'వేఱుజలాధారమునకు పోవుటయే మీరు బ్రదుకుటకు ఉపాయము. అచ్చటికి మిమ్ము ఒక్కొక్కరినిగా నేను గొంపోయెదను' అని కొంగ చెప్పెను. చేపలు భయంబున అట్లుచేయుమని యడిగినవి. అంత నా టక్కరి కొక్కెర చేపలను ఒకటొకటిగా గొనిపోయి ఒకచోట పెట్టుకొని తిని మరలవచ్చి 'వానిని నేను వేఱు జలాధార

ముం జేర్చితిని' అని చెప్పెను. అంతట ఎండ్రి 'కొంగా, కొంగా, నన్నుఁగూడ నచ్చటికిం గొనిపొమ్ము' అనియడిగెను. అంతట కొక్కెర మున్నెన్నఁడును నెఱుఁగని ఎండ్రి మాంసమును కోరినదై ప్రీతితో దానిని కొనిపోయి మిట్ట నేలంబెట్టెను. ఎండ్రియు చేపముండ్లను వెదచల్లియున్న నేలను చూచి 'అయ్యో! చెడితినిగదా దురదృష్టుఁడను! కానీ యిప్పటికి తగినట్లు వ్యవహరించెదను' అని ఆలోచించుకొని కొక్కెరమెడను కత్తిరించెను. కొక్కెర యీల్గెను. కావున 'ఉత్తమాధమంబుల' ఇత్యాదికముం జెప్పితిని.'

అంతట చిత్రవర్ణుఁడు వెండియు నిట్లనియె.-'ఓమహామంత్రీ వినుము; ఈవిషయమును నేనాలోచించియే యున్నాను. ఇచ్చట రాజుగానిలిచి మేఘవర్ణుఁడు కర్పూరద్వీపములోని యుత్తమవస్తువులనెల్ల మనకు కట్నము పంపుచుండవలయును. వానితో మనము కడువిలాసముతో వింధ్యాద్రియందుండవచ్చును.'

దూరదర్శి యిట్లనియె, 'దొరా,

ఆ. కలుగ నున్న యట్టి ఘనవిభవంబులఁ
దలఁచి యెవఁ డిపుడు ముదంబునొందుఁ,
గుండఁ బగులఁ గొట్టుకొన్న విప్రునివలె
వాఁడు భంగపొందు వసుమతీశ!' ౧౭

(అది యెట్లని రాజడుగ మంత్రి చెప్పుచున్నాఁడు. —

కథ ౮.

దేవీకోట్టమను పట్టణములో దేవశర్మయను బ్రాహ్మణుం డుండెను. అతఁడు మహావిషువత్సంక్రాంతినాఁడు మూఁకుడునిండ పేలపిండిని దానముపట్టెను. దానిని తెచ్చికొని కుండలతో నిండిన కుమ్మరిసాలలో ఒకచోట పడుకలో దేహముపైచి పిండిని కాపాడుకొనుటకు చేతనొక కఱ్ఱను పెట్టుకొని రాత్రి ఆలోచించెను. ‘ఈమూఁకుటిపిండిని పదిగవ్వలకు అమ్మితినా, ఆగవ్వలతో ఇక్కడనే కుండలు మూఁకుడులు మొదలయినవానినికొని నానావిధముల పెంచినధనములతో మరల మరల వక్కలు వస్త్రములు మొదలైనవానిని కొని అమ్మి లక్షధన మార్జించి నలువురు భార్యలను పెండ్లియాడెదను. ఆసవతులలో రూపవంతురా లెవతెయో దానిమీఁద ఎక్కువమక్కువం బూనెదను. సవతులు ఎప్పుడు కొట్లాట ఆరంభింతురో అప్పుడు కోపాకులుఁడనై నేను దుడ్డుఁగఱ్ఱతో వారిని కొట్టెదను.’ ఇట్లు పలికి వాఁడు ఆదుడ్డుగఱ్ఱను విసరెను. పిండిమూఁకుడు పొడుమయినది; కుండలెన్నియో నుగ్గయినవి. ఆశబ్దము విని కుమ్మరివచ్చి ఆతీరున పగిలియున్న కుండలను చూచుకొని బ్రాహ్మణుని ధిక్కరించి సాల నుండి వెళ్లఁగొట్టెను.

కావున 'కలుగఁబోవునట్టి ఘన విభవంబుల' నిత్యాదికముం జెప్పితిని.' అంతట రాజు ఏకాంతమున గద్ద మంత్రిని అడిగెను.-'బాబూ, ఏమి చేయవలయునో మఱి చెప్పుము' అని. గద్ద చెప్పుచున్నది.—

ఆ. 'మదవిఘూర్ణితుండు, మహీపతి సంకీర్ణ
దంతిపోలె నుత్పథంబు వట్టు,
నందులకు జగంబునం దెల్ల వారిచే
నేతలకుఁ గరంబు నింద వచ్చు.' ౧౮

ప్రభూ, మనమిప్పుడు బలగర్వముచేత కోటం గూల్చితిమా? కాదు మఱి నీ ప్రకాశము నడిపిన యుపాయముచేత.' రాజు 'మీ యుపాయముచేత' అనెను. గద్ద యిట్లనియె.-'నా మాట ప్రకారము చేసితివేని, ఇప్పుడు స్వదేశమునకు పోవలసినది. అటు చేయనిచో వర్షాకాలము వచ్చెనేని సమానబలుని" ఈ రాజహంసునితో మరల మనకు పోరుపొసఁగదు, విదేశమున నిలిచియుండు మనకు స్వదేశమునకు పోక కష్టమగును. సుఖము శోభించునట్లుగా ఒడంబడిక చేసికొని పోవుదము. కోటం గూల్చితిమి; కీర్తి రానే వచ్చినది. ఇది నా కిష్టమయిన పని. ఎల యనఁగా ;—

క. ప్రియ మప్రియ మెంచక భూ
దయితుని కెవ్వఁడు వచించు ధర్మ్యంబును దా

ప్రియమైనను దథ్యము, వా
డ యాతనికి నొక్కఁడే సహాయుఁడు దలఁపఁగ. ౧౯

మఱియు,—

తే. సమునితో నైనను సంధిసలుపవలయు,
జయము యుద్ధంబునందు సందియముగాన ;
తుల్యబలులు సుందోపసుందు లనువురును
నొండొరులచేత మడియరె భండనమున ? ౨౦

మఱియు,—

తే. పుష్కలంబగు రాజ్యంబు, భూరియశముఁ,
జెలిని, దన్నును, జతురంగబలము, నెవఁడు
బాలిశుఁడు గాఁడయేని 'తా బవరమందు
నందియంబను నుయ్యాలయందు వైచు?' ౨౧

'అదియెట్లని 'రా జడిగెను. మంత్రి చెప్పుచున్నాఁడు:-

కథ ౫.

'పూర్వము సుందోపసుందులని గొప్పయసురు లిద్దఱు ముల్లోకముల దొరతన మపేక్షించి ఎక్కువఁగా దేహ ప్రయాసపడి పరమేశ్వరుని ఉపాసించిరి. అంతట వారిని మెచ్చి భగవంతుఁడు 'వరమడుగుఁడు' అనెను. వారియం దున్న సరస్వతి మూలముగా వారు ఒకటి అనఁబోయి మఱియొకటి అనిరి.—'మాయందు భగవంతునికి సంతోష మేని, ఆపక్షమున పరమేశ్వరుఁడు మాకు తనప్రియను

పార్వతిని ఇచ్చునుగాక.' అందులకు పరమేశ్వరుఁడు కోపించియు వరమీక తప్పనందున తనభార్యను పార్వతిని ఇచ్చెను. ఆమెయొక్క రూపలావణ్యములకుం జిక్కి లోకఘాతకులు మనంబున నువ్విళ్లూరుచు పాపాంధులై 'నాది యీతరుణి, నాది యీతరుణి,' అని ఒండొరులతో జగడమాడుచు, తగవుతీర్చువాని నెవనినేని అడుగవలయునని యుద్దేశింపఁగా, పార్వతీపతియే ముసలి బ్రాహ్మణుని రూపమున వచ్చి యట నిలిచెను. అంతట వా రాతనితో 'ఈసుందరిని మేము మాబలముచే సంపాదించితిమి. మాయిరువురలో ఎవనిది కాఁదగును?' అని యడిగిరి. బ్రాహ్మణుఁ డిట్లనియె.—

'తే. కులసుధాంశుఁ, డగ్రకులుఁడు సంపూజ్యుఁడు,
బాహుసంభవుండు బలయుతుండు,
విత్తధాన్యరాశి విదితుండు, వైశ్యుండు,
పాదజుండు ధర్మ్యపథరతుండు. ౨౨

కావున మీకు క్షత్త్రియధర్మోచితమయిన యుద్ధము చేతనే తగవుతీఱవలయును.' అతఁ డిట్లు చెప్పఁగా వారు 'సరి' యేయని సమబలులు ఒక్కుమ్మడిని ఒండొరులం గొట్టుకొని మడిసిరి.

కావున 'సమునితో నైననుఁ సంధి సలుపవలయు' ఇత్యాదికమును జెప్పితిని.' రాజు అడిగెను.—'ముందే ఏల యీమాట నాకు మీరు చెప్పకుంటిరి?' మంత్రియనియె.—

వండగొని తత్ప్రతాపజ మనుభవింత్రు
నిందు సిరి, నందువలన సంధేయుఁ డతఁడు. ౨౧

కావున నిట ఈ చెప్పిన గుణములలో అనేకములు గల యట్టి యీ రాజహంసునితో సంధి చేసికొనవలసినది.

చక్రవాకము పలికెను.—'సర్వమును బోధపడినది. ఓకొంగా, త్వరగాపోయి, ఇంక నచటి విశేషమును మరలం గనుంగొని రమ్ము.' అంతట హిరణ్యగర్భుఁడు జక్కవను, 'మంత్రీ, సంధి సేయఁదగనివారు ఎందఱు? వారిని వినఁ గోరికగా నున్నది,' అని యడిగెను. మంత్రి చెప్పుచున్నాఁడు.—'దేవరా, చెప్పెదను.—

సీ. బాలుండు, వృద్ధుండు, పటుదీర్ఘరోగియు,
జ్ఞాతి సంఘాత నిష్కాసితుండు,
భీరుకజనుఁడును, భీరుకుండును, మఱి
లుబ్ధజనుండును, లుబ్ధు స్వయము,
విప్రకృతామాత్యవితతియు, విషయాతి
సక్తుండు, బహుచిత్త మంత్రయుతుఁడు,
దేవబాడబదూషి, దైవహతుఁడు, దైవ
పరుఁడు, దుర్భిక్షియు, బహురిపుండు

తే. దేశ, కాలచ్యుతుఁడు, బలద్విష్టుఁ, డస్త
సత్యధర్ముండు, ననెడి వింశతి విధముల
నృపులతో సంధివలదు పోరే రచింపు,
వడిగ వారలు రిపు వశంవదు లగుదురు. ౨౨

సీ. అల్పప్రభావుఁడ యగుఁగాన బాలుండు,
వానికై పోర నెవ్వాఁడు రాఁడు ;
ఏల నా బాలకుం డీలేఁడు ఫలముల :
యుద్ధంబునకును నయుద్ధమునకు
నుత్సాహశక్తిశూన్యు లగుట వృద్ధుండు
దీర్ఘామయుండును దీనమతులు
పరిభూతు లగుదురు స్వజనంబుచేతనే ;
యిందులో సందేహ మెంచవలదు ;
తే. ఎల్లజ్ఞాతులచే బహిష్కృతుఁడెవండు,
వానిఁ గడపుట సులువగు, వానిజనులె
సమయమును వేచియుండి, యాశ్రయముదొరక,
వానిఁ గూల్తురు, విజిగీషువశముఁ జెంది. ౨౭
సీ. అని మాని భీరుఁడు పనునట్టులే భీరు
జనులు తేనిఁ ద్యజింత్రు సమరమందు ;
లోభికై యనుజీవులు దురంబు సేయరు,
వేతనం బీయమి విడుతు రతని;
దానంబుచే వారు దాయకు లోనయి
తమదొరనే కూల్తు దాయకొఱకు ;
ప్రకృతులు బవరంపుఁబ్రస్తావనలయందు
ద్యజియింపుదురు విరక్తప్రకృతిని;
తే. విషయములయం దమిత సక్తి వెలయువానిఁ
జెక్కువిధముల సులభంబు వెల్లగింప,

మంత్రులు త్యజింత్రు బహుచిత్తమంత్రుజేని ;
ద్వైష్యుఁడగువారి కతఁ డవస్థితిరహితుఁడు. ౨౮

సీ. ధర్మంబె బలిగాన దైవహతుఁడు దేవ
విప్రదూషియుఁ జేటు వెసఁ గుడుతురు,
దైవజములు విపత్సంపద, లని, దైవ
చింతి స్వోయము పూని్కసేయఁ డెపుఁడు ;
దుర్భిక్షహతుఁడు డిందును స్వయమే, బల
వ్యసని తాఁబోర నవశతఁ జెందు;
స్థానబలాపేతుఁ జంపుఁ గంటకుఁడును
నీరిలో మొసలి యేనికనుఁ బోలె ;

తే. బహురిపుఁడు డేగకదుపులోఁ బావురంబు
భంగి నెటఁ జను నచటనే భంగ మొందుఁ ;
గాలబలి పరిమార్చు నకాలబలిని,
కౌశికము రాత్రిహతదృష్టిఁ గాకిఁ బోలె. ౨౯

ఆ. సత్యధర్మహారుఁడు సంధి కర్హుఁడు గాఁడు,
సంధిచేసికొనియు సాదుగామి ;
నచిరముగనె వాఁడు పచరించు విక్రియ,
తగును సంధ్యసంధి తత్త్వ మిట్లు. ౩౦

ఇంకనుం జెప్పెదః—సంధి, విగ్రహము, ఆసనము, యానము, సంశ్రయము, ద్వైధీభావము, అనునవి ఆఱు గుణములు ; పనులయొక్క ఆరంభోపాయము, పురుష

ద్రవ్యసంపద, దేశకాలవిభాగము, వినిపాతప్రతీకారము, కార్యసిద్ధి, అనిమంత్రమున నయిదంగములు; సామదాన భేదదండములు నాలుగుఉపాయములు; ఉత్సాహశక్తి, ప్రభుశక్తి, మంత్రశక్తి, అనిమూఁడుశక్తులు. ఇదంతయు నిత్యము ఆలోచించి గొప్పవారు జయింపఁ గడంగుదురు.

క. ప్రాణము నర్పించినను గ
మానవులను గనని యాగమాదినత తా
నే నీతి విద్వదృషులకో
హానకుఁ జించలయు యయ్యా సగుగుఁ బరువునకా.

అట్లును చెప్పినారు:——

ఆ. ఎవనిధనము సముముగ విభక్త నుపుడును,
జరగతులును మంత్రి మరయఁ గావు,
ఎవని నేని పల్కుఁ జెవఁ డప్రియములను,
వాఁడు సాంతరీపవసుధ నేలు. ౩౨

మఱియు, మహామంత్రి సంధి నుపదేశించినాఁడు గాని, ఇపుడా రాజు జయగర్వముచేత దానిని అంగీకరింపఁడు. కావున మన మిట్లుచేయుదము. మననిత్తుఁడు, సింహళరాజు మహాబలుఁడను పెగ్గురు నేకటిదీవియందు, కలహములు పుట్టించుఁగాక! ఏలయన,——

క. తను తెన్న గాచికొని, చ
క్కనఁ గూడినదండు తోడఁ గగలుచు, రిపునిక

జను నభితప్తునిఁ జేయఁగ,
ననువగుఁ గ్రంతంబు నదుక నభితప్తముతోఁ.' 33

అంతట రాజు 'అట్లే యగుఁగాక' అని విచిత్రుఁ డనెడి కొక్కెరచేత మిక్కిలి రహస్యమైన జాబును ఇచ్చి సింహళ ద్వీపమునకుం బంపెను.

తర్వాత వేగు మరల వచ్చి నివేదించెను.- 'దేవా, అచ్చటి ప్రస్తావమును వినుము, అచ్చట గద్ద ఇట్లనియె.- 'ప్రభూ, మేఘవర్ణుఁడు అచట చిరకాల మున్నవాఁడు; ఆ రాజు హిరణ్యగర్భుఁడు సంధిచేయఁదగిన గుణములు కలవాఁడో కాఁడో అతనికి తెలియును.' అంతట నానిని రప్పించి రా జడిగినాఁడు.-'కాకీ, ఆ రాజు హిరణ్యగర్భుఁ డెట్టివాఁడు? అతనిమంత్రి చక్రవాకుఁడు నెట్టివాఁడు?' మేఘ వర్ణుఁ డిట్లు వచించెను.-'దేవరా, ఆ హిరణ్యగర్భరాజు ధర్మరాజునంత దొడ్డవాఁడు; సత్యసంధుఁడు. చక్రవాకుని వంటి మంత్రి నుఱియొక్కఁడను కానరాఁడు.' 'అట్లయిన నీచేత నతఁ డెట్లు మోసపోయినాఁడు?' అని రా జడిగెను. మేఘవర్ణుఁడు చెప్పుచున్నాఁడు.—

క. 'కడునమ్మి చేరువారలఁ
దడయక వంచించుటయు విదగ్ధత యగునే!
ఒడి నిద్రఁ గూరినాతనిఁ
గడపుటచేఁ బౌరుషంబు కీర్తిత మగునే. 34

వినుము రాజా, ఆమంత్రి నన్ను చూచినప్పుడే కనిపట్టినాఁడు; కాని, ఆరాజు దొడ్డవాఁడు. అందువలన నాకు మోసపోయినాఁడు.

క. తనవలె సత్యుం డని దు
ర్జను నెవ్వఁడు విశ్వసించు, సత్యాత్ముని నా
తని, ధూర్తులు వంచింతురు
కనుకట్టో యనఁగ మేఁకకై ద్విజుఁ బోలెన్.' ౩౬.

'అదియెట్లని రాజడుగఁగా మేఘవర్ణుఁడు వక్కాణించెను.

కథ ౬.

గౌతములవారి తపోవనమునందు ఒకబ్రాహ్మణుఁడు యజ్ఞము సేయఁ బూనుకొని అందుకై గ్రామాంతరమున మేఁకను విలిచి బుజమునఁ బెట్టుకొని పోవుచుండఁగా దారిలో ముగ్గురు మోసగాండ్రు చూచి, ఏయుపాయమున నైన ఈ మేఁక మనకు దొరకినా అందువలన మనకు తెలివి హెచ్చును. అని యాలోచించుకొని దారిపొడుగునను కోసుకోసుదూరమున మూఁడుచెట్లక్రింద ఆబ్రాహ్మణుని రాకను ఎదురు సూచుచుండిరి. బ్రాహ్మణుఁడు సమీపింపఁగానే మొదటివంచకుఁడు 'ఏమయ్యా, బాపనయ్యా, కుక్కను బుజాన మోచుచున్నావు?' అనియడిగెను. 'ఇది కుక్క గాదు. యజ్ఞానికి మేఁక.' అని బ్రాహ్మణుఁడు చెప్పెను. అటుతర్వాతి ధూర్తుఁడును బ్రాహ్మ

ణుని అట్లు అడిగెను. ఆమాట విని బ్రాహ్మణుఁడు మేఁకను దింపి నేలబెట్టి మాటిమాటికి పరికించి మఱల బుజమునం గాని సందేహించుచు నడిచెను. ఏలయన,—

తే. ఖలవచనములచే మహాత్ములకునైన
మానసము బిట్టుడోలాయమాన మగును;
వానిచేత నెవండు విశ్వసితుఁ, డతఁడు
చిత్రకర్ణునిక్రైవడిఁ జెందు మృతిని.' ౩౬.

'అదియెట్లు' అని రా జడిగెను. మేఘవర్ణుఁడు చెప్పు చున్నాఁడు:

కథ ౭.

'ఒకానొకయడవి ప్రదేశములో మదోత్కటుఁడని సింహముండెను. దానికి సేవకులు ముగ్గురు, కాకి, పులి, నక్కయు. అవి క్రుమ్మరుచు ఒకలొట్టిపిట్టం గాంచి 'నీవెవర వోయి?' అని అడిగినవి. అది తనవృత్తాంతమును చెప్పి నది. అంత నవి దానిం దోడ్కొనిపోయి సింహమున కప్పగించినవి. సింహము దానికి అభయవాక్కు నొసంగి చిత్రకర్ణుఁడని పేరిడి తనయొద్ద ఉంచుకొనెను. ఇట్లు కాలము గడచుచుండెను.

అంత నొకప్పుడు సింహమునకు దేహము అస్వస్థ ముగా నున్నందునను, మిక్కుటముగా వర్షము కురియు చున్నందునను, మేఁత దొరకక అని అన్నము లేక వ్యాకుల

పడుచుండినవి. అంతట కాకి వ్యాఘ్రజంబుకములు చిత్రకర్ణునే దొరచంపునట్లు ఉపాయము సేయుదము. ఏల యీ ముండ్ల మేఁతరి?' అని ఆలోచించినవి. పులి యిట్లనియె: 'స్వామి అభయవాక్యమొసంగి వీనిని చేపట్టెను గదా! ఈఆలోచన ఎట్లు నెఱవేఱును?' కాకి యిట్లనియె.— 'ఈసమయములో స్వామి కృశించియున్నాఁడు. పాపమునకు వెనుదివియఁడు. ఎట్లన,—

తే. తల్లియును క్షుధచే వీడుఁ దనయుఁ గూడ,
పాము క్షుధచేతఁ దన గ్రుడ్లనే మినవును,
ఏయఘము నెవండు క్షుధచేతఁ జేయఁ డొంకు?
క్షీణులు నరులు కరము నిష్కృపు లగుదురు. 32

తే. మత్తుఁడు, ప్రమాదవంతుఁ, దున్మాదవాతుఁడు
శ్రాంతుఁడు, బుభుక్షితుఁడు, క్రోధి, సత్వరుండు
లోభి, భీరువు, యువతిలోలుఁడును, వీరు
పదుగురును ధర్మవిదులుగా రగణింపఁబడరు.' 33

ఇట్లు నిశ్చయము చేసికొని అన్నియు సింహము కడకుంబోయినవి. 'మేఁతకేమయిన దొరకినదా?' అని సింహమడిగెను. 'దేవరా, ఎంతకష్టపడి వెదకినను ఏమియు దొరకలేదు' అని కాకి చెప్పెను. 'మఱి ఇఁక జేమి బ్రదుకునుపాయము?' అని సింహమడిగెను. 'స్వాధీనముగానున్న ఆహారమును వదలుకొన్నందున ఈసర్వనాశము సంభవించినది.' అని కాకి చెప్పెను. 'ఏమి ఆహారము ఇక్కడ

స్వాధీనము ?' అని సింహ మడిగెను. 'చిత్రకర్ణుడు' అని కాకి చెవిలో చెప్పినది. సింహము నేల తాకి చెవులు మూసికొని 'అభయవాక్కు నొసంగి నేను నిలుపుకొంటిని. ఈపని ఎట్లుతగును ?

క. దానము లనేకములు గో
దానమహీదాన భుక్తిదానాదికముల్
ఈనేలఁగా కొకఁడె మహా
దానముగల దదియె యభయదానము మిత్రా! ౩౯

మఱియు,—

తే. ఎల్లరమనోరథముల సమృద్ధిఁ గురిసి
యశ్వమేధంబుసేయనే నుగునో ఫలము
ఆఫలంబును బూరుషుఁ డఖిలమొందు
శరణుఁజొచ్చినవానిని గరుణఁ గాచి.' ౪౦

కాకి యిట్లనియె-'వీనిని మీరు స్వయముగా చంపనక్కఱలేదు. మఱి ఇతఁడే తన్ను మీకు సమర్పించుకొనునట్లు మేము చేసెదము.' ఆమాటకు సింహము ఊరకుండెను. అంత కాకి సందు పొంది కపటోపాయమువన్ని కడమవానిని కూర్చుకొని సింహముకడకువచ్చి యిట్లనియె.—'స్వామీ, ఎంతప్రయత్నించినను మేఁతదొరకలేదు. ఈప్రకారము ఏలినవారు పస్తుపడియున్నారు.

కాబట్టి యిపుడు నామాంసమును భక్షింపుడు. ఏమ యన,—

ఆ. ఎల్ల సంపదలకు నెందును మూలంబు
స్వామియే నరేంద్ర, సత్యముగను
మూలమున్న వృక్షములు ఫలియించును
జనులు సేయునట్టి జతనములకు.' ౮౧

సింహము 'ఇట్టి పని సేయుటకన్న చచ్చుట మేలు.' అనెను. నక్కయు కాకివలెనే చెప్పినది. 'కూడ'దని సింహము చెప్పినది. 'నా దేహమువలన ప్రాణ మాపుకొనుము స్వామీ,' అని పులి వచించెను. 'ఎప్పటికిని ఆపని సరిగాదు' అని సింహ మనియెను. అంతట నమ్మకముగలిగి చిత్రకర్ణుడును కడమవారివలెనే తన దేహము నర్పించుకొనియెను. దానినోట ఆమాట వచ్చియు రాకముందే పులి దానికడుపుం జీల్చి చంపినది. అన్నియు భక్షించినవి. కావున 'ఖలవచనములచే' ఇత్యాదికముం జెప్పితిని.

తర్వాత మరల బ్రాహ్మణుడు పోవుచుండగా మూడవవంచకుడు 'ఎందులకయ్యా, బ్రాహ్మణుడా, కుక్కను బుజాన మోసికొని పోవుచున్నావు?' అని యడిగెను. దానిని విని అది కుక్కయే అని నిశ్చయించుకొని మేకను వదలివేసి స్నానము చేసి తనయింటికి పోయెను. ఆధూర్తులు మేకను గొనిపోయి భుజించిరి. కావున నేను 'తనవలె సత్యుండని' ఇత్యాదికమును వచించితిని.

'మేఘవర్ణుఁడా ! ఎట్లు నీవు శత్రువులనడుమ చిరకాలముంటివి ? ఎట్లు వారిని మంచితనము చేసికొంటివి ?' అని రా జడిగెను. మేఘవర్ణుఁడు చెప్పుచున్నాఁడు. 'దేవా, స్వామి కార్యము కొఱకుగాని, తనప్రయోజనముంబట్టిగాని జనుఁడు ఏమిచేయుఁడు ? చూడు,—

ఆ. కాలుచుటకె గాదె మాలి నింధనమును
జనుఁడు మోచి తెచ్చు జతన మొప్పఁ,
గడుగుచుండి కాదె కత్తిరించెడి నేటి
పోటు వృక్షపాదములను, తేఁడ. ౪౨

అట్లునుం జెప్పుదురు ;—

తే. మూఁపునం గొని పగతుర మోవవలయుఁ
పనిపడినయప్డు మనుజుఁడు పదరకుండ,
పాపముదునలి మండూకపాళి మోచి
పిదప నిశ్శేషముగ మెసవిన దెఱుఁగవె.' ౪౩

'ఆకథయె'ట్లని రాజడిగెను. మేఘవర్ణుఁడు చెప్పుచున్నాఁడు.

కథ ౮.

వల్లకాటిలో మందవిషమని పా మొకటియుండెను. అది మిక్కిలి ముసలిదై నందున ఆహారము సంపాదించుకొనుటకుం గూడ శక్తిలేనిదై సరస్సుదరిని పడియుండెను. దానిని దూరమునుండి ఒక కప్ప చూచి, 'ఏమి, మేఁత వెదకుకొన

కున్నావు ? ' అని యడిగెను. 'పో, పో, ఈ నిర్భాగ్యుని వృత్తాంతము నీకేల? అని పాము వచించెను. అంతట కౌతుకము హెచ్చి కప్ప 'చెప్పిన నీకాని వల్లపడదు' అనెను. పాము చెప్పినది. 'బ్రహ్మపురమున శ్రోత్రియుండొకఁడు కౌండిన్యుఁడను నాతఁడు వసించుచుండెను. అతనికుమారుని ఇంచుమించుగా సిరువదినంవత్సరముల వయస్సు వానిని సకలసద్గుణసంపన్నుని నుర్దైవవశమున నాక్రూరస్వభావముచేత కఱచితిని. సుశీలుఁడను పేరి యా కుమారుని చావఁగాఁజూచి కౌండిన్యుఁడు దుఃఖము పెంపున నేలఁబడి దొర్లసాగెను. ఆ బ్రహ్మపుర వాసులయిన యతనిబంధువులు అందరును వచ్చి యుటఁ గూర్చుండిరి. అందు కపిలుఁడనెడి స్నాతకుఁ డిట్లనియె. 'ఓరి కౌండిన్యుఁ డా, నీవు మూఢుఁడవు కావున ఇట్లు ఏడ్చుచున్నావు. విను,—

*ఆ. నిత్య మెత్తుకొను నసిత్యగు నాగిన,
జననిమో యనంగ జాతను న్రేఁ,
బిదపఁ దల్లి దాదివిధమునఁ గైకొనుఁ,
గతము కలదె యిందు మృతికి వగప. ౪౪

తే. ఎడ కేఁగిరయా, రామహీరమణులు
నరథసామజ హయబలసైన్యపతులు ?
ఎవ్వరి వియోగమునకుఁ జానివ్వటెట్లు
సాక్షిగా నిప్పటికిని నీ తెన్నావధూటి. ౪౫

ఆ. కాయమునకుఁ గల దపాయంబు కూడనే,
ఆస్పదంబు లొడమె లాపదలకు,
పాయుకొఱకె చేరఁ బోఱు వస్తువులెల్ల,
పుట్టుటెల్లఁ బుడమి గిట్టుకొఱకె. ౨౬

క. ప్రతినిమిషము నీకాయము
క్షితి నొందెడుఁ గానరాక, చదియు నొకత్రుటిన్
* పాతపాతగ మహాతటిని
శ్రితమై యామఘటి కరఁగి శీర్ణమగుక్రియన్. ౨౭

ఆ. యౌవనంబు, రూపు, జీవితంబు, ధనంబు
ప్రియులతోడి కూడికయును, విభుత,
నశ్వరంబు లౌఱు నరుల కెల్లరకును ;
ఇందు బుధుఁడు మోహ మొందఁ డెపుడు. ౨౮

ఆ. ఎట్లు కడలియందుఁ గట్టెయుఁగట్టెయుఁ
గూడుకొనునొ, కూడుకొని యెడయునొ,
అట్లు లోకమందు నఖిలభూతములును
గూడుకొనుట, కూడుకొని యెడయుట. ౨౯

ఆ. ఎట్లు బాటసారి చెట్టునీడ శయించుఁ,
దరలిపోవు, జెట్టుఁ దలఁపడ మఱి,

---

* పా. పాతపాత నామఘటి నదిం
బతితంబై కరఁగి యూశ్రమూసినభంగిన్

ఆకరణి సమాగమాపగమంబులు
సంభవించు భూతసంతతులకు. ౫౦

మఱియు,—

క. ఏను గలఁడు, మీనాఁడును,
ఏను విరిసి యొడసి యోనుఁ లేనిట డింకా,
దానెచ్చ నెంతమూఢుఁడో
మానవుఁ డత్యంతశోకమగ్నత్వుఁడై. ౫౧

తే. మనసునకుఁ బ్రియమైన సంబంధములను
మనుజుఁ డన్నింటి నిర్మించుకొనఁగనో, యన్ని
కుందు శంకువు లాతని డెందమందుఁ
గాడుకొని యనయము బిట్టు బీడసేయు. ౫౨

మఱియు,—

తే. ఎవనికి నేకతమున నే నెచటనేని
తనశరీరముతోనె నిత్యంబుగాఁగ
సంవసతి లేకయుండ నేచందముగను
దనకు వేఱగువానితోఁ దనకుఁ గలుగు. ౫౩

క. కూటమి యె విప్రయోగము
వాటిల్లెడునంచు బోధపఱుచుం గదరే,
చాటును జన్మము దాఁటఁగ
వాటపడనియట్టి మిత్తి వచ్చునటంచున్. ౫౪

క. బయలికి రమణీయంబులు
దయితజనముతోడి సంగతంబులు పుడమిన్

ప్రియపడి నిరతంబును ది
న్నయపథ్యములుబలె దారుణఫలంబు లిడుఁగ. ౫౫

మఱియు,—

క. వెనుకకు మరలక యేవిధ
మునఁ జనునో నదీప్రవాహములు నిరతంబుఁగ,
వెనుకకు మరలక యావదు
వున రేఁబవళు లసువుల జఫ్రరుకొనుచుఁ జనుఁగ. ౫౬

తే. సాధుసంగతి యొకటె సంసారమందు
సుఖసమాస్వాద మిడునది సొంపుమీఱ;
అదియును, వియోగపర్యంత మగుకతమున,
దుఃఖములలోన మొదలిటిదుఃఖ మరయ. ౫౭

క. కారణ మిట్లుండుటచేఁ
గోరరు సాధువులు సాధుగోష్ఠిని మిగులఁగ,
వారివియోగపుటసిచే
దారితమగు మదికి మందు ధర లేదుగదా! ౫౮

క. ఉత్తమకర్మంబుల నృప
సత్తము లొనరించినారు సగరాదులు మున్
అత్తమిలిన వాకర్మలు
సత్తమిలిరిగారె యామహాపూరుషులుఁగ. ౫౯

తే. బెట్టిదపుదండనలఁ బెట్టునట్టి జమునిఁ
దలఁపఁదలఁప, వివేకి యత్నంబులెల్ల,

వానలో నానినట్టి కాష్ఠేంధనములు
వీడిపోయెడి వసువున, నితథముంగు. ౭౦

తే. గర్భమున నేసిసి దాని గాపురంబు
వీరపూనమ్ముఁ జెవ్వఁడు చేరు మొదల,
నాటణమునుండి నిత్యప్రయాణకుఁడు
నతఁడు దరియుచునుండు నయ్యమ్మని యిల్లు. ౭౧

మఱి సంసారస్వరూపమును విచారించుకొని వారికి ఈదుఃఖము అజ్ఞానవిజృంభణము. చూడు ;—

క. శోకంబునకు వియోగం
బే కతమా ? తనదుజ్ఞానహీనత కాదా ?
ఏకరణి నది దినంబులు
పోకడతోఁ దరుగు వృద్ధిఁబొందక చెప్పుమా ! ౭౨

కావున ఈవిషయములో నాత్మస్వరూపము నను సంధింపుము ; శోకమును తగువకుము. ఏలయన ;—

క. ఆయువుపట్టుల భిన్నము
సేయునవి యకాండపాతజిహ్మమ్ములు న '
గాయకపుఁ గుందు ద్రేటుల
కై యనమాపధియచింతగాఁగ నెఱుఁగుమా.' ౭౩

అంతట ఆమాట విని మేలుకొన్న వాఁడువోలె కాండిన్యుఁడు లేచి, 'మఱి యిఁక నింటి నరకమున నుండను ; అడవికేఁగెదను' అని పలికెను. కపిలుఁడు వెండియు నిట్లు నియె.—

తే. 'కానసేనియు రాగికిఁ గలుగు దోసఁగు,
గృహమునం దింద్రియముల నిగ్రహము తపము,
రాగమును ద్రుంచి యకలుషారంభుఁడయిన
పురుషసింహున కిల్లె తపోవనంబు. ౬౪

ఏలయన,—

ఆ. ఆశ్రమంబు హేతువగునె ధర్మమునకు?
నమరి యేదొ యొక్కయాశ్రమమున,
ధర్మ మాచరింపఁ దగు దుఃఖితుండును,
సకలభూతములకు సమదయుఁడయి. ౬౫

చెప్పిరిగదా;—

ఆ. ప్రాణవృత్తి కొఱకు భోసంబుఁగొనుటయు,
వంశవృద్ధికొఱకు వరసతియును,
నిక్కువంబుకొఱకు వాక్కు నెవ్వరికగు,
వారి కొక్కగడ్డు వసుధ లేదు. ౬౬

అట్లగదా,—

తే. ఆత్మనది పుణ్యతీర్థ సత్యప్రవాహ
శీలతట కరుణోర్మి శోభిల్ల దెపుడు,
తానమాడుము దానిలో ధర్మపుత్ర
జీవునికి నీళ్లచే శుద్ధిచెంద దెందు. ౬౭

ముఖ్యముగా,—

తే. జన్మమృతి రోగ వేదనా జరలలోన
మునిఁగి మునిఁగి మున్గుచు సార మనఁగ లేక
మాయగాఁ గ్రమ్మియున్న సంసారకమును
విడుచుకొన్నను సౌఖ్యంబు వేఱ లేదు. ౬౮

తే. దుఃఖమే వెండివెండియుఁ దొడరుచుండు
సుఖముమాటయె యర్థంపుఁ జొప్పు లేదు,
దుఃఖమున కేక్రియను జేయుదురొ బదులుగ
నదియె సుఖమని వ్యవహరింపుదురు జనులు.' ౬౯

కౌండిన్యుఁడు 'సరియే' అని ఒప్పుకొనెను. తర్వాత నన్ను ఆ బ్రాహ్మణుఁడు కోపార్తుఁడై 'ఇది మొదలుకొని కప్పలకు వాహనమ వగుదువు.' అని శపించెను. అంతట నొక బ్రాహ్మణుఁ డిట్లనియె. 'కపిలుని ఉపదేశమువలన నీహృదయము స్వస్థపడినది. అట్లగుటను, విను,—

తే. సంగ మెల్లవిధములఁ దలంగవలయు,
దానిఁ దలఁగుట మఱి యసాధ్యంబయేని
సజ్జనులతోడమాత్రమే సలుపవలయు,
సజ్జనులసంగ మనఁగ భేషజము నిజము. ౭౦

మఱియు,—

తే. కామము విడవలయు బొత్తిగా నరుఁడు,
దాని బొత్తిగ విడ నసాధ్యంబయేని,

తనకులసతియెడసె తన్నుఁగొనఁగవలయు,
నామెయే యందులకుఁ బరమౌషధంబు.' ౭౧

దీనిని విని కౌండిన్యుఁడు కపిలోపదేశముచేత శోకాగ్ని చల్లారఁగా యథావిధిగా సన్న్యాసము నాశ్రయించెను. కావున బ్రాహ్మణశాపమువలన కప్పలను మోచుటకు ఇట కనుపెట్టుకొని యున్నాను.' తరువాత ఆకప్పపోయి జాలపాదుఁడనుపేరి కప్పలదొరతో ఆవృత్తాంతమును నివేదించెను. అంతట కప్పలదొర ఆపాము వీఁపుమీఁద నెక్కి కూర్చుండెను. పాము దానిని వీఁపున మోచుచు చిత్రవిచిత్రముగా సంచరించుచుండెను. మఱునాఁడు కద లుటకు శక్తిలేని ఆపామును చూచి కప్పలరాయఁడు ఏమి నేఁడు మెల్లఁగా పోయెదవు?' అని యడిగెను. 'దొరా, తిండి లేనందున సత్తువలేదు,' అని పాము చెప్పెను. 'ఇదే నేను సెలవిచ్చితిని. కప్పలను తినుము.' అని కప్పలరాయఁడు పలికెను. 'మీప్రసాదమును ఇదే నేను గ్రహించితిని.' అని వచించి పాము కప్పలను సారిదిగా మెసవసాగెను. క్రమముగా చెఱువులో కప్పయే లేక పోఁగా కప్పలరాయునిసైతము తినివేసినది.

కావున 'మూపునంగొని' ఇత్యాదికముం జెప్పితిని. దేవరా, చాలునులెండి ఈపూర్వవృత్తాంతములను చెప్పు కొనుట. ఎల్లవిధములను సంధిచేయఁదగిన వాఁడైన హిరణ్యగర్భునితో సంధి చేయవలసినదని నాయభిప్రా

యము.' రాజిట్లనియె. 'ఏల నీ కీవిచారము! మాకు ఇతఁడు ఓడినాఁడుగదా! మాకొలువులో బ్రదికిన బ్రదుకనీ, కానిచో పోరనీ.' ఇంతలో జంబూద్వీపమునుండి చిలుక వచ్చి యిట్లు నివేదించెను. "దేవరా, సింహళరాజు సారసుఁడు ఇపుడు వచ్చి మనజంబూద్వీపమును పట్టుకొన్నాఁడు.' అంతట రాజు తత్తరపడి 'ఏమి! ఏమి!' అని మఱల నడిగెను. చిలుక మునుపటి చెప్పినదానినే మఱల చెప్పినది. గద్ద యిట్లనియె:—'బళీ, చక్రవమంత్రీ, బళీ, సర్వజ్ఞుఁడా!' రాజనియె; 'ఏసిమాట యుండనీ, పోయి వానిని వేరుతో పెకలించివైచెదను.' దూరదర్శి నవ్వి యిట్లనియె,—

ఆ. నమ్రుగా శరద్ఘనమ్ము గ్రక్కవడి గర్జ
సంభ్రమించి ఘనుఁడు సలుపఁ డెపుడు;
అర్థమేని మఱి యనర్థమేనియుఁ బర
గోచరంబు గానికొమరు నసుపు. ౨౨

మఱియు,—

క. పలువురకై నొక్కమ్రాడి
బలియుఁడయినఁ జోరుసేయఁ బడయును గీడుఁ,
బలితపుసర్పము నమయదె
పలుపురుపుల పోటులకును బొల్పడి యొకటన్. ౨౩

దేవా, ఇక్కడ సంధి చేసికొనకపోవుట శక్యమా!

అంతట ఇక్కడిరాజు మనకు వెనుకటివైపున మనమీఁదికి శత్రువులను లేపును.

ఆ. ఎవ్వఁ డర్థతత్త్వ మెఱుఁగక క్రోధియా
మూఢుఁ డవల దుఃఖమున మునుంగు,
ముందు వేగిరించి ముంగిసను వధించి
వెనుక నేడ్చినట్టి విప్రుభంగి.' ౭౪

'అది యెట్ల'ని రా జడిగెను. దూరదర్శి చెప్పచున్నాఁడు:

కథ ౯.

'ఉజ్జయినియందు మాధవుఁడని బ్రాహ్మణుఁ డుండెను. అతనిభార్య బాలెంతరాలు శిశువును చూచుకొనుచుండుమని ఆతనిని ఉంచి స్నానమునకుఁ బోయినది. ఆసమయమున రాజుకడనుండి పార్వణశ్రాద్ధ మిచ్చుటకు ఆబ్రాహ్మణునికి పిలుపు వచ్చినది. అంతట పుట్టుదరిద్రుఁడు బ్రాహ్మణుఁ డిట్లు చింతించెను. 'త్వరగా పోనేని ఎవఁడైనను విని పోయి శ్రాద్ధమును తెచ్చుకొనును. మఱి, బుదుతనికి ఇట కాఁపు ఎవరును లేరు. ఏమి చేయుదును? కానీ, చిరకాలము పెంచిన ఈముంగిసను పిల్లవానికి కాఁపుంచి పోయెదను.' అట్లే చేసి వెడలెను. తర్వాత శిశువుకడకు నల్లత్రాఁచు రాఁగా కాంచి ముంగిస దానిని చంపి తుండెతుండెములుగా కఱచివైచెను. అంతలో వచ్చుచుండిన బ్రాహ్మణునిఁ జూచి ముంగిస నెత్తుటఁ

దొప్పఁ దోఁగియున్న ముఖపాదములతో వడిగా బోయి అతనిపాదములం ద్రెళ్లినది. అంతట ఆతీరుననున్న ముంగిసం బరికించి బ్రాహ్మణుఁడు 'నాసుతుని ఇది భక్షించినది' అనితలఁచి దానిని చంపెను. తర్వాత వచ్చి చూచుకోఁగా శిశువు సుఖముగా నుండెను. పాము చంపఁబడియుండెను. అంతట ఉపకారిగదా ముంగిస యని తెలిసికొని బ్రాహ్మణుఁడు కడుంగడు దుఃఖము ననుభవించెను.

ఆ. కామకోపలోభగర్వమోహహర్షముల
లోని యాఱురిపులఁగా నెఱుంగు;
బయలిశాత్రవులను భంగించు టేపాటి,
వీని గెలుచువాఁడె విజయి, సుఖియు.' ౨౩

'మంత్రీ, ఇదే నీనిశ్చయమా?' అని రా జడిగెను. మంత్రి వచించెను;—'దేవా, ఇదే, ఏలయన,—

తే. మంచివస్తుల జ్ఞప్తియు, మించుప్రతిభ,
జ్ఞాననిశ్చితి, మంత్రరక్షణము, దృఢత,
పంచగుణి యిది ప్రగడకుఁ బరమధనము;
ఇది గలుగుమంత్రి దొర కల నెల్లఁ గూర్చు. ౨౪

అట్లే,—

తే. గొబ్బున నొనర్పకు పని, తబ్బిబ్బుపడకు,
ఆపదల కవివిక్తి పరాస్పదంబు;
అరసి చేయునతనిఁ గవ్వ సిరులు దామె,
తాని గుణములవిలాఁది బల్వాలవునబలె. ౨౫

కావున, దొరా, ఇప్పుడు నామాట చేయుదువేని, సంధిచేసికొని పొమ్ము; ఏలయన,—

ఆ. సాధ్యమునకు నాల్గు శాస్త్రోదితంబులు
సామముఖములయిన సాధనములు,
లెక్క కొక టె యినతక్కువాని ఫలంబు
సామమునకె సిద్ధి సంఘటితము.' ౭౮

'ఇది ఎట్లు నెఱవేఱును ? అని రా జడిగెను. మంత్రి చెప్పుచున్నాఁడు.—'రాజా, త్వరలో నెఱవేఱును ; ఏలయన,—

ఆ. పగులఁ గొట్ట సులువు, తగిలింప వహి లేదు,
మంటికుండఁబోలె గొంటుజనుని;
బగులఁగొట్టఁ గడిఁది, తగిలింప సులభంబు,
స్వర్ణఘటముఁబోలె సత్పురుషుని. ౭౯

మఱియు,—

*క. తెలియని మనుజుని సుఖముగఁ
తెలుపందగు సుఖతరముగఁ దెలుపఁగవచ్చున్
దెలిసినవానిని, దెలిసియుఁ
దెలియని నరుఁ దెల్ప బ్రహ్మదేవునివశమే. ౮౦

ముఖ్యముగా ఈరాజు ధర్మజ్ఞుఁడు, మంత్రియు సర్వజ్ఞుఁడు. ఈవిషయమును పూర్వము నేను మేఘవర్ణునివలన తెలిసికొంటిని. ఆరాజు చేసినచేతచేతను అదియే స్పష్టపడినది. ఎట్లనఁగా,—

క. అరయుదురు కర్మచేతం
బరోక్షగుణ వృత్తులం బ్రమత్తు, లందులకై
యరయుదు రా కర్మలనుం,
బరోక్షములనే తదీయఫలములచేతన్.' ౨౧

'ఏల మాటమీఁద మాట. నీయిష్టప్రకారము చేయుఁడు' అని రాజు వచించెను. అంతట గద్దమహామంత్రి 'వారివిషయమై అట్లు ఉచితముగా చేయవలయు' నని చెప్పి కోటలోనికి తరలెను. ఇంతలో వేగు కొక్కెరవచ్చి హిరణ్యగర్భరాజునకు విన్నవించెను. 'దేవా, సంధిచేయుటకు గద్దమహామంత్రి మనకడకు ఇదె వచ్చినాఁడు.' రాజహంసయనియె,—'మంత్రీ, మఱల వీరిపక్షము వాఁ డవఁడేని మనయింటం జొచ్చును గావలయును.' సర్వజ్ఞుఁడు నవ్వి ఇట్లనియె.—'దేవరా, ఇప్పుడు ఇందు భయకారణము లేదు. ఏలయన, ఈగద్ద దూరదర్శి చాలదొడ్డమనస్సు గలది. ఒకప్పుడు శంకయే వహింపరు. ఒకప్పుడు అన్నిటను శంకయే. అట్లే కదా,—

సీ. హంస యొక్కఁడు రాత్రియందు సరసిలోనఁ
కుముదషండము వెదకుచుఁ జరించి,
పొం డగునక్షత్రమండలీ ప్రతిబింబ
ములఁ గాంచి, వానిం గుముదము లనుచుఁ,
దినఁ బూని కావని తెలిసి రే నిద్రగాఁ
బుచ్చి, పిమ్మటఁ బవల్ పొంచ్చుగాఁగ

బెక్కులు కుముదముల్ పిక్కటిల్లఁగఁ గని
సత్సంతతుల ప్రతిచ్ఛాయ లనుచుఁ

తే. తినక నిద్రుగనే పవలిని గడపెను;
ఇట్టిదే యిది, మోసపోయిన మనుజులు
నిజము ప్రత్యక్షముగ మ్రోల నెగడుచున్న
మోసమని యెంచి మోసమె పొందుచుంద్రు. ౮౨

తే. మనసు ఖలులవలనఁ జెడ్డమానవుండు
సాధువులఁగూడ నమ్మక సంచరించు,
పాయసముచేతఁ గాలిన బాలకుండు
పెరుఁగుఁగూడ నూఁదుకొని త్రావెడు విధమున. ౮౩

కావున, దేవా, మనశక్తికి తగినట్లు ఆతనిని సత్కరించుటకు రతనంపుఁగానుకలు లోనగుసామగ్రిని సిద్ధము సేయింపుము.' అట్లు జరుగఁగా జిక్కవమంత్రి ఎదురువోయి గద్దమంత్రిని కోటదర్వాజానుండి గౌరవించి తెచ్చి రాజదర్శనము సేయించెను. గద్దమంత్రియు తనకొసఁగిన యాసనమందుఁ గూర్చుండెను. జిక్కవమంత్రి, 'సమస్తము మీ స్వాధీనము. మీయిచ్చచొప్పున ఈరాజ్యమును మీరనుభవింపుడు' అనివచించెను. 'అదేసరి' అని రాజహంస పలికెను. దూరదర్శి యిట్లనియె.—'ఇది యిట్లే. అయినను ఇప్పుడు ఎక్కువగా విస్తరించుటవలన ప్రయోజనము లేదు. ఎందుల కనఁగా,—

తే. పిసిఁడి నర్థముచేతఁ గైవసము సేయు,
కోపఘూర్ణితు నంజలికూర్పుచేత,
బాలిశుఁ దదీయచిత్తానువర్తనమునఁ,
దత్త్వకథనంబుచేఁ బండితప్రకాండు. ౮౪

మఱియు,—

తే. మిత్రుని హరించు సద్భావమృదుతచేత,
బంధుజనమును సత్యసంభ్రమముచేత,
స్త్రీని భృత్యుల దానసత్క్రియలచేత,
కడమవారల దాక్షిణ్యగరిమచేత. ౮౫

కావున మహాప్రతాపుఁడైన చిత్రవర్ణ రాజును ఇపుడు సంధిచేసికొని పంపుఁడు.' 'సంధి ఎట్లు చేయవలయునో దానినికూడ చెప్పుఁడు,' అని జక్కవ అడిగెను. గద్ద చెప్పుచున్నది: 'వినుండు. చెప్పెదను,—

క. బలవంతుఁ డెత్తివచ్చిన
బలహీనుఁడు కాలహరణ పరతంత్రవిధిన్
తలఁగ నగునిదుము, యట్లగది
తలఁగని పక్షమున సంధిఁ జవరుపవలయున్. ౮౬

సీ. ఒప్పఁగ గపాలంబు, నుపహారమును, మఱి
సంతానమును బైని సంగతంబు,
పైనుపన్యాసంబు, ప్రతికారసంయోగ
పురుషాంతరాదృష్టనరము లనఁగ

ఆదిష్టమల్లె యాత్మాదిష్టము నుపగ్ర
హంబునల్లె పరిక్రయం బనంగఁ
బ్రోచ్ఛిన్నమును బరభూషణంబును బైని
స్కంధోపనేయంబు సరిఁ బదాఱు;
తే. వీనితత్త్వం బెఱింగిన విభుఁడు మర్త్య
భువనదేవేంద్రుఁ డన భోగములు భుజించుఁ
గానఁ దెలిపెద వీనిలక్షణము లెల్ల
నీతివిద్యావిశారదాఖ్యాత సరణి. ౮౭

సీ. సమఫలంబు కపాలసంధియౌ, నుపహార
మీవిచే నగుఁ, గన్య నిచ్చునెడల
సంతానకంబగు, జరుగు నెయ్యది మైత్రి
నదిసంగతంబన నలరుచుండు,
ఆజీవితావధి యర్థఫలంబులు
సమములై యొగ్గుల సంపదలను
భేద మేఁదుచుఁ బ్రీతిఁ బెరయును సంగత
కంబు కాంచనసామ్యకారణమున
తే. సర్వసంధులయందు శ్రేష్ఠం బగుటను
కాంచన మనెడుపేర విఖ్యాతమయ్యె;
ద్రవ్యశుద్ధిని గూర్చి కృతంబు సంధి
సంస్తుతమగు నుపన్యాససంజ్ఞచేత. ౮౮

సీ. ఉపకృతి సేసితి నొకతఱి నితనికి
నితఁడు నాకును నుపకృతి దొనర్చు,

ననుకారణమునఁ జేయునని ప్రతీకారం
సంజ్ఞకం బగునట్టి సంధినమ్ము,
ఏనుఁ జేసెద నిప్పు డితనికి నుపకృతి
నిఁకమీఁదఁ జేసెడి నితఁడు నాకు
నని రామభాస్కరతనయులకుం బోలె
నదియుఁ బ్రతీకారమగు నొకటొడ,
తే. పూని యేకార్థమగు క్రియఁ బొందుగాఁగ
నొడఁబడుట దాని సాటిసంయోగసంధి,
నాకొలఁది పోరవలయు నీనాబలమ్ము
లనుచు జతంబిడుట పురుషాంతరంబు. ౮౯
సీ. ఈ పోకఁ డవె సేయు మీపని నాకని
రిపుఁ డిడఁ బణ మదృష్టపురుషంబు,
తననాటఁ బాలు జీతము పెట్టి బలియగు
ద్వేషితోఁ జేయ నాదిష్టసంధి,
తాన యొడంబడఁ దనదండుఁ గూడ నా
త్మాదిష్టసంధినా నది చెలంగు,
అఖిలంబుఁ బ్రాణరక్షార్థ మొసంగెడు
సంధి యుపగ్రహసంజ్ఞకంబు,
తే. బండరువునందు నాలవభాగమైన
నర్ధమైనను సకలంబునైన నిచ్చి
కడమ కాపాడుకొనుటకుఁ గాఁగఁ జేయు
సంధి బుధులు పరిక్రయసంధి యంద్రు. ౯౦

సీ. సారవంతములైన క్షమల నిచ్చుటచేత
నగుసంధి యుచ్ఛిన్నమనఁగ నొప్పు;
తాన్మయందుఁ బుట్టిన సకలఫలితమియ్యఁ
బరిభూషణంబని పరగు సంధి;
స్కంధోపనేయ మన్సంధిచే నొక్కొక్క—
సైనికుఁడును మిత్రమైనవంట
మూఁపుపై నిడుకొని మోవనయ్యెడుపాటి
కై కొనవచ్చును గడపల నిది,

తే. ఒండొరుల కుపకృతి చేఁత, నిండుమైత్త్రి,
వియ్యమున, నుపహారాన నొయ్యనాగ్లె
సంధు లొప్పారునందురు శాస్త్రవిదులు;
నామతమ్మైన నుపహార నామమొకటె. ౯౧

తే. మైత్త్ర్యసంధిని విడి కడమ సకలమును
నుపహృతివిభేదములె, యభియోగిబలము
గలయతఁడు గాన మరలఁడు ఫలము లేక,
కాన నుపహార మొక్కఁడె కలుగుసంధి.' ౯౨

రా జడిగెను;-'మీరు మహాపండితులరు; ఇప్పుడు మే మేమిసేయవలయును ఉపదేశింపుఁడు.' దూరదర్శి యిట్లనియె.-'సీ! ఏమి యిట్లు పలికెదరు!

క. కాయము నేఁడో రేపో
పోవెడి, నాథులను రోగముల శోకములన్ ;

ఈయస్థిరపు స్వర్గము
నై యేమానవుఁడు సేయు నఘముం జెపుమా. ౯౩

ఆ. నీటిలోని చంద్రునీడయుఁ బోలెను
దరళతరము జీవితమని యెఱిఁగి,
బుద్ధిమంతుఁ డెపుడు పొసఁగింపవలయును
మంచిపనులనే సమంచితముగ. ౯౪

తే. వట్టి మృగతృష్ణవలె క్షణభంగురంబు
మాయసంసార మిది; యిది మాయకొఱకు
సజ్జనులతోడి సంగతి నలువరయ్య,
పొందుదురు దానిచే ధర్మమును సుఖంబు. ౯౫

కావున నాకు సమ్మతముగా నిట్లు చేయుఁడు. ఏలయన,—

*క. వెలయుంగ నశ్వమేధం
బులు వేయును నొక్కసత్యమును నిరుగడలన్
దుల నిడి తూఁచిన, సత్యము
వలనను ములునూఁపు గౌరవంబున పేర్మిన్. ౯౬

కావున ఈరాజులిరువురును సత్యమునుపేరి దివ్య ప్రమాణముం గావించి కాంచనసంజ్ఞ చేయుదురుగాక.' 'అట్లే అగుఁగాక' యని సర్వజ్ఞుఁ డనియెను. అంతట వస్త్రాదికములు కట్న మిచ్చి దూరదర్శిమంత్రిని పూజించిరి. అతఁడు సంతసించి చిక్కవను తోడ్కొని సెమలి

రాజుకడకుఁ బోయెను. అచ్చట గద్దమాటప్రకారము చిత్రవర్ణరాజు బహుమానము లిచ్చి సర్వజ్ఞుని సత్కరించి సంభాషించి, ఆసంధికి అంగీకరించి రాజహంసకడకు పంపెను. దూరదర్శి యనియె.– 'దేవా, మనకోరిక నెఱవేరినది. ఇంకను మనతావలమునకు వింధ్యాద్రికి తరలుదము.' అంతట అందఱును తమతావు చేరి మనస్సునందు కోరుకొన్న ఫలమును అనుభవించిరి'.

అనిచెప్పి విష్ణుశర్మ 'ఇంక నేమిచెప్పుదును, చెప్పుఁడు.' అని యడిగెను. రాజపుత్త్రులు పలికిరి. 'అయ్యా, నీయనుగ్రహంబునంజేసి సమస్తరాజ్యవ్యవహారస్వరూపము నెఱింగితిమి. అందువలన మేము సుఖము గలవారమై యున్నాము.' విష్ణుశర్మ ఇట్లనియె. 'అట్లయినను ఇదియు నగునుఁగాక,—

చ. సకలనృపుల్ జయుల్ సతము
    సంధివశంబున సంతసిల్లుతన్
సుకృతులు నిర్విపత్తులయి
    చొక్కపుఁగీర్తి ధరిత్రి నించుతన్,
వికసిలుఁ గావుతన్ హృదిని వేశ్య
    తలోదరిపోలె నీతియున్,
ప్రకటమహోత్సవ ప్రకర
    భాసురవక్త్రులుగాత మంత్రులున్. ౯౭

సీ. ఎంతకాలము పొల్చు నిందుశేఖరుఁ డద్రి
కన్యాప్రణయపీఠకంబు గాఁగ,
ఎంతకాలము పొల్చు నిందిర హరిసమద
క్రొమ్మబ్బున మెఱుంగుఁ గొమ్మ గాఁగ,
ఎంతకాలము వాణి యెసఁగును బ్రహ్మాక
రశ్చంద్రశాలా పురంధ్రి గాఁగ
ఎంతకాలము భానుఁ డెసఁగు సురాలయ
వలభివిటంక కుంభంబు గాఁగ,

తే. అంతకాలంబు నారాయణార్యరచిత
సారవాణి హితోపదేశంబుతోడ
రహిని వేదము వేంకటరాయశాస్త్రి
విరచిత తదాంధ్రమిడియును వెలయుఁగాత. ౯౮

సంధి సమాప్తము

ఆంధ్ర హితోపదేశ చంపువు ముగిసినది.

PRINTED AT THE INDIA PRINTING WORKS, MYLAPORE, MADRAS.

అనుబంధము (అ) మిత్రలాభము

[సంస్కృత హితోపదేశములోని యీక్రిందికథకు
మాఱుగా పంచతంత్రములోని శాండిలీకథ
యీ తెనుంగుఁగబ్బమునం జేర్పఁబడినది.—]

(చూ. పుట ౨౫౩)

తే. కవుఁగిటను జిక్కఁగ్రుచ్చి యాకస్మికముగఁ
గూఁకటిం బట్టి తివిచి యాగుబ్బుగాఁగ
ముదుకభర్తకు జవరాలు ముద్దు లిడెడి,
నిందు నేదియో బల మైనహేతు వుండు. ౨౦౦

కథ 3.

చూడాకర్ణుఁడు ఆకథ చెప్పుమని యడిగెను. వీణాకర్ణుఁడు చెప్పసాగెను.—'గౌడదేశములో కౌశాంబియని పట్టణము గలదు. అందు చందనదాసుఁడను వైశ్యుఁడు, మహాధనము కలవాఁడు, ఉండెను. అతఁడు ముసలితనములో కామప్రేరితమానసుఁడై ధనగర్వముచేత లీలావతి యను వైశ్యకన్యను వివాహమాడెను. ఆమెయు యౌవన మొంది మదనుని గెలుపు జెండావలె వెలుంగుచుండెను; ఆముది మగనివలన ఆమెకు సంతుష్టి కలుగదాయెను. ఏల యనఁగా,—

ఆ. ఎండఁబడినవారి కినుసియం బెట్టులో,
యబ్బునందు శీతహతులు నెట్లొ,
మూఁడుకాళ్ళమగని మొగమునం దట్టులే
వెలఁదుకలమనస్సు వేడ్క గొనదు. ౨౦౧

మఱియు,—

క. నరునకు శిరోరుహాంబులు
నరసినపిమ్మటను గాముకత్వం బిస్సీ!
పరపురుషాసక్తచిత్తలు
తరుణులు గనుఁగొందు రౌషధంబుగ ముదుకన్.

ఆముసలిమగనికి ఆతరుణియందు మితిలేనియనురాగముండెను. ఏలన,—

ఆ. ధనమతిప్రియము సదా యెల్లజనులకు,
ధనముకన్న జీవితము ప్రియంబు,
జీవితముసకన్నఁ జిన్నిప్రాయపుటాలు
ప్రియసుమీ యెపుడును వృద్ధపతికి. ౨౦౩

మఱి యాలీలావతి యౌవనమదముచేత కులమర్యాద నుల్లంఘించి ఎవఁడో ఒకవైశ్యకుమారుని మీఁద మరులు కొనెను. ఏలయన,—

సీ. ఇచ్చవచ్చినయట్లు తిరుగుచు నుండుట,
పుట్టినయింటనే పట్టుకొనుట,
యాత్రోత్సవంబులయందుఁ జొత్తెంచుట,
పురుషులతో గోష్ఠిఁ బొందుటయును,

పరదేశమందు నివాసంబు సేఁతయు,
నియమంబులేకయే నెగడుచుంట,
జీవనోపాయంబు క్షీణతఁ జెందుట,
చెడిపలతోఁ గూడఁ జేరుటయును,

తే. మగనివార్ధక, మీసుచే మండుటయును,
పకపకనగవు, పరిహాసభాషణంబు,
అనఁగఁ బంద్రెండుదోషంబు లంగనలకు
శీలనాశకము లని వచింత్రు బుధులు. ౨౦౪

మఱియు,—

క. త్రాగుడు, తిరుగుడు, దుష్టుల
యోగము, నిజభర్తతో వియోగమ్మును, న
న్యాగారవాసనిద్రలు,
బాగాఱుచు స్త్రీల కంచుఁ బల్కుదు రార్యుల్.

ఆ. తండ్రిగాచుఁ గన్నెతనమునఁ, బిమ్మట
భర్త గాచు యువతిభావమందు,
స్థవిరభావమందుఁ దనయులు గాతురు,
చెల్ల దనఘ, యెపుడు స్త్రీకి స్వేచ్ఛ. ౨౦౫

తే. తల్లితోఁ, దోడఁబుట్టిన దానితోడఁ,
గూఁతుతో నైనఁ, గూర్చుంట కూడ దొంటి;
నింద్రియశ్రేణి బల్లిదం బెంతయేని
కర్షణముసేయు విద్వత్త్వికాండు నైన. ౨౦౬

ఒకప్పుడు ఆలీలావతి రత్నాలవెలుఁగులచే పలువన్నెలు దువాళించు మంచముమీఁద ఆవైశ్యకుమారునితో సుఖముగా కూర్చుండి సవిస్మయముగా సల్లాపించుచుండి, తెలియకుండ వచ్చినమగనిఁగాంచి తటాలునలేచి జుట్టుపట్టి బిగ్గఁగౌఁగిలించి ముద్దుగొన్నది. ఈసందులో మిండఁడును పాఱిపోయెను. చెప్పిరిగదా ;—

ఆ. దైత్యగురుఁడు నదివెఁ దా నేమి శాస్త్రంబు,
దేవతాగురుండు దేనిఁ జదివె,
అట్టిశాస్త్ర మెల్లఁ బుట్టులోనె బ్రహ్మ
స్త్రీలబుద్ధిలోఁ బ్రతిష్ఠచేసె. ౨౦౮

అనుబంధము. (అ) మిత్రలాభము

[సంస్కృతహితోపదేశములోని యీక్రింది భాగము ౧౮౯ పద్యము తర్వాత ఈ తెనుఁగు గద్యమునం దుత్యజింపఁబడినది. చూ. పుట ౭౯]

మిత్రమా, లఘుపతనకా, నీయీయుపదేశముచేత ఇట్లగును ;- ఎట్లనఁగా,—

ఆ. చేరినతఁడు తనదుప్రియ గబ్బిగుబ్బల
రాసుతుండు పట్టురహిని గాంచి
ఆత్మ నెల్లకాల మలఁదురివనిదానఁ
దగనిదుఃఖమొందు దెబ్బగొంచు. ౨౦౯

ఆకథ చెప్పుమని వారిరువురును అడిగిరి. హిరణ్యా కుఁడు చెప్పసాగెను.- కాన్యకుబ్జదేశమందు వీరసేనుఁడని రాజుండెను. అతఁడు వీరపురమను పట్టణమునకు తుంగ బలుఁడను రాజకుమారుని యువరాజుంజేసెను. అతఁడు మహాధనికుఁడు, వయసువాఁడు; ఒకనాఁడు తననగరములో సంచరించుచు మిక్కుటమయిన నిండు జవ్వనమున నున్న దానిని లావణ్యవతి యనుదానిని ఒకవైశ్యకుమారుని భార్యను గాంచెను. అంతట మదనునిచేత మదికలఁగి తన మేడకుంబోయి ఆజవరాలికై దూతి నంపెను. ఏలన;—

తే. సాధుమార్గంబు, నింద్రియశాసనంబు,
త్రప, వినయు, ముందు నరున కెందాఁక నన్న?
బొమ్మవిలు ద్రోయఁ జెవిదారి నెమ్మిలాంద్ర
కృష్ణపక్ష్మదృగిషు వెద గిఱుఁదాక. ౨౧౦

లావణ్యవతియు నాతనిం గాంచినక్షణమునుండి మదనుని కోలల యేటులకు గుండియలు తూట్లుపోయి ఆతని యందె మనస్సును నిలిపి సంతాపపడుచుండెను.

అంతట దూతిమాటను విని లావణ్యవతియిట్లనియె:- "నేను పతివ్రతను, జుమా, పరపురుషునిఁ దాఁకనయినఁ దాఁకను జుమా, ఏలయన,—

క. ఇలు దక్షతతోఁ దీర్పుచుఁ,
గులముకా వెలయించుసుతులుఁ గూఁతులుఁ గల దై

బలురక్తిఁ బతికిఁ గూర్చుచు
నలరుపతివ్రతను భార్య యనఁగాఁ జెల్లున్. ౨౧౧

మఱియు,—

క. పతికిం దుష్టి యొనంగని
సతికరి నా లనఁగఁ జనదు; మహిళామణిచేఁ
బతి సంతుష్టుం డైనన్
ధృతితో దీవింత్రు వారి దేవతలెల్లన్. ౨౧౨

ఆ. కోకిలలకు రూపు కోమలమగుస్వరంబు,
తాపసులకు రూపు దమశమములు,
పడఁతులకును రూపు పతిపరాయణవృత్తి,
రూపహీనులకును రూపు విద్య. ౨౧౩

ఆ. ఎవతెవడతఁ దగవు, ధవుఁ దుగ్గడించునో
తరుణులందు నామె ధన్యగాదు.
అగ్నిసాక్షికముగ హస్తంబు గైకొన్న
పతియె శరణు సుమ్ము సతుల కెందు. ౨౧౪

కావున నాప్రాణేశ్వరుఁడు ఏమి యాజ్ఞాపించునో నేను దానినే అలోచింపక చేసెదను.' 'ఈమాట నిశ్చయమా?' అని దూతియడిగెను. 'నిశ్చయము' అని లావణ్యవతి యుత్తరము చెప్పెను. వెంటనే దూతిపోయి అవృత్తాంతము నెల్ల తుంగబలునికి తెలియఁ జేసెను. దానిని విని తుంగబలుఁడు 'దానినిమగఁడే తెచ్చి నాకిచ్చుట యనునది యెట్లు

సాధ్యము?' అని యడిగెను. 'అందులకు ఉపాయము చేయవలయును.'

[ఇదిమొదలుగా మూలగ్రంథములో కర్పూరతిలక కథ-యున్నది. దానియనంతరము మరల లావణ్యావతీ కథ.——

కర్పూరతిలక కథ ఇట్లు అవతరింపఁబడినది. 'ఆ కథను చెప్పు'మని రాజపుత్రుఁ డడిగెను. కుట్టని చెప్పుచున్నది.-'బ్రహ్మారణ్యమందు', ఇత్యాది.]

తర్వాత కుంటెనగత్తెయొక్క ఉపదేశము మీఁద ఆ రాజకుమారుఁడు ఆవైశ్యకుమారుని తనకొలువులోనుంచుకొనెను; క్రమక్రమముగా సమస్తమైన నమ్మకపుఁ బనులలోను నియమించెను. ఒకనాఁడు రాజకుమారుఁడు స్నానము చేసి మైపూఁతయులంది సింగారపునగలు ధరించి యిట్లనియె:——'నేను ఒకనెలవరకు గౌరీవ్రతము చేసెదను; అందులకై నేఁటినుండి ప్రతిరాత్రియు కులకన్య నొకతెను, జవరాలిని. తెచ్చి నాకప్పగింపుము. ఆమెను నేను విధిప్రకారము పూజించెదను.' అంతట చారుదత్తుఁడను పేరి యా వైశ్యకుమారుఁడు ఆవిధమయిన జవరాలిని తెచ్చి ఒప్పగించుచుండెను; ఏమిచేయునో యని చాటునుండి చూచుచుండెను. తుంగబలుఁడు అతరుణిని తాఁకకయే దూరమునుండి వస్త్రాలంకార గంధ చందనములు సమర్పించి

తోడిచ్చి యింటికి పంపుచుండెను. దానిం గని వైశ్య కుమారుఁడు నమ్మకము పొందినవాఁడై లోభము మనస్సున లాఁగఁగా తనభార్యను విలాసవంతు గాలిని తెచ్చి యిచ్చెను. తుంగబలుఁడు ఆమెను తనమనోదయితయగు లావణ్యవతినిగా నెఱింగి తొట్రుపాటుతో లేచి బిగ్గఁగఁ గౌఁగిలించి ఆనందముచే కన్నులు మూసికొని మంచముపై దానితోఁగూడ క్రీడించెను. దానిం గని వైశ్యకుమారుఁడు చిత్తరుబొమ్మవలె నిచ్చవడి మిక్కిలి దుఃఖపడెను. కావున ‘జేరినతుఁడు’ ఇత్యాదికము చెప్పితిని, నీకును అట్లే అగునని.

శోధనము.

పుట.	పద్యములేక బంతి.	తప్పు	ఒప్పు
1	17	ధసము	ధనము.
2	౪	దలపట్టి	దలఁబట్టి
10	౪౧	గోరలు	గోఱలు
14	౮	బదులగు	బద్దులగు
20	4	వులి	పులి
37	12	పెట్టినది	పెట్టినవి.
57	4	కొట్టుచుండెను	కొట్టుచుండెను
77	8	సనాథముఁ	సనాథముఁ
78	22	యిట్లరయె	యిట్లనియె
83	౧౯	నాధులు	నాథులు
,,	,,	శీయిడుతఱ	శ్రీయిడుతఱ
95	33	రచిఁచి	రచించి
106	౬౫	పలుకు,జనులు	పలుకుజనులు
111	24	నగపఱచుచు	నగపఱుచుచు
116	7	చేయనో	చేయుశో.
118	15	దొరికినది	దొరకినది
125	17	నాతోయిదె	నాతో'ఇదె
142	౧౪౫	త్తరంగ	త్తరంగు
149	౧౬3	న్యాయయంబన్యా	న్యాయయ్యంబన్యా
167	౧౮	వెరగుపడ	వెఱగుపడ
168	11	సిద్దపఱపుము	సిద్ధపఱుపుము
175	12	ఏమిచేయ వలయును	ఏమిచేయవలయును నోదానినిఏలినవాఁడు చేయవలయును;
,,	3౫	గుఱతగు	గుఱుతగు
176	3౬	గాత్రిచేష్ట	గాత్రిచేష్ట—
179	౪౪	మందఱకుకు	మందఱకును.
186	౬౫	ప్రియుక్తచే	ప్రియుక్తిచే